

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HISTORISK ÅRBOG

FOR THY OG MORS

1972

DANSKE BOGHANDLERES KOMMISSIONSANSTALT
NYROPSGADE 17 . 1602 KØBENHAVN V

Indhold

Torsten Balle: Thisted kirkes gamle orgler	163
Torsten Balle: Orgelbygger Magnus Petersen	184
Torsten Balle: Organister ved Thisted kirke	188
Torsten Balle: Thisted kirkes skole	198
Jørgen Pedersen: Fiskeren, læreren og folketingsmanden Jens Munk-Poulsen, Sdr. Vorupør	208
Jens Rolighed: Fra Klim og omegn i forrige århundrede	231
O. Colding: Adelslægten Stiernholm på Ørndrup og Gammellund	248
J. G. Dreyer: Om folkelivet i Ty	253
Poul Christensen: Hr. Jens i Rær og fæstebonden	261
Kjeld Torsen Nør: Sø i Sejerslev	267
Esther Slomann: Barndomsminder fra Vestervig og om min far, etatsråd C. B. V. Hansen	288
H. Støvring-Nielsen: En skudes forlis ved Norge	305
Bent Søndergaard: Bidrag til et morsingsk idioticon	309
Årsberetninger 1971-72:	
Thisted Museum	312
Hanstholm lokalhistoriske Arkiv	316
Sydthy egnshistoriske Arkiv	317
Thisted byhistoriske Arkiv	318
Historisk Samfund for Thy og Mors	320

Historisk samfunds bestyrelse

I forretningsanliggender bedes man henvende sig til formanden, advokat H. A. Lund-Sørensen, eller kassereren, forretningsfører Chr. Jensen, Tingstrupvej 78, Thisted. Den øvrige bestyrelse: lærer Torsten Balle, Torsted, lærer Jens Rolighed, Klim, toldinspektør Robert Svalgaard, Thisted, redaktionschef Jørgen Miltersen, Thisted, overlærer Signe Gjødesen, Thisted, planteskoleejer P. C. O. Nørsgaard, Sundby Mors, lærer Gunni Busck, Sundby Mors, førstelærer G. Nordentoft, Stagstrup, og lærer Svend Andersen, Outrup.

Bidrag til årbogen sendes til redaktøren, Torsten Balle, Torsted, 7700 Thisted.

Thisted Museums bestyrelse

Redaktionschef Jørgen Miltersen, Thisted (formand), Torsten Balle, Torsted (næstformand), sparekassedirektør G. Linvald (kasserer), lærer B. Søndberg (sekretær), kriminalassistent H. Hald og arkitekt O. Brusck, alle Thisted, samt J. P. Vinther, Øsløs, og gdr. Jens Tølbøll, Skyumgaard.

HISTORISK ÅRBOG

FOR THY OG MORS

UDGIVET AF
HISTORISK SAMFUND
FOR
THY OG MORS

1972

DANSKE BOGHANDLERES KOMMISSIONSANSTALT
NYROPSGADE 17 . 1602 KØBENHAVN V

THISTED BOTRYKKERI

1972

Thisted kirkes gamle orgler

Af TORSTEN BALLE

DET første orgel i Thisted kirke blev bygget 1616. Det fortæller kirkens regnskab for 1735–36 i anledning af, at det daværende orgel skulle have en hovedstandsættelse. Kirkeinspektionen, d. v. s. sognepræsten og byfogeden, havde da søgt mellem kirkens gamle papirer og havde fundet en kontrakt fra 18. september 1616 mellem orgelbygger Jacob Brauer¹⁾ på den ene side og sognepræsten, borgmestrene og rådet på den anden om bygning af et nyt orgel. Det var på den tid dem, der administrerede kirkens sager og som altså foretog det for kirken og menigheden betydningsfulde skridt. Sognepræsten var på den tid mester Palle Knudsen²⁾, der blev kaldet 1612.

Thisted kirkes regnskaber, som er bevaret fra 1585, viser da også, at der ikke er blevet betalt løn til en organist før 1617, og at der 1616 blev udført arbejder som forberedelse til orgelets bygning. Hvem der har betalt orgelet, står der ikke noget om, så det må vel være skænket til kirken.

Om det nu var dette orgel, der skulle restaureres 1735, er ikke godt at vide. Der er udbetalt løn til organisten fra 1617 til 1626, da trediveårskrigen nåede til Danmark, og de kejserlige tropper besatte Jylland indtil 1629, da der blev sluttet fred. Dette år er der igen betalt løn til en organist, men ikke 1630. Fra 1630 til 1639 mangler regnskaberne, så man ikke kan se, om orgelet har været i brug, men fra 1640 til 1643 er der heller ingen organistløn på regnskabet. Det er derimod 1644. Dette år var man i vildrede med, hvad organisten egentlig skulle have, åben-

bart fordi det var flere år siden, kirken havde haft en organist, så man kan gå ud fra, at orgelet ikke havde været i brug fra 1630. Man havde hørt sige, at organisten skulle have fået 25 sletdaler årlig, *mens det gamle orgelværk var ved magt*, og kirkens overtilsyn, der på den tid var den såkaldte provstiskriver³⁾ eller i dette tilfælde hans fuldmægtig afgjorde sagen således, at borgmestre og råd skulle gøre bevisligt, hvad organisten plejede at få, men indtil videre kunne der »på min gunstige husbonds gode behag« udbetales 28¹/₂ daler for 1643 og 1644, »eftersom orgelværket er *forfærdiget* 1643.«

Ordet *forfærdige* bruges oftest på den tid i betydningen producere, lave af nyt. Således blev der samme år (1643) købt træ til en ny dør til orgelværket, og Peder Adersen fik betaling for »samme arbejde at forfærdige.« Når noget gammelt skulle repareres, hed det, at man skulle *færde* eller *færdige* det. Senere bruges de to betegnelser noget i flæng, men dog sådan, at den oprindelige betydning havde overvægt. Ordet forfærdige er overtaget fra tysk verfertigen, der netop betyder lave, fabrikere, producere.

Det kan derfor se ud, som om orgelet fra 1616 af en eller anden grund var blevet ubrugeligt, så der måtte bygges et nyt. Var der kun tale om en reparation, ville udgiften sikkert være blevet betalt over kirkens regnskab, som det altid skete senere, men det er den ikke. Muligvis kunne nogle af piberne fra det gamle orgel bruges igen, da det, som det kan ses af senere regnskaber, i regelen var træværket, der forfaldt. Da kirkens nuværende orgel blev bygget, undersøgte orgelbygger Th. Frobenius piberne fra det orgel, der blev afløst, og han mente ud fra sit store kendskab til orgelpiber, at nogle af piberne var meget gamle. Måske stammede nogle af dem fra kirkens første orgler.

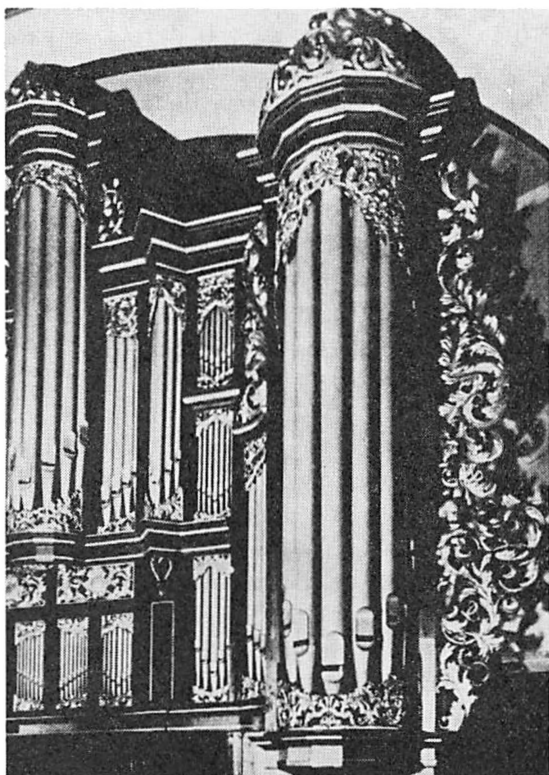
Fra 1643 til 1673 var der ingen større bekostning på

orgelet, og skønt regnskaberne igen mangler fra 1674 til 1699, kan man vel slutte, at der heller ikke i den tid har været særlig store problemer med det. Ellers ville man nok have vidst det i 1735, da orgelet fik en hovedstandsættelse, fordi det efterhånden var blevet »brøstfældigt og forfaldent af ælde«. Fra 1700 er regnskaberne igen bevaret, men indtil 1735 klarede organisterne selv de nødvendige småreparationer som at sætte nye fjedre i (1700) og tætte bælg og kanaler (1711 og senere).

De var måske også nødt til det, for kirken havde ikke penge til at foretage noget, der var dyrt. Den var fattig. Kirkeregnskaberne balancerer med nød og næppe, og ofte var der underskud, og dengang havde man ikke mulighed for at kunne dække det ved ligning på menigheden. Man kunne knap nok holde kirken i forsvarlig stand. Grunden til den dårlige økonomi synes at være, at der stadig var store bekostninger på præstegården, som kirken skulle vedligeholde. Særlig var Anders Heeboe, sognepræst fra 1643 til 1692, hård ved kirkens kasse. Ustandselig forlangte han større arbejder udført, og han drev det endog til selv at lade arbejder udføre og så blot sende regningerne til kirkeværgerne.

Det kunne ikke gå i længden, og der blev senere sluttet akkord med hans efterfølgere om, at de selv skulle sørge for den almindelige vedligeholdelse af præstegården. Det hjalp på økonomien, og fra den tid af gik det stadig fremad. Så skete der også det, at fru Anne Søe, enke efter Enevold Berregaard til Kølbygård, tidligere borgmester i Thisted, 1732 på egne og sin afdøde mands vegne stiftede et legat på 1000 rdl. og henlagde 200 rdl. til vedligeholdelse af deres gravsted i kirken. Den del af den sidste kapitals renter, der ikke blev brugt til vedligeholdelse af gravstedet, skulle sammen med renterne af legatet på 1000 rdl. bruges til »ziir og prydelse« for kirken.

Allerede inden fru Anne Søs døde 1736, var der samlet renter nok til at man kunne begynde at tænke på at købe noget for dem, og det første man besluttede at få gjort, var at få orgelet sat i virkelig god stand efter fru Anne Søs og hendes søn, konferensråd Christian Berregaards »gode eragtede«. Orgelet var dels forfalden og af lave, og dels slet fordærvet og øde, så de stakkels »orgelmestere« har sikkert haft meget besvær med at få blot nogenlunde hæderlig musik ud af det.

Orgel i Vor Frelzers kirke, Christiania, bygget 1725 af Lambert Daniel Carstens⁶).

Lambert Daniel Carstens.

Christian Berregaard viste sin interesse for fædrenes kirke og by ved at formå privilegeret orgelbygger i København *Lambert Daniel Carstens* til at påtage sig arbejdet. Han havde bygget flere store orgler, bl. a. det kendte orgel i Vor Frelsers kirke i Christiania, der er i brug endnu, og var en af landets førende orgelbyggere på den tid. Han rejste så til Thisted, og efter at han havde undersøgt orgelet, kom han i 1734 med et forslag til istandsættelse af det. Dette forslag blev nedfældet i en kontrakt mellem ham og kirkeinspektørerne, provst Peder Cortsen og byfoged Jørgen Christian Poulstrup, og kontrakten blev i sin helhed indført i kirkeregnskabet. Den gengives her med nutidens stavemåde:

Jeg Lambert Daniel Carstens lover og tilforpligter mig med det allerførste og med muligst flid at tage Thisted kirkes brøstfældige orgelværk under reparation, således at intet, som findes i det gamle orgelværk at være i forfald eller fordærvet eller til forbedring kan blive forandret, skal vorde forbigået. Besynderlig lover og tilforpligter jeg mig efter værket's befundne tilstand:

1. at tage bælgene fra hinanden og dem med nyt læder beklistre.
2. påny med læder at beklistre alle vegne kanalerne, som er ganske utætte, og af nyt at gøre til, så mange som fejler, eftersom bælgene må endelig ligge bag orgelværket og ikke ved siden som hidindtil.
3. at tage vindladen fra hinanden, efter som den af ælde er forfalden, ny læderklistre den og tilsætte i samme vindlade fire nye canceller, på det klaveret kan gøres komplet til trestrøget c, såvelsom og at gøre af nyt alle fjedre og stifterne af messingtråd i stedet for de gamle, som af rust er fortærede.

4. ligeledes påny at læderklistre den lille vindlade, hvorpå to stemmer står, og den med nye stifter og fjedre at forsyne.
5. ganske ny at omgøre begge klavererne, og gøre dem fire klaves større.
6. at gøre den ganske regering ny såvel abstrakturen som registraturen.
7. at forbedre alt pipeværket til alle tolv stemmer, gøre til af nyt, hvad som fejler, påny at intonere og renstemme det og trompeten 8 fod.
8. således at lave og indrette stemmerne, at i stedet for principalen, som i det gamle værk er en Gedakt 8 fod, bestående af 41 piber, den bliver 45 piber stærk.

(2) at Oktaven, som er 4 fod 41 piber, bliver 45.

(3) Fløjten, som er 4 fod 41 piber, bliver 45.

(4) Nasaten, som er 3 fod 41 piber, bliver 45.

(5) Oktaven, som er 2 fod 41 piber, bliver 45.

(6) Gemshornet, som er 2 fod 41 piber, bliver 45.

(7) Kvintten, som er 1^{1/2} fod, bliver 45.

(8) Sedecimaen, som er 1 fod 41 piber, bliver 45.

(9) Mixturen, som er tredobbelt 123, bliver 135.

(10) Trompeten, som er 8 fod 41 piber, bliver 45.

Og i stedet for de to stemmer, som står på den liden lade, nemlig Fløjte 4 fod 41 piber og en Regal 8 fod, som er ganske fordærvet og særdeles ond for orgelmesteren at holde i stand, at gøre en Sifføjte, som er tjenligere.

9. at sætte orgelhuset lige under hvælvingen og højere i vejret, samt bringe bælgghuset i god orden med videre, som deraf dependerer.
10. In summa således denne sinde ved værkets reparation og forbedring at bringe det ganske korpus i

stand, efter som en orgelbygger med rette tilkommer at gøre, at det kan være forsvarligt, uden fejl eller mangel i ringeste måder at stå til prøve og forsøg af en god og forfaren organist, og selv at forskaaffe behøvende læder, messingtråd, buksbom og andet, som til orgelværkets forfærdigelse hører, dog tømmer og fjæl undtaget.

I det øvrige lover jeg og efter medgivne erindring fra hr. konferensråd Christian Berregaard at se derhen, at alting ordentligt og siirligt på orgelværket, koret med udbygning til kirken, magelig rum til organisten og andre, som musikken skal opvarte, og opgang dertil i tårnet, bliver indrettet og forfærdiget.

Hvorimod, når det alt, som meldt er, bliver af forbemeldte monsieur Lambert Daniel Carstens i alle sine punkter og artikler efterkommet, og orgelværket ved reparation og forbedring sat i sådan stand, som forsvarlig kan eragtes og påskønnes, vi lover og tilsiger ham hermed for sin kunst, arbejde og umage 80 rdl., siger firsindstyve rigsdaler kurant, som ham efter forfærdigelse skal vorde betalt og leveret på gode tro og love.

Til yderligere stadfæstelse, at således på begge sider er aftalt, akkorderet og kontraheret, som forskrevet står, underskriver og forseglers herunder enhver for sig.

Peder Cortsen.
(L. S.)

Jørgen Christian Poulstrup.
(L. S.)

Thisted, den 9. oktober 1734.

Lambert Daniel Carstens.
(L. S.)

Oplysningerne om det hundrede år gamle orgels stemmer er interessante. Det var vel ikke særlig stort, pedal havde det således ikke, men det var et meget fint lille instrument, der endnu i en årrække kom til at gøre tjeneste i Thisted kirke.

Udgifterne i anledning af orgelets reparation blev på 191 rdl., hvoraf snedker, maler og urmager Anders Baun fik 39 rdl. for træværket ved selve orgelet og ved bælgene, samt for at bygge pulpituret om, lave en ny trappe og male og staffere orgel og pulpitur. Til malerarbejdet blev der købt farver, guld og olie for 8 rdl. Tømmeret kostede 16 rdl. foruden 2 rdl. for fyrreplanker til trappen. De blev hentet i Klitmøller. Desuden skulle orgelbyggerens rejser betales, 30 rdl., fra København til Thisted og 6 rdl. for tilbagerejsen til Århus. De 30 rdl. lagde Christian Berregaard ud.

Så fungerede orgelet godt i nogle år. 1747 måtte dog bælg, kanaler og vindlade tættes, og piberne renses for støv. Støv kom der jo i dem, både når der blev fejlet til højtiderne (!), og når der blev kalket. For at hindre det, blev der 1754 købt 9½ alen lærred til gardiner, der kunne trækkes for og dække piberne.

*Et nyt orgel påtænkes
Gottfried Heinrich Gloger*

Kirkens formueomstændigheder blev med tiden meget gode. Man var fri for større udgifter til præstegården og kirkens skole, og indtægter fra de mange gårde, der svarede landgilde eller bygskyld til kirken, blev stadig større. Desuden svarede en del af byens borgere, nemlig de, der ejede jord – og det var mange – tiende til kirken, og også denne indtægt blev større. Hvert år blev der et betydeligt

overskud, som blev lånt ud mod pant i ejendomme og gav renter.

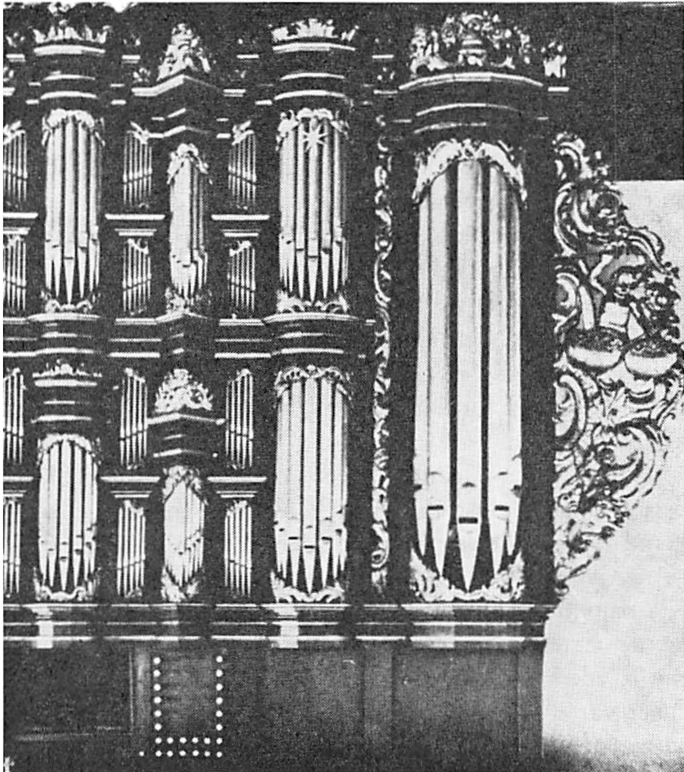
Man begyndte så at tænke på at anskaffe et nyt og større orgel. Den 5. marts 1763 betalte man et ekspresbud 4 mark for at gå til Vigsø strand med et brev, »som skulle til Norge angående orgelværket i kirken«. Det skulle altså med en af de skuder, der sejlede fra Vigsø til Norge, og man må i Thisted have fået at vide, at en skude lå sejlklar. Den sparsommelige stiftsøvrighed bemærkede til udgiften, at det synes at være altfor dyrt, men kirkeværgen svarede: Ikke for at gå til Vigsø, når vejene var lukket af sne.

Den 28. april blev der igen sendt et brev om orgelet til Norge, nemlig til organisten i Kongsberg. Hvad der har stået i de to breve, ved vi ikke, men det er nok regnskabet bemærkning om det sidste brev, der er skyld i formodningen om, at det nye orgel, Thisted kirke fik, skulle være bygget i Kongsberg.

Der var imidlertid på den tid en forbindelse mellem Thisted på den ene side af Nørrehavet og Christiansand og Kongsberg på den anden side, en slægtskabsforbindelse, der måske giver forklaringen på, hvorfor de to breve blev afsendt.

Et skifte efter gårdmand Jens Pedersen Skaarup i Skinnerup 1749⁴) oplyser bl. a., at han havde en broder, købmand Niels Pedersen Skaarup i Thisted (en tid kirkeværg) og en søster Inger, som var gift med købmand Niels Klastrup, der havde bosat sig i Christiansand (de to svogre havde parter i en skude, der for på Norge, og Niels Skaarup havde to sønner, der var købmænd i Christiansand⁷). Inger var død, men havde efterladt sig tre døtre, hvoraf Mette Marie Klastrup var gift med seigneur Høyer i Kongsberg, og Pernille Klastrup med *organisten i Christiansand*.

Denne organist hed *Gottfried Heinrich Gloger*,⁵⁾, og de var viet 1745, 30. december⁶⁾. Han blev organist i Christiansand 1747, året efter at han havde bygget orgelet i Christiansand kirke, og var organist der til 1769. Samtidig byggede han orgler andre steder, således det store orgel i den nye, prægtige kirke i Kongsberg, som han arbejdede på fra 1760 til 1765, altså netop i den tid, da de to breve blev afsendt fra Thisted til Norge, det ene netop til Kongsberg⁵⁾.

Orgel i Kongsberg kirke, bygget 1760-65 af Gottfried Heinrich Gloger⁵⁾.

Gottfried Heinrich Gloger var også en veluddannet orgelbygger. Han havde først arbejdet hos sin fader, der var orgelbygger i Hannover og tilhørte den fremragende orgelbyggereskole Arp Schnitger, og senere hos *Lambert Daniel Carstens* i København⁵⁾, den mand, der havde istandsat Thisted kirkes orgel 1734.

Om man nu har tænkt på at bede Gloger om at bygge et orgel til Thisted kirke, eller man kun har søgt hans råd, ved vi ikke, men det er i hvert fald sandsynligt, at de to breve til Norge havde adresse til ham.

Magnus Petersen

Det blev imidlertid en anden, ret ukendt orgelbygger, *Magnus Petersen*, der kom til at bygge det nye orgel, hvis enkle og dog skønne rokokofacade er bevaret gennem tiderne. Dets vigtigste udsmykning er to skjolde over tårnene med Christian den Syvendes og dronning Caroline Mathildes navnetræk og et skjold over midten med Jyllands våben, en løve og ni hjerter.

Desværre ved vi ellers ikke meget om dette orgel. Kontrakten mellem orgelbyggeren og kirkeinspektørerne er ikke bevaret, og i regnskaberne er kun udgifterne noteret. Det kan ses, at der 1767 blev opbygget et nyt orgelpulpitur, og at der 1769 blev bygget et skur, hvori orgelbyggeren kunne stå og støbe piber. Nogle af de gamle piber er måske blevet brugt igen, men nogle nye må der i hvert fald være blevet støbt. 1768 fik Magnus Petersen 700 rdl. og 1770 godt 720 rdl. samt en dusør på 300 rdl., altså ialt ca. 1720 rdl. Det nye orgel må have været tungere, end man havde regnet med, da man byggede pulpituret, for 1770 måtte man sætte fire store stolper under.

Magnus Petersen blev boende i Thisted. 1771 lavede han to »futteraler«, et til pedalet og et til manualerne,

men siden nævnes han ikke i kirkeregnskaberne. Han døde 1775, fattig og ene, hos købmand Peder Leerhøy i Storegade, hos hvem han havde boet i flere år og også fået kosten⁸).

Mellem hans efterladte ting var der en hel del redskaber til arbejde med træ og metal: Høvle, stemmejern, bor, metalsakse, tænger og file. En listehøvl kunne sammen med andre redskaber tyde på, at han selv har haft med facaden at gøre. Og så var der en loddekolbe og særlige orgelbyggerredskaber som orgelpibeforme, stemmeinstrumenter og klaviaturmål. Et bræt af to fyrreplanker lå oppe i kirken. Det har vel været brugt, når han stemte piberne.

Folk i Thisted har nok været glade for det nye orgel. I hvert fald var kirkeværgen det. I inventarielisterne paraderer fra den tid »et prægtigt, godt, nyt orgelværk«. Men efterhånden var der nogle, hos hvem der var måde med tilfredsheden. Sognepræsten, Johan Georg Smith, skrev i sine bemærkninger til regnskabet 1785, da kirken trængte til et nyt tårnur, at man måtte være meget forsigtig og se sig godt for, så man ikke gik hen og købte noget, der ville forårsage idelige udgifter *»som orgelværket, der har kostet henimod 2000 rdl. og mangler dog både fornødne bælg og piber, da det vel har pedal for et syns skyld, men fattes piberne, der skulle give lyden.«*

Det lyder mærkeligt. Er Magnus Petersen aldrig blevet rigtig færdig med orgelet? Noget kunne tyde på det.

Amdi Worm

Det varede ikke længe, før orgelet trængte til reparation. 1779 gjorde Lars Thomsen (snedker i Thisted) nogle utætte ventiler i stand og reparerede en Cymbelstern (noget snurrepiberi, der løb rundt, når orgelet spillede), men

året efter måtte man have bud efter en rigtig orgelbygger, nemlig *Amdi Worm* i Engum ved Vejle. Efter at han havde undersøgt orglet, kom han så med et tilbud 11. september 1780. Det lød således:

Pro memoria.

Thisted kirkes orgelværk som følger skal der forfærdiges efter fornødenhed, om samme skal være i forsvarlig stand til menighedens nytte og gudstjenestes forretning:

1. Der skal anlægges et nyt pedalklaver for organisten til at spille på med fødderne 6 rdl.
2. For orgelværket at renovere, at reparere, at intonere og at stemmes, såvel som bælgens istandsættelse 40 rdl.
3. Og da orgelværket ikke står i den rette kordtone, og derfor ikke til andre musikalske instrumenter kan bruges, så bør der til hver stemme forfærdiges af de største to nye, som udgør 29 piber tilsammen og koster i det ringeste 40 rdl.
4. For min rejse her til Thisted ved arbejdets antagelse og rejsen, når arbejdet er færdigt. 20 rdl.
5. For kost og kammer i den tid derpå arbejdes 10 rdl.
6. For en bæltræder og håndlanger 10 rdl.
7. Og for denne min rejse til Thisted 6 rdl.
8. For organisten ikke skal sidde så blot og åben for menigheden, og de ved at se efter organisten kan hindre deres andagt, så bør der forfærdiges billedhuggerarbejde, som kan skjule bag organisten, og samme kan koste 10 rdl.

Og dette af mig underskrevne ses at være højst fornøden til orgelværkets nytte og gavn.

Thisted, den 11. september 1780.

A. Worm.

Kirkeinspektørerne mente, at punkt 3 og punkt 8 kunne udgå. De syntes ikke, det gjorde noget, om orgelet ikke stod i den rette kortone, da der alligevel ikke var nogen i Thisted, der kunne opføre nogen musik på andre instrumenter sammen med orgelet. De syntes heller ikke, det var nødvendigt at sætte noget op, for at folk ikke skulle sidde og glo efter organisten i stedet for at følge med i gudstjenesten. Folk blev vel ikke forstyrret mere ved at se på organisten end ved at sidde og se på orgelet. Det må der vel så være nogle, der har gjort. Det var jo også så pænt. Orgelbyggeren mente da heller ikke, det var så vigtigt med de to ting, og de blev ikke udført.

Helt tilfreds med orgelet har han nok ikke været efter den istandsættelse, men foreløbig gjaldt det kun om at få orgelet til at spille, som det nu engang var. Men 1784, da han havde stemt orgelet, kom han frem med et forslag om, at der blev anskaffet to bælge mere, så sognepræstens førnævnte bemærkning om manglende bælge er måske inspireret af orgelbyggeren. De to bælge blev bevilget, og 1785 fik han 100 rdl. for at lave dem. Så havde orgelet fem bælge. Året efter stemte han igen værket, men så kom han ikke mere, selv om der tit blev skrevet til ham.

Først 1790 fik man at vide, at han var død, og kirkevæрге og organist prøvede så – længe forgæves – at opspørge en anden orgelbygger, der ville påtage sig at holde orgelet i orden. Det lykkedes først 1795.

J. H. E. Peerstrup

I Engum virkede da orgelbygger *J. H. E. Peerstrup*, sandsynligvis Amdi Worms efterfølger. Ham var det, men til sidst vendte sig til, og han lovede at komme, men forlangte for sin rejse og sit foreløbige arbejde ved orgelet 80 rdl. Det syntes kirkeinspektørerne, provst Carsten-

sen og byfoged Otto Lemvig, var altfor meget, og skønt der står i regnskabet allerede 1790, at orgelet trænger meget til hjælp, forsikrede man nu orgelbyggeren, at der ikke var noget videre i vejen med orgelet. Det blev brugt daglig uden at forråde nogen kendelig uorden. Det skulle naturligvis stemmes, men organisten sagde, at ellers var der kun nogle småting, der skulle ordnes.

De ville da tilbyde ham 50 rdl., idet de tilføjede, at de havde korresponderet med byfoged Spliid i Nykøbing, og at der sikkert kunne sluttes en akkord om istandsættelse af orgelet der, så de to kirker kunne besøges på samme rejse.

Orgelbyggeren tog imod tilbudet og satte orgelet i stand, men han har åbenbart syntes, at orgelet trængte til en større omgang, for 1798 sendte han kirkeinspektørerne et overslag over, hvad det ville koste at få udført de arbejder ved orgelet, som han fandt nødvendige, og som han specificerede (men overslaget er ikke bevaret). De bøjede sig efter nogen nølen for sagkundskaben og sluttede kontrakt med ham 27. januar 1800.

I kontrakten, som findes afskrevet i kirkeregnskabet, lover han at hæve de mangler, han havde nævnt i overslaget, og gøre af nyt, hvad han havde foreslået. Desuden lovede han at forsyne orgelet med den indretning, som abbed Woglen havde foreslået, og som han, Peerstrup, havde lavet i andre orgler efter dennes anvisning. Den ville virke til større varighed og fuldkommenhed for orgellets brug. For dette arbejde skulle han have 400 rdl., og for 8 rdl. årlig ville han vedligeholde værket og garantere for det i 10 år.

Orgelet skulle være færdigt inden 1. november, og det blev det også. Det afleverede arbejde skulle synes, men det slap man let over. Man nøjedes med organistens attest og en noget forbeholden erklæring fra en tidligere kirkevær-

ge, købmand Henrik Knakkegaard, der skrev, at efter den liden kundskab, han havde derom, skønnede han ikke rettere, end at orgelet var så godt istandsat, *som det syntes at kunne blive.*

Peerstrup efterså og stemte så siden orgelet, i begyndelsen hvert år, men siden kun hvert andet eller hvert tredje, hvad man nok forstår, da de 8 rdl., han skulle have årlig, blev mindre og mindre værd på grund af den voldsomme inflation i de år. 1809 kom han sidste gang. Et brev til ham 1812 virkede ikke, og der kom igen nogle år uden sagkyndigt tilsyn med orgelet.

H. I. Worm

1816 måtte organisten og en stedlig altmuligmand forsøge at reparere på orgelet, men så sendte man igen bud til Engum. Her virkede nu den unge orgelbygger H. I. Worm, som derefter 1817 sluttede kontrakt med kirkens inspektører om en hovedreparation af orgelet for 1102 rigsbankdaler navneværdi. Om nogen udvidelse eller større ændring af orgelet var der ikke tale denne gang. Prisen må ses på baggrund af, at de danske penge var faldet meget i værdi. På kirkeinspektionen har det nok gjort et godt indtryk, at han lovede at vedligeholde orgelet i samfulde 20 år. Så slap man da i lang tid for at bemøje sig med vedligeholdelsesproblemet. Han var så forsigtig at forlange sit årlige honorar udbetalt i sølv, 8 danske specier eller 10 rdl. slesvig-holstensk kurant. Så var beløbet inflationssikret.

Selve amtmand Faye attesterede ved afleveringen sammen med andre, at orgelet virkede godt, og senere havde man kun grund til at være tilfredse med orgelbyggeren. Han kom regelmæssigt hvert eneste år i 20 år, og i den tid var der ikke andre udgifter end hans honorar, bortset fra

1824 og 1828, da han fik lidt ekstra for særlige reparationer.

Han kom sidste gang 1838. På den tid havde kirken en organist, J. C. Lustrup, som nok mente, at han havde luret orgelbyggeren kunsten af, for han tilbød at vedligeholde orgelet billigere end Worm. Kirkeinspektørerne tog mod tilbudet, men det blev dyrt nok i længden, for efter at organisten var død 1846, nægtede orgelet helt at fungere, og man måtte bide i det sure æble og skyndsomt sende bud efter Worm. Det blev en temmelig dyr reparation, og stiftsrevisoren mukkede noget, men udgiften, 282 rigsbankdaler sølv, fik dog lov til at passere.

Næste år forlangte Worm 45 rbd. for at stemme og efterse orgelet. Det har man nok syntes var rigeligt, for han kom ikke mere.

I. A. Demant

Denne gang varede det ikke længe, inden man kom i forbindelse med en anden orgelbygger. 1850 kom orgelbygger I. A. Demant fra Odense for at se på orgelet. Som sædvanlig, når en ny orgelbygger kom til, blev resultatet, at der måtte en hovedreparation eller ombygning til, denne gang for 800 rbd. Den foregik 1852, og denne gang fik man en fremmed organist, de Meza, til at syne orgelet.

At orgelet også dengang stod i kirkens vestende, kan man se af, at der 1854 blev opført et glasparti under orgelet for at forhindre træk i kirken fra tårnet, efter at der var lavet større huller i tårnrummets loft til urlodderne⁹).

1863 begyndte en gennemgribende restaurering af kirken, og derfor måtte man midlertidig flytte orgelet. Det blev flyttet ned i tårnrummet, og Demant, som flyttede det, måtte da lave kasser, som urlodderne kunne gå i, og

der måtte sættes panel op foran orgelet. Det stod så i tårnet til 1867, da Demant flyttede det frem i kirken igen og på samme tid hovedombyggede og forstørrede det. Det kostede 2000 rbd. foruden omkostninger til håndværkere. Hvad der skete ved denne ombygning, er det desværre ikke lykkedes at finde noget om, da regnskabsbilagene mangler, og der hverken i provstearkivet eller bispearkivet er fundet noget om sagen. Demant passede nu orgelet troligt til 1877. Til sidst havde han sit virke i Århus.

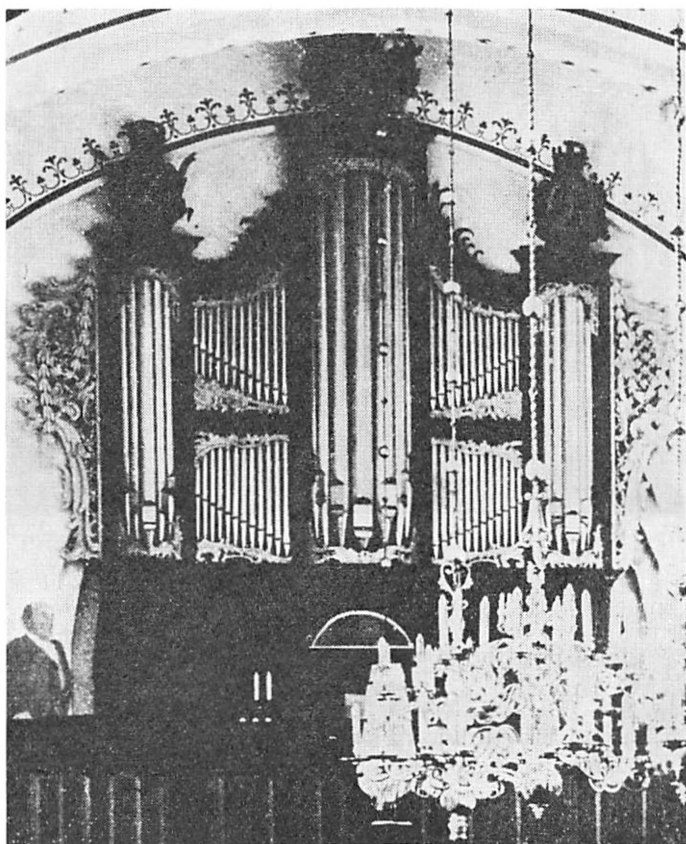
F. Nielsen

1879 trådte orgelbygger F. Nielsen, Århus, til, og året efter gentog den gamle historie sig. Orgelet skulle nødvendigvis restaureres. Det skete også, men da restaureringen kun kostede 805 kr. (foruden 70 kr. til organist Nebelong for at syne orgelet), kan der ikke være sket egentlige ændringer.

Fra 1879 til 1895 stemte han orgelet hvert år, men så gik der igen nogle år, uden at orgelet blev tilset og stemt. Det skete først 1900, men dette år og senere nævner kirke-regnskaberne ikke navnet på orgelbyggeren.

Facaden stod i 1890-erne med samme staffing, som den havde, indtil det nye orgel blev bygget 1971–72, brunmalet med forgyldte rocailler og brogede topstykker. Denne staffing var ikke oprindelig og er nu afløst af en mere rokokoagtig.

1924 blev orgelet igen ombygget, bl. a. fik det pneumatisk værk i stedet for mekanisk, men dette orgel kom til at lide under den indtørring, som nye opvarmningsmetoder har ført med sig, og som i mange kirker har voldt store skader på orgler og andet inventar, der ikke var konstrueret til så lave fugtighedsgrader.

Orgel i Thisted kirke, bygget 1768–70 af Magnus Petersen. Udsnit af fotografi ca. 1900. Ved siden af orgelet Emil Fritsch, organist 1881–1922.

Efter at der i mange år havde været vanskeligheder med orgelet i Thisted, besluttede man at bestille et helt nyt orgel, som skulle være stabilt under de givne forhold. Dette orgel er nu færdigt og vil forhåbentlig være til glæde og opbyggelse for menigheden i Thisted og for andre i en meget lang årrække.

Nyt orgel i Thisted kirke, bygget 1971-72 af Th. Frobenius & Sønner.

Kilder og noter:

Hovedkilde: Thisted kirkeinspektionsregnskaber 1585-1910.
Landsarkivet.

- 1) Han hed muligvis Bauer. I kirkeregnskabet 1735-36, hvor navnet er anført, står der ganske vist et bogstav mellem B og a, men det synes at være overstreget og har næppe været et r.
- 2) I regnskabet 1735-36 kaldes han Palle Lauritsen, men det må må skyldes en læsefejl. Den da over 100 år gamle kontrakt har måske været vanskelig at læse, sml. ovenfor.
- 3) Provstiskriveren var kgl. lensmand over Thyholms provstigods og havde overtilsyn med kirkerne i Ty. Han var oftest adelig.
- 4) Kølbygaards skifteprotokol 1749.
- 5) Efter værket *Kongsberg kirke*, redigeret af Anders Bugge og Henning Alsvik. Udgivet af Riksantikvaren. Forlaget Land og kirke, Oslo 1962. I serien Norske minnesmærker, Norske kirker.
- 6) Meddelt af rådmand Friis, Kongsberg, i brev 29. juni 1972 efter artikel i »Aftenposten« 18. juni 1949 om Kongsbergorgelets bygmester af res. kap. Asbjørn Hernes.
- 7) Meddelt af C. Klitgaard til P. L. Hald.

- 8) Skifte efter Magnus Petersen 1775 i skifteprotokol for Thisted købstad.
- 9) At orgelet også tidligere stod i vestenden af kirken, fremgår af mange små detaljeoplysninger i kirkeregnskaberne, f. eks. 1734 i kontrakten med Lambert Daniel Carstens, hvor »*opgang i tårnet*« nævnes. 1750 og flere år nævnes i inventarlisterne *to lysarme, som hænger i den store gang under orgelværket og et skib, som hænger neden i kirken mod orgelværket*. 1771–72 nævnes en indelukt stol *på nordre side af orgelværket*. P. L. Halds bemærkning i artikelen »Organister ved Thisted Kirke« i årbog 1949, side 393, om at orgelet tidligere havde sin plads over kirkens syddør, kan ikke være rigtig.

Orgelbygger Magnus Petersen

Af TORSTEN BALLE

SOM en fremmed, sjælden fugl døde orgelbygger *Magnus Petersen* i Thisted 1775, få år efter at han havde bygget det nye orgel, som er omtalt i en foregående artikel. Købmand Peder Leerhøy i Storegade havde huset ham i flere år, men vidste ikke andet om hans familieforhold, end at han skulle have en kone og datter i København. Deres navne og adresse kendte han ikke.

Hos Peder Leerhøy mødte så skifteretten for at registrere et bo, der var helt anderledes end de boer, de var vant til. De vidste vel næppe, hvad de skulle stille op med mange ting, som de ikke rigtig anede, hvad hed. Men først fandt de klæderne frem. Dem havde de da lidt forstand på, selv om det måske ikke var klæder, som almindelige folk i Thisted gik med.

Der var ikke noget af vadmæl eller andre simple stoffer. En hat, en grøn fløjls hue, en grøn klædes rejsekjøl og et par støvler med to par hørgarns støvlemanchetter var ydertøjet. Hertil et spanskrør med sølvbeslag og om vinteren hvide uldne vanter.

Indenunder kunne han have en grøn klædes kjøl, hvortil han havde tre grønne klædes veste (en vest havde ærmer og var egentlig en jakke). Grøn var også hans fløjls-pung. Han havde dog også andre farver til sin rådighed. En blå og en violet klædes kjøl var måske til finere brug, en kjøl af gråt klæde siges at høre til hans daglige påklæd-

ning. En skindbrystdug (hvad vi nu kalder en skindvest) var god i koldt vejr. To par bukser var af sort manchester, et par af stort skind. Til dragterne hørte sølværmeknapper og sølvknæspænder samt mange par hvide strømper. Han har gået med langt hår. Efter tidens mode havde han en silkehårpung til det lange nakkehår. Naturligvis var han omhyggelig glatraget. Hele tra rageknive, en oliesten og en strygerem vidnede om hans omhu i det stykke. Til halsen var der halsbind og brogede tørklæder, og inderst havde han lintøj af kramlærred og hørgarns skjorter, til natbrug desuden nattøjer og nathuer.

Et lommeur (han havde to for en sikkerheds skyld) og en tobakspibe med rør, hvortil hørte en sælskinds tobaksdåse, fuldender billedet af hans gestalt.

Hans værktøj, både det almindelige og det specielle, er nævnt i en foregående artikel, men måske har der været en del, som ikke rigtig kunne identificeres, og som så blev sammenfattet under betegnelsen »noget ragelse«. Det var der meget af.

Det interesserer os ikke så meget, men mere, hvad han fik tiden til at gå med, nu da han åbenbart ikke byggede orgler mere.

Hvis han kan siges at have haft et erhverv, må det være som reparatør af ure og musikinstrumenter. Hans regnskabsbog viste, at han havde penge til gode for 10 ure, som han havde repareret, både lommeure og pendulure, og for tre violiner, som han havde gjort i stand. Det kunne synes at ligge noget udenfor hans fagområde, men en rigtig orgelbygger er en meget fingersnild mand, og han har i hvert fald haft stor søgning. Der var jo ellers urmagere på egnen, men de lavede kun store standure, og violiner kunne de sikkert ikke gøre noget ved så lidt som andre af egnens håndværkere.

Denne virksomhed kunne dog ikke udfylde hans tid,

men så kunne han spille. Han havde ni nodebøger. Den ene indeholdt sange og arier, de andre er kun specificeret efter deres størrelse: i folio, i lang oktav o.s.v. Det siger desværre ikke meget, men man kan nu ikke vente, at den høje skifteret skulle være sagkyndige på det område. Nogle af bøgerne har vel indeholdt orgelstykker, men han havde også en violin, måske den ensomme mands trøst.

Han havde også engang været jæger. Deraf måske hans forkærlighed for det grønne. Han ejede en bøsse og en hirschfænger (lang jagtkniv) og han skyldte købmand Leerhøy for et fjerdingspund krudt og et pund hagl. Det sidste var ganske vist købt i 1770, men det var ikke betalt endnu. De sidste år har han så nok måttet lade jagten ligge. Var han syg? Eller blot for gammel? Vi ved det ikke. Kirkebogen melder ikke noget om hans alder.

Hele boet var så specielt, at det ikke kunne vurderes til ret meget, og kun én af dem, han mente at have penge til gode hos, ville betale. Nogle fattige folk havde han lånt lidt penge, guldsmeden Niels Klem 4 rdl. og musikanten Peder Vodstrup 1 rdl., og for den sidste, en slags kollega, havde han betalt noget til en skrædder. Men det forslø ingenting ved siden af hans gæld.

Sin vært skyldte han 133 rdl. for kost, logi og udlagte skatter lige fra 1771. En anden god mand, amtsstuefuldnægtig Wilhelm Jensenius, »en fornuftig, vindskibelig og menneskekærlig mand«¹⁾, havde lånt ham 20 rdl., og han skyldte sagfører Peder Bertelsen et salær på 10 rdl. for en retssag og 8 rdl. for et tingsvidne.

Man havde efterlyst arvingerne i københavnske aviser tre gange, men da ingen meldte sig, kunne man slutte boet. Efter auktion over hans ejendele blev boets indtægt udregnet til 61 rdl., udgifterne til 236 rdl., så der blev kun lidt tilbage til hans gode vært, som nok heller ikke havde regnet med at få noget videre. Havde manden levet, ville

han vel stadig have ladet ham spise nådsens brød ved sit rige bord, men nu da han var død, var han jo den nærmeste til at få del i, hvad der var i boet.

Hvem Magnus Petersen ellers var, og hvor han kom fra, ved vi ikke. En svensk salmebog mellem hans bøger kunne sammen med hans fornavn antyde, at han var af svensk oprindelse. Hvor han havde lært sin kunst, og hvor han havde virket, er også uløste spørgsmål. Orgelet i Thisted synes at være hans eneste større værk. Det blev i hvert fald det sidste, men selv om værket er gået til grunde, står facaden endnu som minde om ham og hans skæbne.

Kilder:

Skifte efter orgelbygger Magnus Petersen, sluttet 5. oktober 1775, i skifteprotokol for Thisted købstad.

Note:

- 1) Thisted kirkebog, nekrolog over Wilhelm Jensenius ved hans død 1787.

Organister ved Thisted kirke

Af TORSTEN BALIE

SIDEN P. L. Hald 1949 skrev en artikel i årbogen om organister ved Thisted kirke, er der fundet flere oplysninger om nogle af dem, særlig i Thisted kirkes regnskaber, der er bevaret fra 1585 op til nutiden med undtagelse af årene 1631–1640 og 1675–1699. Nu da kirken har fået et nyt orgel, vil der være en anledning til at komme frem med disse oplysninger som tilføjelser til Halds artikel. De gælder organister, der virkede fra 1616, da det første orgel blev bygget til kirken, til 1847. Disse organister eller orgemestere, som de kaldtes til at begynde med, vil her blive nævnt i rækkefølge.

Mattis Hansen nævnes 1616¹⁾.

N. N. (1643–1645). 1630 er der ikke betalt organistløn, 1631–40 mangler regnskaberne, men der er heller ikke betalt løn 1640–1643, så det er sandsynligt, at der ingen organist har været fra 1630–1643. 1644 fik organisten løn for dette år og desuden lidt for 1643, »eftersom orgelværket dette år er forfærdiget.«

Christen Pedersen (1646–1667). 1646 fik orgemesteren kun halv løn, fordi han kun havde forestået bestillingen et halvt år. Siden blev der udbetalt fuld løn hvert år, og man kan vist gå ud fra, at Christen Pedersen, der nævnes ved navn i regnskabet 1649, har virket fra 1646. Han døde 1667²⁾.

... *Melaengt (1667–16..).* Regnskabet 1667 nævner

orgemesteren Melaengt. De følgende år nævnes organistens navn ikke og 1675–1699 mangler regnskaberne, så det kan ikke ses, hvor længe han har virket.

Laurits Andersen (16 . . –1676). På grund af hullet i rækken af kirkeregnskaber kender vi ikke hans navn derfra, men kun fra kirkebogen, der fortæller, at Laurits Andersen Orgemester blev begravet 1676. Måske er han identisk med Melaengt. I kirkebogen fra den tid nævnes slægtsnavne ret sjældent. Således kaldes borgmestrene Enevold Bjerregaard og Christian Lelius kun Enevold Nielsen og Christian Mortensen.

Ove Ottesen (1676–1709) blev gift 1677 i Thisted²), så han er sikkert trådt til efter Laurits Andersens død. Han blev gift anden gang 1693 i Visby med Maren Jensdatter Søndberg³), der døde i Thisted 1722²). Ove Ottesens død er ikke fundet i kirkebogen, men regnskabet 1708–1709 viser, at for første halvår 1708 (d. v. s. for organistlønens vedkommende fra påske til mikkelsdag) har han selv fået sin løn, for andet halvår er den udbetalt til hans enke, så han må være død 1708 eller 1709.

Andreas Olufsen (1709–1721) nævnes i regnskabet 1709. Han blev begravet 1721 23. juni²).

Anders Smith (1721–17 . .) fik organistløn for sidste halvår 1721. Derefter er organistens navn ikke nævnt i regnskaberne et par år, men har i hvert fald ikke virket længe, for den følgende organist nævnes ved navn 1724.

Jacob Christoffersen Møgeberg (17 . . –1745) blev gift i Thisted 1724²). Måske er han blevet ansat samme år. Om ham står der en del i Halds artikel, ligesom om de tre følgende organister.

Christoffer Jacobsen Møgeberg (1745–1777) efterfulgte sin far. Han var født 1725²) og var altså kun 19–20 år, da han blev organist. I hans tid fik kirken det nye orgel, bygget af Magnus Petersen 1768–70. Hvad orgelet angår,

henvises til artiklen om Thisted kirkes orgler i denne årbog. Han døde 1777²).

Johan Henrik Bang (1777–1813) trak sig 1813 tilbage fra embedet til fordel for sin søn og døde 1817¹). Under omtalen af ham skriver Hald, at orgelet tidligere havde sin plads over kirkens syddør. Hvad det angår, henvises også til ovennævnte artikel om orglerne i Thisted kirke.

Henrik Meyer Bang (1813–1815) døde efter et par års virksomhed⁴). Hans far, den gamle organist Bang, ville ikke overtage embedet igen, og man fik en ny organist.

Johan Albrecht Kietz (1815–1822) er ikke nævnt i Halds artikel, da det ikke havde været muligt at finde, hvem der efterfulgte Henrik Bang. Det vil derfor være naturligt at fortælle noget om ham her.

For det første halvår 1815 fik Henrik Bangs enke organistlønnen, men kirkeinspektionen bemærkede til regnskabet dette år, at hun var blevet forlovet (med købmand Henrik Jepsen) og nu havde grundet håb om at have brød til sig og sine tre små børn i et nyt ægteskab, og derfor indstillede de til stiftsøvrigheden, at det sidste halvårs løn 1815 blev udbetalt til den nye organist Kietz, da han havde været beskikket i den største del af sidste kvartal, og da han var en ganske uformuende mand, der havde tilsat meget på rejsen til Thisted og kun til en høj pris, der oversteg hans løn, ville kunne få huslejlighed og kost.

Det blev bevilget, men pengene forslog ikke, og i juli 1816 ansøgte Kietz om forhøjelse af lønnen, da der ikke var noget at fortjene i Thisted ved undervisning i musik, og da folk er vant til at forbigå organisten ved barkedåb og brylluper. Han ønskede, at folk ved sådanne lejligheder blev forpligtet til at give organisten en passende betaling, selv om de ikke forlangte organistens medvirken.

Kirkeinspektionen anbefalede lønforhøjelse, men ikke, at folk skulle betale for noget, de ikke forlangte, og stifts-

øvrigheden bevilgede da et løntillæg på 50 rbd. årlig i tre år, men fastslog, at det skulle stå byens borgere frit, om de ville forlange orgelspil ved brylluper og barnedåb, og gjorde de det, måtte organisten enes med dem om betalingen.

Kirkeinspektørerne, provst Carstensen og byfoged Lützhöft, var ellers meget tilfreds med den nye organist. I bemærkningerne til regnskabet 1815, det år, da Kietz havde overtaget embedet, skrev de: »Den fornøjelse, byens indvånere finder i den måde, hvorpå vor nye organist trakterer orgelet, har opvakt det ønske, at det også måtte bruges ved fredagstjenesterne, og han har fundet sig villig til at føje dem.«

Det var måske for en del hensyn til ham og hans dygtighed, at orgelet gennemgik en hovedreparation 1817 ved orgelbygger H. I. Worm. Inspektørerne havde da så megen tillid til hans forstand på orgler, at de overdrog ham tilsynet med arbejdet og gav ham 30 rbd. for det.

Men var han i forhold til, hvad man var vant til, en stor kapacitet på musikkens område, så var han det ikke på økonomiens. Nu var det jo en tid med stor forvirring i pengevæsenet, en tid, da mange mistede alt hvad de ejede, og selv erfarne købmænd havde store vanskeligheder at kæmpe med, fordi det var umuligt at forudse, hvordan pengeforholdene ville udvikle sig. Hvordan skulle så en mand, hvis viden og kunnen lå på et helt andet plan, kunne klare den svære opgave at få en løn, hvis værdi trods en slags dyrtidsregulering stadig blev mindre, til at slå til.

Det kunne han heller ikke, men han synes at have levet videre en tid på sin sædvanlige måde uden at bekymre sig om noget så materialistisk som pengesager. Kunne lønnen ikke slå til, tog han på kredit. Derfor var det først 1819, da kreditten pludselig slap op, at han indså sin fortvivlede

økonomiske situation. Hovedkreditoren, købmand Jens Christian Schophuus, hos hvem han havde fået kost og logi, så sig da nødsaget til at kræve, hvad han havde til gode, da han selv var kommet i vanskeligheder, og den arme organist kunne hverken betale eller skaffe sig føde og husly.

Heldigvis var der dog en varmhjertet mand, som ikke lod nogen i stikken, nemlig provst Carstensen. Bagest i kirkens regnskabsbog 1796–1824 har han afskrevet en del dokumenter angående Kietz og derimellem et klageråb fra ham 1819 med bøn om hjælp, en ansøgning hvis stil og klare problemstilling tyder på, at provsten selv har været aktivt med i udformningen.

Det løntillæg på 50 rbd. årlig, som Kietz havde fået 1816, var tidsbegrænset til tre år. De tre var nu gået, men Kietz kunne umuligt klare sig uden tillægget. Hans udgift sidste år var

til bespisning, 3 mark daglig	182 rbd. 3 mk.
for husleje af kammer og seng	60 rbd.
til brændsel, vask og klæder	60 rbd.
ialt	302 rbd. 3 mk.

men hans løn var i samme tid med tillægget kun 180 rbd. og desuden skyldte han sin tidligere vært, købmand Schophuus, 96 rbd., som denne nu fordrede, da han selv var i trængende forfatning.

Han ansøgte derfor om, at han måtte beholde tillægget på de 50 rbd. årlig, og om, at hans gæld til Schophuus måtte blive betalt af kirkens kasse. Han henviste til, at orgelet tidligere ikke har været brugt ved fredagsaltergang, men at han havde påtaget sig at gøre tjeneste til letelse for kirkebetjenten (det må være kordegnen, kantoren, der menes) og til opbyggelse for menigheden.

Kirkeinspektørerne ledsagede ansøgningen med en er-

klæring, der også er indført i regnskabsbogen. Den er underskrevet 15. maj 1819 af provst Carstensen og byfoged Lützhöft, men det er tydeligt, at det er provsten, der har ført pennen i den friske skrivelse:

»Da ingen mand kan gøre det samme med de $\frac{5}{8}$ af sin løn nu, som tilforn med den hele $\frac{8}{8}$, med mindre det kunne antages (hvad det ikke kan), at prisen på alle ting stedse ville, beregnet til gammel dansk kurant, herefter blive $\frac{3}{8}$ ringere end tilforn, 5 skilling for et pd. smør, når konjunkturerne før medførte, at det kostede 8 skilling, 5 rdl. for en alen klæde, der før kostede 8, 15 mark for en td. byg i stedet for 4 rdl. og for et par støvler 11 mark 4 skilling i stedet for 3 rdl., og når kommer dertil, at vi kunne gøre vore rigsbankpenge lige gældende i handel og vandel med grov kurant ved at lægge $\frac{3}{8}$ dertil – så er det indlysende, at enhver mand, der tjener på penge, nødvendigvis må ruineres, dersom han i løn kun nyder den samme sum i rigsbankpenge sølv, som han havde i kurant.

Vi giver os derfor den frihed at foreslå, at Thisted kirke betaler for sin organist i rede sølv, hvad den betalte ham tilforn. Hans formand, der tillige var stadsmusikant, havde i løn fra 80 til 130 rdl. dansk kurant, efter som vort papir forringedes. – Der var evne mellem folk; hans accidenser⁵⁾ var vistnok tre gange så store, som denne har og kan vente i 20 år. – De familier var ikke få, som lod deres børn undervise i musikken; dertil har nu ingen råd. – Vor organist trakterer orgelet til fornøjelse for menigheden, men det er og alt; han har ingen lejlighed til at fortjene noget derudenfor.

Vi anser det nødvendigt for ham, om han skal leve, at ham tilstås i dette og næstfølgende år 60 danske specier, udbetalt kvartaliter efter kvartalskursen, som løn, og desuden i samme tid 30 specier halvårlig efter kur-

sen i dette år og næste, at betales for ham til købmand Schophaus, som har behandlet ham godt, og siden at anvises af sognepræsten (til) den mand, hos hvem han har sin middagsmad og logi.«

Stiftsøvrigheden gik straks ind på forslaget, hvad der vidner om den respekt, provst Carstensen nød, og Kietz underskrev en erklæring om, at provsten skulle administrere hans løn:

»Da amtsprovst Carstensen har lovet at være mig behjælpelig med at ordne mine pengesager, erklærer jeg herved, at jeg er fornøjet med kun igennem amtsprovstens hænder at modtage min løn af kirkens værge, og ligesom jeg taknemmelig erkender den lemfældighed, hvormed han hidtil har beregnet sig sit tilgodehavende, beder jeg, at han fremdeles vil lempe sig efter mine kår og i flere kvartaler lade sig betale de 42 rbd. 23 sk., jeg nu skylder ham.«

To år efter, da den trufne ordning udløb, var det galt igen, og i december 1821 søger han så om, at han måtte beholde samme løn, da han ellers ikke kunne leve og ikke klæde sig anstændigt eller så varmt, som hans helbred udfordrede. Han kan ikke tjene noget ved undervisning, som før var hans hovedfag, har ikke som ventet fået dusør for fredagstjenesten o. s. v.

Inspektørerne sender først hen i september ansøgningen videre til stiftsøvrigheden med følgende erklæring, der taler for sig selv:

»En vis omstændighed – et giftermål betræffende – hvori Kietz var blevet indviklet, og hvoraf han nu lykkeligt er udviklet, gjorde, at denne ansøgning i nogen tid henlå. Siden blev han så syg, syg i den grad, at han først efter tre måneders forløb har håb om hans liv. Hans forfatning var tilforn meget ringe, men nu er han så ussel, så betynget af gæld, så nøgen for linned og

klæder, at han ikke kan reddes og leve uden ved den høje direktions besynderlige (særlige) godhed.

Hans økonomiske forfatning er aldeles forvirret, men da han med fuld resignation af egen rådighed har anmodet kirkens nye værge, hr. Krogsgaard, og undertegnede, sognepræsten, så vidt muligt at ordne den, håber vi, at det, om han må leve noget, vil kunne bringes dertil, at hans kreditorer tid efter anden kunne blive tilfredsstillede og hans læge og medicin betales.«

Stiftsøvrigheden approberer, men den stakkels mand levede ikke længe. Han døde 1823⁶). Kirkeværgen skrev i regnskabet: »Hr. Kietz, medens han kunne betjene orgelet, var på det sted en meget duelig mand, men ellers en slet husholder.«

Om hans familieforhold ved vi kun, at han var enke-mand⁶).

Jørgen Christian Lustrup (1823–1846) var både organist og lærer ved kirkeskolen. Han fik sin afsked som lærer 1845, men fortsatte som organist et stykke ind i 1846, da han døde. For resten af året fik hans enke lønnen; for første halvår 1847 var det derimod hans datter, *jomfru Lustrup*, så måske har hun virket som vikar. Hvem af Lustrups døtre det var, siger regnskabet ikke.

En bælgetræder.

Denne artikel skal ikke sluttes, uden at en anden god tjener ved orgelet i Thisted kirke mindes, nemlig bælgetræder *Poul Christensen Lomborg*.

Han var født i Thisted 1755, konfirmeret 1770, søn af skomager Christen Bertelsen Lomborg og Else Poulsdatter Dahl. Selv var han også skomager og boede hele sit liv i det samme hus, nu Østergade 77). En tid var han også politibetjent⁸).

Kirkeregnskaberne nævner ikke nogen bælgetræder før 1780, da organisten fik bevilget 4 rdl. årlig til en bælgetræder. Det betyder naturligvis ikke, at han før måtte træde bælgene selv, men at af sin egen løn har lønnet sin medhjælper, som altså herefter fik sin løn af kirkekassen, men gennem organisten, hvorfor han ikke nævnes selvstændig i kirkeregnskaberne før 1795.

Dette år søgte *Poul Lomborg* nemlig om at få sin løn forhøjet fra 4 rdl. årlig til 6 rdl., idet han mindede om, at han havde været bælgetræder i 20 år. Han var altså begyndt 1775, da han har været 19-20 år. Kirkeinspektørerne, provst Carstensen og byfoged Otto Lemvigh, anbefalede ansøgningen med disse ord: »Vi under af vort ganske hjerte den beskedne, skikkelige og flittige Poul Lomborg det tillæg af to rdl. årlig, han herved ansøger om.« Ordene karakteriserer lige så godt de to varmhjertede mænd som bælgetræderen.

Ansøgningen blev bevilget af stiftsøvrigheden, og fra den tid af nævnes bælgetræderens løn som en særlig post i regnskabet. Ellers hører vi ikke fra den beskedne, skikkelige mand før 1810, da det begyndte at blive galt med pengeforholdene. Han søgte da om et tillæg på 16 rdl. årlig, klagede sig egentlig ikke, men nævnede, at han nu havde trådt bælgene i 35 år.

Det er, som om provsten var lidt ængstelig for, at stiftsøvrigheden skulle finde den rent talmæssigt store forhøjelse fra 6 rdl. til 22 ubeskedne, og derfor formede han anbefalingen således:

»Når organisten kan få et billigt (rimeligt) tillæg på 100 rdl., kunne vel bælgetræderen fortjene 50 rdl., thi hin kan dog aldeles intet udrette uden dennes hjælp. Så meget bør dog denne mand have, at han ikke med bare ben skal træde bælgene, hvorved han sikkert om året opslider et par støvler!«

Og stiftsøvrigheden bevilgede forhøjelsen som et personligt tillæg.

Men det var stadig galt med Danmarks penge, og den gode Poul Lomborg blev bekymret for det tillæg. 1814 søgte han om, at han måtte beholde det, så længe krigen varede. Han havde nu været bælgetræder i 40 år. Også det bevilgedes.

1815 begyndte den nye organist, Johan Albrecht Kietz, på opfordring at spille orgel også ved altergangstjenesterne om fredagen, men Poul Lomborg kunne jo ikke være tjent med at slide næsten det dobbelte på sine støvler for samme løn som før, og han søgte igen om tillæg – og fik det, så hans løn steg fra 22 til 42 rdl. årlig. Ikke i sølv naturligvis, men i papirpenge. Da pengevæsenet kom nogenlunde i lave igen, blev hans løn fastsat til 12 rdl. sølv, og det blev den ved at være, til den gamle veltjente mand døde 1833⁹⁾, 78 år gammel.

Han havde da virket som bælgetræder i 58 år, vist en rekord, det er vanskeligt at slå, og han havde givet luft til fem organister, der nok har været godt tjent med den beskedne, skikkelige og flittige medhjælper Poul Lomborg.

Noter og henvisninger:

- 1) Se P. L. Halds artikel: Organister ved Thisted kirke, årbog 1949, som der også i øvrigt henvises til.
- 2) Thisted kirkebog.
- 3) Visby kirkebog.
- 4) Skifte i skifteprotokol for Thisted købstad 1815.
- 5) Tilfældige, usikre indtægter som betaling for medvirken ved kirkelige handlinger uden for gudstjenesterne.
- 6) Skifte i skifteprotokol for Thisted købstad 1823.
- 7) Hovedbrandtaksationer for Thisted købstad 1761–1828.
- 8) Folketælling for Thisted købstad 1801, 53. familie.
- 9) Skifte i skifteprotokol for Thisted købstad 1833.

Thisted kirkes skole

AF TORSTEN BALLE

EFTER reformationen blev der oprettet latinskoler i flere mindre byer, i Thisted 1549. De mange små latinskoler var vel ikke store lærdomscentre, men det var heller ikke meningen med dem. Eleverne – disciplene, som de kaldtes – skulle egentlig blot lære så megen latin, at de kunne følge med i universitetets undervisning, og de små skoler fik en vis betydning, fordi velbegavede drenge fra byen og omegnen i dem kunne få lejlighed til at lære det nødvendige sprog, uden at de skulle rejse til de større byers skoler. De kunne ofte bo hjemme eller hos bekendte, og udgifterne blev så ikke større, end at også ubemidlede folk kunne holde deres børn i latinscole.

Hvor mange, der i årenes løb gik i Thisted latinscole, er det ikke muligt at sige. I universitetsmatriklen er en del indskrevne studenter betegnet som udgået fra Thisted skole, men man finder også mange studenter med betegnelsen Tistadiensis d. v. s. fra Thisted. Nogle af dem kom fra andre skoler, måske har de til at begynde med gået i Thisted skole og er siden flyttet til andre skoler, når begyndelsesgrundene var lært. Skolen her havde måske ikke altid så mange og så gode lærerkræfter, at de kunne føre disciplene frem til det nødvendige standpunkt. Vi ved, at nogle af disciplene kom på udenlandske universiteter, og at andre ikke kom på noget universitet, men nøjedes med den lærdom, de havde fået på latinskolen, men noget reelt

tal på, hvor mange disciple, skolen har haft, har vi altså ikke.

Efter enevældens indførelse – i sig selv en centralisering – gik tendensen i administrationen mere og mere i retning af at rationalisere og centralisere, om med tiden kom turen til de små latinske skoler. Et kongeligt åbent brev 1739 bestemte, at skolen i Thisted skulle nedlægges, og de faste indtægter, som skolen havde, f. eks. kornskyld af visse gårde, blev overført til latinskolen i Aalborg.

Skolebygningen tilhørte imidlertid Thisted kirke, og kirkekassen betalte en del af lærernes løn, ligesom den betalte vedligeholdelse af bygningen. Denne ejendomsret går måske tilbage til katolsk tid, men den var uomtvistelig. I Thisted kirkes regnskaber, der er bevaret fra 1585, nævnes da også næsten hvert år udgifter til skolen – altså latinskolen. Det drejer sig mest om småreparationer. En stadig tilbagevendende post i regnskabet er udgift til nye ruder! Men Thisted kirke var fattig på den tid, og der måtte spares. Man havde lejet en kakkelovn til rektors kammer, indtil borgmester Morten Thomsen 1667 gav kirken 10 rdl., som der blev købt en ny kakkelovn for.

Da latinskolen 1739 blev nedlagt, måtte man finde en anden anvendelse af bygningen, og det blev da bestemt, at der skulle holdes dansk skole. Retningslinjerne blev også fastlagt i det kongelige åbne brev, hvorefter latinskolen blev nedlagt. Der skulle antages en dansk skoleholder, som skulle have degnekaldet, der før havde været knyttet til latinskolen, og det skulle være en af de nu overflødige hørere (lærere). Han skulle have fri bolig i skolehuset og have samme løn, som en hører havde fået for degnetjenesten. De jorder på Thisted mark, der hørte til degneembedet, skulle han også have brugsret til. Til degneembedet knyttede kirken bestillingen som klokker og graver, og det gav degnen endnu en indkomst.

Degnen, eller som han mest kaldes, klokkeren, skulle altså bo i det gamle skolehus og holde skole et eller andet sted i den. Men skete det? Det eneste, kirkens regnskaber herefter fortæller om skolehusets skæbne, er at det blev revet ned 1748, og materialer derfra solgt ved auktion. Der var meget tømmer og nogle mursten, så huset må have været af bindingsværk. Det har haft stråtag. 1617 blev der købt 14 læs tag til sydsiden af skolehuset, halm til mønning og møntørv. Alle materialer blev dog ikke solgt ved auktionen. En mand fik 1749 betaling for at stable gammelt tømmer fra skolehuset og bære noget af det ind i kirken, og endnu 1750 nævnes mellem kirkens materialer fra den gamle skole 23 egebjælker, 10 egestolper, 6 fyrrebjælker, 1 tylt gamle loftsbrædder, 3 vinduesrammer og 3 døre samt af inventaret en gammel, revnet kakkelovn og et gammelt madskab.

Alt dette tømmer kan kun stamme fra et stort og solidt bygget hus, og de nævnte 14 læs tag til sydsiden af huset tyder da også på, at huset har haft en anelig længde. Der står ikke noget i kirkeregnskaberne om, at huset var brøstfældigt, men hvorfor rev man det så ned? Måske netop, fordi huset var for stort til det formål, der nu var angivet. Indretningen passede måske heller ikke dertil. I hvert fald skulle det væk.

Nedrivningen var grundig. Man brød også sylden op, og kirkegården stod nu åben, da skolehuset havde virket som en del af kirkegårdens hegn. Syldstenene blev derfor stablet op i åbningen, og der blev slået nogle brædder op, for at svin og andre kreaturer ikke skulle kunne komme ind på kirkegården. Det forslog dog ikke, for senere måtte man grave en grøft med samme formål på det sted, hvor skolen havde stået.

På dette sted er en sten med indskriften: »Her stod Thisted Latinskole 1549–1739« nu det eneste minde om den

gamle skole, hvori så mange drenge fra Thisted og fra omegnen gik de første møjsommelige skridt hen ad lærdommens trange vej.

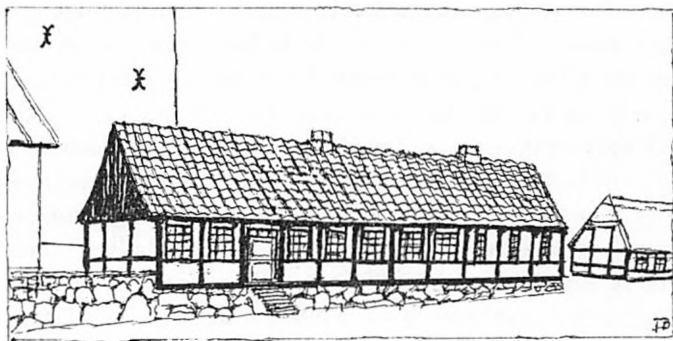

Kirkens skole og klokkerbolig.

Det må straks have været meningen, at der skulle opføres et nyt hus. I kirkeinspektørernes bemærkninger til regnskabet 1751–52 erindrer de kirkeværgen om, at han bør sørge for indkøb af materialer til skolehusets bygning, så at byggeriet kan begynde næste forår. Regnskabet 1753–54 oplyser da også, at i medfør af stiftsøvrighedens skrivelse til kirkeinspektionen 28. april 1753 er »degneboligen eller skolehuset« blevet opbygget på samme sted, hvor det latinske skolehus forhen havde stået, dog er pladsen blevet sløjftet, forhøjet og ført ud i linje med gaden. Man må have været noget stolt over det nye hus, for det tilføjes: »Det er ellers en anelig bygning her i byen, af fornøden højde og vidde samt af gode materialer.«

Kirkeværgen har også indført husets indretning i regnskabet, måske også i stolthed over den fine bygning, men man må være taknemmelig for, at de gamle kirkeværger skrev så meget. Husets rum bestod af en storstue, en dagligstue, et spisekammer og fadebur, et sengekammer, et køkken- og bryggerhus (et frammers), en øl- og saltkælder, et rum til ildebrændsel, et lidet appartement (hvad det så skulle bruges til) og en forstuegang til gaden. Der var et godt loftsrum over alle værelser, et lille indplanket gårdsrum og en lille indplanket have. Trappen ud til gaden havde otte trappetrin af hugne sten.

Det er dette hus, der i hovedbrandtaksationen 1761 for Thisted købstad kaldes Thisted skole og degnebolig. Det var på 11 fag og var teglhængt og af bindingsværk med murede tavl. Da et fag gennemsnitlig repræsenterede 4 jyske fod, har huset været ca. 22 alen langt, måske lidt mere, da huset siges at være anseligt. Det må da have gået længere mod øst end kirkens vestende. Også af regnskabet over udgifterne kan man se, at der er tale om bindingsværk. Der nævnes fod, stolper og løsholter, som sammen

Sådan omtrent må klokkerboligen have set ud 1753.

med gavlene blev tjæret brunrøde. Der må altså have været trægavle. Hos Jacob Himmerig i Aalborg blev der købt en stor ny jernkakkelovn til »skolehusstuen« (den gamle kakkelovn fra latinskolen blev 1755 lejet ud til Johan Skomager for 1 rdl. årlig).

Da skolehusets tømmer blev rejst, havde kirkeværgen bedt nogle af borgerskabets gårdskarle hjælpe til, og det gjorde de, men de ville ingen betaling have for det. Et smukt træk. 1754 kom der skodder for sovekammervinduerne (mon der var nogle, der ville kikke!), og 1757 blev der bygget et bislag ved døren på sydsiden (et vindfang). 1763 blev der indsat 40 nye ruder med lodning, tin og bly. Altså var ruderne blyindfattede.

Huset kaldes i regnskabet i begyndelsen *skolehuset*, men senere altid *klokkerboligen*. Nogen særlig skolestue omtales ikke de første år. Har klokkeren holdt skole i sin storstue? Eller slet ikke holdt skole?

Han kom i hvert fald til det. I hovedbrandtaksationen 1772 finder man det samme hus som i 1761 som forhus, men der er kommet et sidehus til på tre fag, også af bindingsværk og teglhængt. Denne tilbygning blev opført 1768–69 ifølge kirkeregnskabet for nævnte år, og 1769 blev der lavet borde og bænke »til den på kirkens bekostning nu indrettede skolestue.« Der blev også købt en ny kakkelovn, og en skorsten blev muret op. Brændselet var tørv, for 1770 blev der lavet en kasse til tørv i skolestuen. Samme år blev der sat »skyggefjæl« op over vinduerne, så solen må undertiden have generet eleverne, for af vinduer var der mange. Blandt udgifterne ved tilbygningens opførelse nævnes otte vinduer, og der blev købt en kiste norsk glas til dem.

Et eller andet sted må der også have været en lille stald, for 1773 og 1788 blev en kobås i klokkerens hus repareret, og 1786 blev der sat skillerum mellem vandhuset (et

lokum) og stalden. Klokkeren må så have holdt en ko på de embedsagre, han havde i Thisted mark. I forbindelse med disse agre står vel en forpligtelse, som påhvilede klokkerboligen. Kirken betalte ifølge regnskaberne, f. eks. for 1777, 1781 og 1799 for at lade klokkerhusets part af »byens kast« opkaste. Her har vi oprindelsen til gadenavnet *Kastet*.

Men nu skulle der altså holdes skole i den nye skolestue. I den anden danske skole, den Caspergaardske, på hjørnet af Storegade og Skolestræde havde der været holdt skole siden 1729. Skønt denne skole var byens skole, følte kirkebestyrelsen også forpligtelse overfor den. Det fremgår af, at da skoleholderen dér, Laurits Frost, der også var bedemand, 1793 søgte om et tillæg til sin løn af kirkens kasse, bevilgede man ham 12 rdl. årlig med den begrundelse, at han ikke kunne leve af den løn, han fik som skoleholder, dels på grund af den anvendelse, man i sin tid gjorde af den afskaffede latinske skoles indkomster, dels *fordi nogle af byens børn blev undervist af andre, som holdt skole dér*. Det troede man ikke kunne ændres, før der blev gjort en hovedforandring i byens skolevæsen, når et embede blev ledigt, og kirken var også formuende nok til at underholde *sine* lærere (hvortil man altså også regnede læreren i Byens Skole).

Skoleholderen mente nok, at han havde eneret på at undervise de børn, hvis forældre kunne betale for undervisningen, mens de fattiges børn kunne gå i Kirkens Skole, hvis de skulle have nogen undervisning. Efter at den nye skolestue dér var bygget, har der også nok været en vis konkurrence mellem de to skoler, og det er vel det, der hentydes til i kirkebestyrelsens begrundelse for det løntillæg, han fik.

Der blev altså, i hvert fald fra 1769, også holdt skole i Kirkens Skole, men somme tider gik det så som så. Til

sidst blev det for meget for den gode amtsprovst Carstensen, der var en af kirkeinspektørerne, og i juli 1800 sendte han en længere klage over forholdene til stiftsøvrigheden. Den er indført i regnskabsbogen. Han skriver, at skolestuen ikke kan bruges til vinter, før en skorsten er muret op, og en bilægger anbragt, og hele sommeren har der ikke været holdt skole, skønt provsten med al den varme, den gode sag kunne give, havde opmuntret byens indvånere til at lade deres børn søge skolen. Han havde lagt til, at skolens foresatte kunne se sig tvunget til at søge de samme tvangsmidler anvendt, som nylig var brugt i Sorø. Der havde da straks meldt sig syv børn, men klokkeren, Kyllesbech, syntes, at det var for lidt at sidde over, skønt provsten forestillede ham, at netop hans flid med disse syv børn ville trække andre til. Klokkeren sagde også, at det var nødvendigt for ham at være hos sin familie i Hundborg (hvor han før havde været degn), og han tilbød at lade en anden, nævnt person undervise i sit sted, men provsten havde gode grunde til ikke at lade denne person komme til.

Kort sagt, der blev slet ikke bestilt noget i denne skole hele sommeren. Skulle vinteren nu gå hen på samme måde, fordi der ikke kunne fyres, og klokkeren da kunne have grundet årsag til at vægre sig ved at holde skole! Det gik ikke an, og det behøvedes heller ikke. En skorsten kunne godt sættes op på 14 dage og blive så tør, som den behøvede at være. Mursten og tørre rå sten havde man. Væggene skulle mures, men det kunne gøres på en måned! Altså beder provsten stiftsøvrigheden udstede en *befaling* om, at arbejdet skulle begyndes om 14 dage. Det skete omgående, og den energiske provst fik endelig skolen i gang.

Den gamle skoleholder i Byens Skole, Laurits Frost, døde 1808. Hans enke, Maren Kortbech, søgte da om en understøttelse på 30 rdl. årlig af kirkens kasse, og af provst

Carstensen's anbefaling fremgår det, at hun også havde undervist:

»Aldrig var jeg gladere ved at vide, at Thisted kirke er rig, end når jeg ser den i stand til, næst at bidrage til ungdommens dannelse i fremtiden, på byens vegne at vise erkendtlighed imod den flittige skolelærer Frosts yperlige gamle enke, den fromme, utrættelige læremoder for byens små børn, der i så lang række af år sendtes hende med villiggørende overbevisning om, at de hos hende var vel farne —«.

Efter Laurits Frosts død skulle der så være mulighed for at søge de to skoler slået sammen. Det har nok også været påtænkt, men det skete ikke foreløbig, skønt to velstående købmænd, Niels Diderichsen og Niels Holst, viste deres interesse for sagen ved testamentariske gaver. Niels Diderichsen testamenterede sin gård i Storegade og 3000 rdl. til en ny skole, og Niels Holst oprettede 1812 et testamentarisk legat, hvis renter skulle gå til en ny skoles drift.

De fortvivlede pengeforhold i de følgende år gjorde det umuligt at føre planerne ud i livet, og de to gamle skoler fortsatte endnu i mange år. Det lykkedes først at få bygget den nye skole i Storegade 1837. Hertil flyttede Byens Skole, men Kirkens Skole blev endnu nogle år ved at virke på den gamle plads. 1846 foreslog skolekommissionen, at nogle ledige værelser i den nyopførte fattiggård kunne bruges til undervisning, særlig af børn fra Kirkens Skole, der efterhånden var blevet så forfalden, at hverken børnene eller læreren kunne være tjent med forholdene, men også af andre børn, da den nye skole allerede var for lille til det stærkt voksende børneantal.

Der blev dog ikke noget ud af det forslag, for borgerrepræsentationen havde planer om at udvide den nye skole i Storegade med en tilbygning så stor, at alle byens børn

kunne komme til at gå i skole der. Denne udvidelse skete 1848, og samme år tilføjede stiftsrevisoren i kirkeregnskabet, at den gamle kirkeskolebygning skulle brydes ned til fordel for kirken, og at fornødent hegn skulle anbringes om kirkegården, hvor huset havde stået.

1849 blev hus og inventar solgt ved offentlig auktion, og kort tid efter blev huset jævnet med jorden. Den gamle kirkeskoles saga var ude.

Kilder:

Thisted kirkeinspektionsregnskaber 1585–1910. Landsarkivet.
P. L. Hald: Thisted Skolevæsens Historie, 1953.

Fiskeren, læreren og folketingsmanden

Jens Munk-Poulsen,
Sdr. Vorupør

AF JØRGEN PEDERSEN

OVER denne mands navn og virke gennem en menneskealder blandt en fattig og forkuet fiskerbefolkning kan meget passende anføres sentensen: Hvad du evner, kast af i det nærmeste krav.

Det gjorde nemlig fiskerdrengen fra det lille havsogn. Han blev senere lærer og folketingsmand blandt sine egne, og han blev først og fremmest det lysende eksempel, hvis spor ikke er udslettet endnu, skønt de døde stundom glemmes hurtigt.

J. Munk-Poulsen opnåede ikke blot at opleve en rejsning af det snævre bysamfund i økonomisk henseende, også i åndeligt henseende trådte han dybe spor, og man kan med fuld ret sige, at hvad der i hans tid rørte sig i form af fremskridt og selvstændiggørelse af fiskerne og deres erhvervs trivsel langs Thykysten, det havde denne mand ikke blot en finger med i, men hele hånden.

*Hvem var da denne fisker og senere lærer
og folketingsmand?*

Ja tiden rinder hurtigt, og navne glemmes i samme takt, og det skal vi ikke begræde. Det at blive husket, er ikke

afgørende, blot man har haft lykke til at træde spor, som det er værd at riste en rune over, og har gjort en indsats, der er værd at mindes. Jeg har set en sådan opgave som min.

Jens Munk-Poulsen var født i Sdr. Vorupør den 8. august 1860 af fattige forældre som den yngste af 8 søskende. Hans far, der var fisker, blev tidligt svagelig, så han måtte sammen med moderen og to ældre brødre tjene føden, hvilket skete ved, at man efter datidens skik bar fisken op i landet og solgte den ved at gå fra hus til hus og faldbyde varen.

Det smertede ham dybt allerede som barn.

Der var i de tider en stor forskel på landboere og kystboere, og fiskere blev set ned på med stor ringeagt. De måtte derfor altid være belavet på at blive gjort grin med. Dette smertede ham dybt allerede som barn. Egentlig havde ringeagten måske sin grund i, at fiskerne i flere henseender levede et meget fattigt liv, for fleres vedkommende i svir og drik. Slog så fiskeriet fejl, måtte de enten ty til fattigvæsenet eller gå på landet og betle. En havbo, som de benævntes, med en fiskekurv på nakken var i manges øjne kun anledning til grin og latter.

Efter konfirmationen kom Jens M-P ud at tjene, dog ikke på landet, men hos en strandfoged i Agger, hvor han dels fiskede og dels passede stranden. Her tjente han i et par år. Efter da at være kommet hjem igen, fortsatte han fiskeriet med større både, først for halvpарт og siden for hel. Det varede i 3 år.

Noget der gærede i det unge sind.

De åndelige forhold i Vorupør var på det tidspunkt meget dårlige. Der var en halv mil til nærmeste kirke, og

man havde hverken heste eller vogne at køre med og kom derfor kun i kirke, når der var kirkelige handlinger, der skulle udføres. Af åndeligt liv fandtes intet i byen eller nærmeste omegn.

Imidlertid vågnede der en længsel i ham efter noget andet og mere, og så tog han skridtet og rejste for at lære noget mere, end den tarvelige almueundervisning havde givet ham. Her kom da den unge J. M.-P. i forbindelse med nogle troende venner af Indre Mission og ved deres påvirkning åndeligt vakt.

Efter nogen overvejelse følte han kaldet til at blive lærer, men manglede midler til en uddannelse. Ved at give privat undervisning for nogle småbørn fik han gratis ophold samtidig med, at han selv modtog undervisning. På den måde lykkedes det ham at blive optaget på Ranum Seminarium året 1882 i anden klasse. Ved ihærdigt slid og med kun seks timers søvn i døgnet opnåede han at tage lærereksamen i 1884 med en første karakter.

Et løfte givet Gud blev holdt.

Under seminarieopholdet havde J. M.-P. ofte tænkt på den behandling, der blev fiskerne til del, både fra landboere og fra fiskehandelsside, og han lovede da både sig selv og Gud, at dersom der måtte forundes ham lejlighed, ville han ofre sine kræfter og bruge sine evner til at op- hjælpe denne så forsømte stand. Han forstod dem og følte med dem; thi han var jo selv en af deres. Men aldrig anede han vel, at han skulle få så rig lejlighed til at anvende sine store evner i en tjeneste, der blev for livet, og hvis spor er synlige indtil dagen i dag.

Efter overstået militærtjeneste giftede den unge lærer sig med sin mangeårige forlovede, Maren Pedersen, en datter af kroejer Peder Pedersen i nabobyen Stenbjerg.

(Det var et virkelig godt valg, som vi senere vender tilbage til). Sin første stilling som lærer fik han ved Rygårdstrand skole, men det var et fattigt ægtepar, der rykkede ind i lærerboligen. De havde kun det nødtørftigste bohavede: et par senge at sove i samt et spisebord og nogle få stole. Manden, der kørte deres ting til skolen var meget chokeret over deres fattigdom. Østjyderne var bedre vant.

Det varede ikke længe, før Munk-Poulsen blev klar over, at han ikke skulle tilbringe fremtiden i Rygårdstrand, og han begyndte at skrive ansøgninger til andre lærerstillinge, idet han ville overlade til Gud at bestemme, hvor han skulle være. Han søgte samtidigt i Nidløse i nærheden af Sorø, her var lønnen 1856 kr. årlig, og i Sdr. Vorupør, hans hjemby, hvor der var oprettet et nyt embede med en årlig løn af 620 kr. og bolig for en ugift lærer.

I Vorupør var der allerede sket en åndelig vækkelse. Både ved egen og andre prædikanters påvirkning var flere begyndt at vågne af den åndelige søvn. Havet havde holdt sine alvorlige prædikener ved i 1885 at bortrive 12 unge familiefædre og sønner.

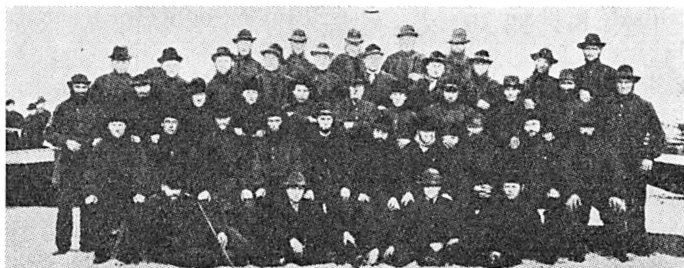
Da den nye lærerstilling skulle besættes, begærede alle beboere i Sdr. Vorupør, på een enkelt nær, ham til at søge stillingen. De tilbød at ville tilskyde 300 kr. årligt til den usle løn på 620 kr. plus 20 kr. for kirkesang ved en nylig opført kirke. J. Munk-Poulsen indgik på at søge embedet, men afslog iøvrigt at tage imod de fattige fiskeres tilbud. Han ville selv tjene sit brød og ikke tage af deres tarvelige fortjeneste.

Imidlertid ønskede det siddende sogneråd ikke at se ham ansat som lærer, men turde dog ikke ganske modsætte sig beboernes ønsker. Man satte ham så som nr. 3 på indstillingen til provstiet. En tid efter fik han meddelelse om, at han var kaldet til begge embeder, både i Nidløse og i

Sdr. Vorupør. Han valgte af forannævnte grunde Sdr. Vorupør, omend det var det mindste.

Enighed gør stærk – derfor Fiskercompagniet.

Lærer Jens Munk-Poulsen holdt sit indtog i Sdr. Vorupør skole den 1. januar 1888, og det kan tilføjes, at han ikke tøvede med at bringe det, der i hans unge år havde været en vision, ud i livet. Den unge lærer påvirkede de kammerater, han selv før havde siddet på toften sammen med. Han samlede dem til aftenskole for at lære dem og udvide deres horisont. Derefter blev han sjælen i oprettelsen af Fiskercompagniet, der betød, at der blev flere penge

Fiskecompagniets mænd omkring året 1890. Fra venstre til højre ses siddende foran: Bådebygger Kr. Thomsen, P. Nin Thomsen, Jens Kr. Andersen (spilmand) og Laust Pedersen. – I første række: Kr. Balsen Jensen, Niels Knudsen Pedersen, Niels Konge, Kr. Jensen Munk, lærer Munk-Poulsen, Jens Munk-Madsen, Peder Spilmand, Jens Styrmand, Jens Fink, Peder Bonde. – Anden række: Kr. Knudsen Hede, Jørgen Jensen, Niels Maarsing, Kresten Fink, Niels Chr. Thomsen, Jens Jacob Nielsen, Kresten Bonde, Jørgen Hede Madsen, Peder Knudsen, Mads Fink, Jens Kr. Hede. – Tredie række: Jens Pedersen Fink, Peder Fink, Kresten Eriksen, Jens Eriksen, Mads Bonde, Thomas Thomsen, Jacob Thomsen, Jens Bonde, Kresten Jensen, Thomsen, Thomas Præstegaard. – Stående bagved: Laust Maarsing, Bertel Jensen, Kresten Pedersen Fink, Jens Peter Kristensen, Kresten Jensen Knudsen.

for fangsterne. Om alene denne handlings værdi vidner, at samme Fiskercompagni består den dag i dag med de ændringer, som nu tiden har ført med sig.

Oprettelsen af »Æ kompeni«, som det hed i daglig tale, blev gjort i fisker Jens Finks hjem i Sdr. Vorupør, hvor den fremadstormende unge lærer argumenterede så godt, at sagen blev en realitet, som vel nok det om muligt mest skelsættende i det, han siden hen var med i og for.

Fiskercompagniets første vedtægter havde følgende ordlyd.

Vi bringer nedenstående det sæt vedtægter, som førte denne på vestkysten første sammenslutning blandt fiskere ud i livet i året 1890. Der gemmer sig i den et glimrende tidsbillede:

§ 1. Compagniets formål er at drive timeligt erhverv i fællesskab for samtidig at støtte og hjælpe hverandre i økonomisk henseende.

§ 2. Enhver som ønsker at være medlem af compagniet, må derfor kendeligt være ven af Guds børns samfund.

§ 3. Enhver af Compagniets medlemmer må fra efterårsfiskeriets begyndelse til forårsfiskeriets slutning i alle måder varetage compagniets tarv som sin egen.

§ 4. Ingen af compagniets medlemmer kan forlade compagniet i tiden fra efterårsfiskeriets begyndelse til forårsfiskeriets slutning uden med tilladelse og efter fælles overenskomst med bestyrelsen.

§ 5. Enhver, som af eget frit valg udtræder af compagniet, må betale sin andel af de – til den tid udtrædelsen sker – på compagniet hvilende udgifter og fortaber uden erstatning sin ret til fremtidig anpart i de compagniet tilhørende ejendomme.

§ 6. Ved forårsfiskeriets slutning har bestyrelsen at sammenkalde til et møde med så mange og hvem af medlemmerne, den måtte finde fornøden, for sammen med dem at rådslå om og undersøge, hvorvidt noget medlem har undladt at opfylde det i foregående paragraffer satte betingelser, og har bestyrelsen efter samråd med de sammenkaldte medlemmer ret til at udlette et sådant medlem af compagniet imod, at han efter billig taksation får erstatning af sin andel af compagniets til den tid hørende ejendom.

§ 7. Findes nogen af compagniets medlemmers liv og færd at stå i modstrid til §§ 2 og 3, har bestyrelsen at tilrettevise en sådan, og hvis dette ikke hjælper, må vedkommende finde sig i efter tilsigelse af bestyrelsen med 8 dages varsel at forlade compagniet til hvilken som helst tid i fiskeriet på de vilkår, § 5 anviser.

§ 8. Bestyrelsen består af 6 medlemmer, der vælges ud af compagniets medlemmer og af disse ved simpel stemmeflerhed, samt af compagniets forhandler og regnskabsfører, der begge er selvvalgte medlemmer af bestyrelsen. Af de 6 medlemmer afgår skiftevis 2 og 3 hvert tredje år, første gang ved lodtrækning året 1893. Bestyrelsen kan genvælges.

§ 9. Ved forhandling af fiskerianliggender af større betydning tilkalder bestyrelsen et råd af et medlem af hvert pramlaug, hvilket medlem vælges af hvert pramlaug indbyrdes.

§ 10. Disse vedtægter for Fiskericompagniet i Vorupør kunne ikke forandres uden på compagniets generalforsamling, og kun når der for forandring stemmes af de tre fjerdedele af medlemmerne.

På grundlag af disse vedtægter arbejdede fiskerne i Vorupør således i nogle år i ubetinget fællesskab. De for-

skellige fiskere fik altså lige stor andel i kompagniets fortjeneste, uanset om de havde været med til at indtjene midlerne ved deres gerning på havet eller ej.

Efterhånden opstod der visse indbyrdes gnidninger, ikke mindst fordi de fiskere, der havde de mindste fangster, følte sig trykkede ved at føle sig afhængige af de andre, og i maj 1892, umiddelbart inden Vorupør Fiskeriforening blev stiftet, besluttedes det, at fiskerne for fremtiden forlods skulle have udbetalt de to tredjedele af fangstens værdi, medens den sidste tredjedel skulle gå i kompagniets kasse til bestridelse af alle fælles udgifter og til lige deling mellem samtlige medlemmer af kompagniet.

Omtrent på samme tid blev bådene solgt indbyrdes (ialt 7 både). De indbragte ialt 1765 kr. Det var ikke store summer for 7 både, og det giver en vis baggrund for de talrige drukneulykker, der i de tider ramte fiskerbefolkningen på den thylandske vestkyst.

Nu må man jo ikke få det indtryk, at lærer J. Munk-Poulsen alene førte Vorupør frem til det, som denne plads har skrevet sig for. Derimod kan det med sandhed siges, at han blev fiskernes førende mand i en menneskealder. Han forstod at samle en række stovte, villende fiskere, der samarbejdede og »trak på samme hammel«; men sjælen i det altsammen, det var J. Munk-Poulsen.

Skolelærer – og det meget andet.

Da Munk-Poulsen tiltrådte skolen i Sdr. Vorupør, trængtes der mildest talt til en frisk brise med hensyn til undervisning, og podernes forsømmelsesregistre blev forkortet ganske betydeligt. Den nye lærer bragte orden i de dele ved at gøre forældrene begribeligt, hvor stort behov også fiskerbefolkningen havde af mere lærdom.

Men som tiden gik, og det med *fiskeriet* blev mere end

et lokalt problem, stod læreren pludselig ved en skillevej.

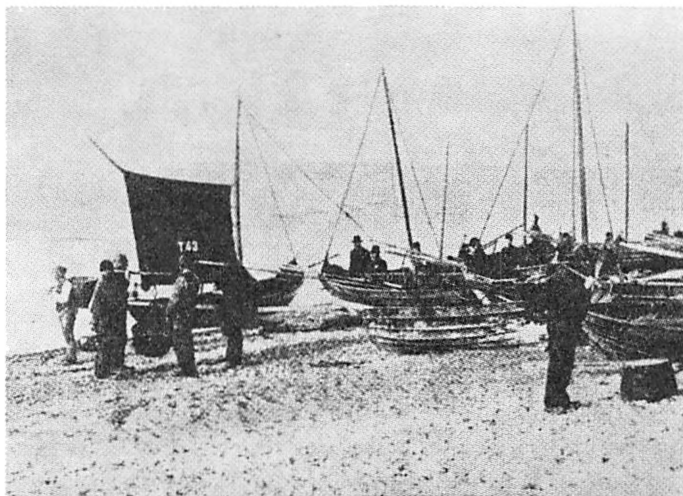
Ikke blot fra Vorupør, men fra hele Vestkysten, var der bud efter læreren fra Sdr. Vorupør, og der blev dynget sag efter sag på hans skrivebord. Han forstod deres tankegang, kendte deres ønsker – havde selv haft skoen på og vidste, hvor den trykkede, og det gjorde den alle steder.

I 1899 blev han indvalgt i bestyrelsen for den jyske centralforening for fiskeriforeninger, og allerede året efter som hovedbestyrelsesmedlem i Dansk Fiskeriforening, hvor han fra første færd var med i en demokratisering af foreningens struktur. Hidtil havde denne forening været styret af mænd fra det høje aristokrati. Nu mente degnen fra Sdr. Vorupør bl. a., at det var på tide, der kom fiskere til at styre deres egne anliggender. Munk-Poulsen blev af bestyrelsen udnævnt til »Dansk Fiskeriforenings Tillidsmand for Jylland«, en stilling, som vistnok ikke nogen anden har haft. Det medførte, at han måtte rejse ud med det sigte at formå fiskerne til at slutte sig sammen i lokalforeninger for at opnå større styrke, at oprette ulykkesforsikringer og låneforeninger – det første for at sikre enker og børn, det sidste for at få bedre bådmateriel. Som tiden gik, blev det umuligt for Munk-Poulsen at fortsætte både som lærer og i det krævende arbejde for fiskerne. Han søgte derfor skoledirektionen om tilladelse til – som et forsøg – at få ansat en hjælpelærer. Da året var gået, var kravene vokset fra fiskerside, og efter ansøgning til kultusministeriet fik han tilladelse til fremdeles at holde hjælpelærer i skolen. Dette gav Munk-Poulsen friere tøjler og tid til det, der mere end just skolen kom til at præge hans liv, at hjælpe, hvor han kunne med den erfaring og viden, han havde. Han var i sandhed en god arbejdskraft for fiskerne, der tidligere kun kummerligt havde været hørt.

Hidtil havde der været anvendt pramme og større ro-sejlbåde, men begge kategorier var åbne og uden mulighed for de ombordværende fiskere at finde læ, hverken for regn, sne eller overvand. Her gik Munk-Poulsen ind i et frugtbart samarbejde med bådebygger Chr. Thomsen, Sdr. Vorupør, og der er næppe tvivl om, at de to over mangan kaffetår, hvor planerne blev lagt, har været med til at redde mangan fiskerhelbred og liv også ved at lave den første dæksbåd på kysten.

Munk-Poulsen skabte lydhørhed for fiskerbefolkningen på Vestkysten.

Intet er mere sandt. For fra den dag han kom til Sdr. Vorupør skole, indgik der til de styrende instanser den ene ansøgning efter den anden om dette og hint. Om disse ansøgninger må man mene, at de både var velskrevne og

Fra Vorupør strand ca. 1890.

Landingspladsen ved Vorupør 1890 før motorbådene endnu var taget i brug.

En tommandspram lander – således foregik det første fiskeri fra Vorupør.

velbegrundede. Munk-Poulsen var et højt begavet menneske, der aldrig tabte stilens rytme og sikkerhed, selv om han skulle forklare et nokså indviklet decideret fiskeri-problem og beskrive en kystbåds farefulde ridt over revlen. Her var han på hjemmebane, både praktisk og teore-

tisk. Alene af den grund kunne de høje excellencer i København dog ikke være uvidende om, at modernisering af redningsvæsenet, anlæg af mole og ledelys til samme alt-sammen tiltrængtes ved Vorupør.

Molen ansøgte Munk-Poulsen om den 1. august 1892. Ansøgningen var stilet til indenrigsministeren og så vel-funderet med kendsgerninger om, at dersom man fik en sådan mole, ville de årlige fiskedage gå op, så større ind-tægter blev følgen, ligesom fiskerne, der gik 4–5 mil ud fra kysten for at få bedre fangst, ikke behøvede at for-lade redskaber i tilfælde af opdukkende vind og strøm, men kunne tage farer mere med ro, hvis der lå en læmole velegnet til beskyttelse under landinger.

Det ville betyde et uvurderligt gode, ikke blot for Vo-rupør, men også for de omkringliggende fiskerlejer, der kunne drage nytte af molen i tilfælde af pludseligt ind-trædende dårligt vejr og hav.

Man måtte selv afgøre, *hvor* molen skulle placeres, men som bekendt med de lokale forhold på Thykysten, ville ansøgerne dog tillade sig at pege på de mest velegnede pladser, der ville være Vorupør, Klitmøller eller Hanst-holm.

Ansøgningen havde som underskrivere:

Bestyrelsen for Vorupør Fiskeriforening.

Bestyrelsen for Klitmøller og Vangsaa Fiskeriforening.

Stenbjerg og Hanstholm fiskerbefolkning.

Følgende sogneråd anbefalede:

Hundborg-Jannerup, Nørhaa, Vandet og Hvidbjerg-Ørum-Lodbjerg.

At der så – trods den overbevisende argumentation – kom til at hengå tiden fra 1892 til 1910, inden en mole ved Vorupør blev indviet samt endnu en mole ved Hanst-holm, skyldtes ikke ansøgerne, der kunne betragte resul-tatet som en sejr for det vestlige Danmark.

Den første motorredningsbåd i Danmark blev ikke bygget på Orlogsværftet i København, men på et lille bådebyggeri i Thy.

Også redningsvæsenet havde Munk-Poulsens bevågenhed, og allerede i 1902 blev der fra Vorupør »Til regering og rigsdag« indsendt en ansøgning om et statsligt tilskud på 9100 kr. til bygning af en prøveredningsbåd, idet man fandt redningsvæsenets ibrugværende både med årer for »uheldige« og alt for villige til at kæntre, selv i ringe søgang.

Også strandvagten og redningstelefon fandt Munk-Poulsen burde udbygges. Det siger sig selv, at det at røre ved redningsvæsenet i de tider – endsige nære ønsker om andre bådformer – og se en sådan ønsket konstruktion udført hos en bådebygger i Vorupør – ikke sådant studs kunne accepteres. Men der var jo denne ansøgning fra den viltre degn i Vorupør, understøttet af mænd som borgmester Clausen og amtmand Simony samt ikke færre end 17 fiskeriforeninger – endvidere anbefalet af Den jyske Centralforening. Skulle sagen syltes – så turde den ikke anbringes på bunden af krukken.

Den nye redningsbåd, der først var tænkt som robåd, var såmænd ikke i den helt dyre prisklasse, men væsensforskellig i konstruktion. Udgiften var beregnet således: Båden 4300 kr., bådhus m. m. 3000 kr., vogn 600 kr. og inventar 1200 kr., ialt 9100 kr.

Vorupør, der som en af de første redningsstationer blev oprettet i 1852, fik virkelig sin prøveredningsbåd bygget hos bådbygger Chr. Thomsen, Sdr. Vorupør. Strandfoged og fiskeriforeningsformand Jens Poulsen blev opsynsmand. Det var jo fiskeriforeningen, der stod bag ønsket; men Munk-Poulsen var som sædvanlig igangsætter. Redningsmandskabet kom til at bestå af 14 mand, hvoraf der ved

udrykning altid var to på stranden. Mandskabet fik 25 kr. i kvartalet, bådformanden 30 kr. og opsynsmanden 200 kr. årligt.

Ved bygningen fik redningsbåden installeret motor, da mange fiskerbåde på det tidspunkt var motordrevne, og blev således Danmarks første motorredningsbåd. Først i 1921 fik redningsvæsenet en motorredningsbåd bygget på Orlogsværftet; men den såkaldte prøveredningsbåd var i brug mange år efter. Der er dog næppe tvivl om, at havde Munk-Poulsen været chef for vort redningsvæsen, havde dette være motoriseret sammen med fiskerbådene.

*Da Vorupør fik kongebesøg – og Munk-Poulsen
blev slået til ridder.*

Allerede så tidligt som i 1892 blev der, som før omtalt, ansøgt om en læmole. Selv om andre pladser også var inde i billedet for placering, blev det ikke blot Vorupør, men også Hanstholm, der hver fik sin mole, og hertil knytter der sig for Vorupørs vedkommende et kongebesøg. I 1908 var kong Frederik den 8. og hans gemalinde, dronning Louise, på en større Jyllandsrejse ledsaget af daværende konseilspræsident J. C. Christensen. Kongeparret havde ønsket at se den endnu ikke færdigbyggede mole og blev understøttet heri af J. C. Christensen (eller måske var det omvendt!).

Forspillet til kongebesøget foregik hos amtmanden i Thisted, der forestod tilrettelæggelsen af besøget i Thy, og heri indgik ikke noget besøg i Vorupør. Munk-Poulsen opsøgte amtmanden og foreslog, at kongeparret foretog en afstikker fra Thisted til Vorupør for at se molen og få kendskab til fiskernes vilkår. Ideen tiltalte absolut ikke amtmanden, der som afslutning på samtalen erklærede, at der ikke kunne være tale om ændring i programmet. Idet

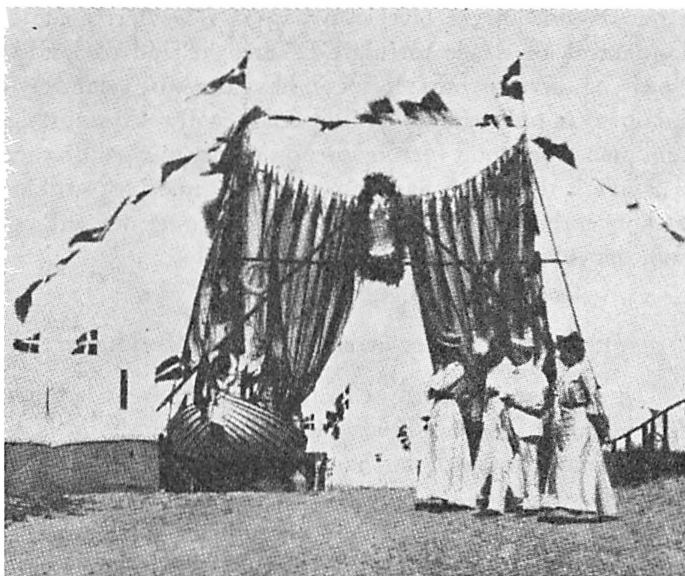

Fra kongebesøget 1908.

Munk-Poulsen gik ud ad døren – baglæns, som skik og brug, når det drejer sig om besøg hos standspersoner – sagde han: Kongen skal nok komme til Vorupør! Ved J. C. Christensens hjælp lykkedes det også at få besøget i Vorupør indlagt i planen; men Munk-Poulsens »aktier« stod herefter lavt hos amtmanden.

Dette, at landets konge i de tider aflagde besøg i et fattigt fiskerleje for ved selvsyn at se Vestkystfiskernes vilkår, var sandt at sige noget, der ikke blot i fiskerbyen, men i det ganske Thy satte sindene i bevægelse. Adskilligt flere flag, end byen var ejer af, blafrede i augustvinden (6. august), og tusinder af besøgende fra nær og fjern var stævnet til Vorupør i anledningen. Der var rejst en æresport for enden af molen i form af to af datidens smukkeste kystbåde, der yderst smagfuldt var rigget til med fiskeredskaber fra mast til køl.

En talerstol manglede end ikke. Herfra bød Munk-Poulsen i velvalgte ord majestæterne og følget velkommen og udtalte fiskerbefolkningens og sin egen glæde over den store ære, der var blevet Vorupør til del, og glemte naturligvis ikke at takke for – molen.

Fra kongebesøget 1908. Æresport.

Kongen kvitterede i en kort tale og bragte Munk-Poulsen en tak for hans store arbejde for fiskeriets fremme. Som synligt bevis herpå overrakte kongen et flunkende ridderkors.

Det er vel naturligt, at Munk-Poulsen personligt var glad for udmærkelsen, der efter mit skøn dårligt kunne være hæftet på et mere fortjent bryst. Men hvis jeg har kendt denne store personlighed ret – da betragtede han ikke udelukkende korset som i snævraste forstand en personlig udmærkelse blot for sig selv, men tillige som en anerkendelse for den enkelte fiskers indsats.

Jo vist var da de Vorupørfiskere stolte over kongebesøget, hvad følgende tildragelse også understreger. – –

En gammel Vorupørbo var umiddelbart efter det kongelige besøg gået til nabosognet Snejstrup, for at handle

i derværende butik. Her kom han så i kævleri med to landmænd, og da de forfulgte fiskeren helt ud på landevejen og diverse udtryk som »havgasse« og »landsbykamp« var opbrugt, da vendte fiskeren fra Vorupør sig om, med front mod forfølgerne, og sagde, som sandt var: »Æ so'e it te kongen han kam aj Snejstrup«. (Jeg så ikke at kongen besøgte Snejstrup). En bemærkning der sad, og som der ikke blev givet igen på.

Fra bådtoften over lærergerning til folketinget.

Det er allerede berørt, at hvad Munk-Poulsens i årenes løb inden for fiskernes kreds, lokalt og på landsbasis, ikke var formand for, det var han sekretær i. Som tiden gik, modnedes også ønsker om at få en repræsentant for havsognet i det stedlige sogneråd, Hundborg-Jannerup, og det blev selvsagt Munk-Poulsen, der som den første »havbo« kom i rådet.

Det varede ikke længe, inden man i »det vise råd« fandt, at »den Vorupør-degn« blev et noget dyrt bekendtskab, idet han efter deres skøn fik lovlig meget ført igennem til klar fordel for den vestlige ende af kommunen.

I året 1901 blev Munk-Poulsen af sine trofaste fiskere samt en del kirkelige venner opfordret til at stille sig som folketingskandidat i Thisted amts 2. valgkreds, og han gjorde det. Også her vil man mene, at det var hans hensigt at kunne udrette mere for fiskeriet; thi politik i den forstand havde han aldrig beskæftiget sig med. Det var dengang en opfattelse inden for Indre Mission, at man kun kunne være højremand, og da der i forvejen var opstillet en højremand, som ikke var missionsmand, var Munk-Poulsen nærmest Indre Missions kandidat mod denne. Opstillingen af to kandidater for Højre bevirkede, at ingen af dem blev valgt, men at Venstre for første gang

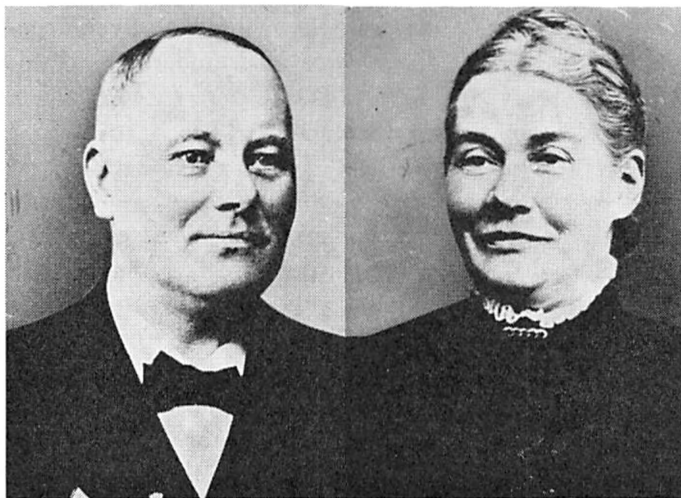
fik sin kandidat, Andersen Nygart, valgt. Næste gang, han blev opfordret, var han i tvivl; men da Højre efter hans mening var alt for reaktionær, kunne han ikke være med mere, men trak sig tilbage til fordel for folketingsmand Andersen Nygart. For denne svingning måtte han naturligvis døje en del. Han burde vel også have ventet med at drive politik, til han var klar over sit politiske ståsted. Det ville da sikkert være gået op for ham, at han, der altid havde kæmpet for de smås interesser, oftest endda i kamp mod de store, der i parentes bemærket alle var højremænd i hans sogn, umuligt kunne placere sig andre steder end i Venstre. (Husk på, kære læser, at dette foregik nogle årtier før det noksom berømte Svanningemøde, hvor de tre tidligere arge modstandere af såkaldt borgerlig observans ikke blot kunne være i stue sammen, men *også* danne regering sammen. Red.).

Nu var Munk-Poulsen altså blevet renvasket venstremand og kom i kraft af sine gode evner som taler snart til at indtage en fremtrædende plads i Venstres rækker. Ved valget den 20. maj 1913, der foregik i Thisted, var han opstillet som Venstres kandidat og blev valgt med 1579 stemmer. Det var sidste gang, at valget foregik efter forudgående præsentation fra en tribune på torvet, hvor valgbestyrelsen var samlet og ordførende stillere anbefalede deres kandidat. Det var altså en historisk begivenhed.

I folketinget skaffede Munk-Poulsen sig ret hurtigt en position. Hans taler i folketinget samlede opmærksomhed, ligesom han naturligt kom ind i udvalg, der beskæftigede sig med hjertebarner – fiskerianligger. Det kan således nævnes, at allerede inden århundredskiftet havde han argumenteret for en fiskerihavn på Thykysten – en tanke, han iøvrigt målbevidst forfulgte. Han opnåede da også at se loven om Hanstholm havn, som han havde talt meget for i folketinget, vedtaget i 1917. At denne mangle-

årige forkæmpers navn ved indvielsesfesten i 1967 ikke blev nævnt, skyldes altså ikke hans manglende indsats i denne store sag.

Efter grundlovsændringen i 1915 blev Frøstrup-kredsen lagt ind under Thisted-kredsen, og den sydlige del af Thisted-kredsen under Hurup-kredsen, hvor Munk-Poulsen var valgt i sidste del af hans folketingsperiode, der varede til 1920. På et af sine møderejser i 1917 blev Munk-Poulsen ramt af en hjerneblødning, som han aldrig kom over. Han afgik ved døden i sit hjem i Sdr. Vorupør den 16. august 1921, kun 61 år gammel.

Jens Munk-Poulsen og hustru Maren, f. Pedersen.

Maren og Jens Munk-Poulsen på »hjemmebane«.

I det rids, der her er givet af Munk-Poulsen, er hjemmet i Sdr. Vorupør ikke nævnt. Det vil jeg komme tilbage til i det følgende. Herfra styredes indtil oktober 1918 Fisker-compagniets regnskaber, som Munk-Poulsen forestod.

Selvfølgelig sad den travle mand ikke lænket ved hverken kasse- eller hovedbog, det lønnede han andre for. Trods det udadventede liv, som hans mange hverv medførte, var han mest muligt hjemme og havde stadig den nærmeste føling med sit hjem og sin by. Når han var hjemme, kom der som oftest mange for at tale med ham og hente råd og vejledning, og hans bysbørn satte ham meget højt og betragtede ham som byens leder.

Herom taler en lille historie for sig selv.

En mand i byen med byens største landbrug, selv om han kun kunne betegnes som husmand, havde en datter, der skulle konfirmeres om efteråret. Han ville gerne have hende udskrevet af skolen før tiden, så hun kunne hjælpe til i landbruget i sommertiden. I den anledning havde han talt med sognepræsten, der var født formand for skolekommissionen, og han havde stillet sig meget imødekommende, men bedt manden komme på Munk-Poulsens kontor en dag, hvor sognepræsten også var der. Da dagen kom, mødte manden også op og gentog sit ønske over for sognepræsten, idet han henviste til deres tidligere samtale. Sognepræsten spurgte så Munk-Poulsen, hvad han mente om det, hvortil M.-P. svarede, at det kunne der efter hans mening ikke være tale om, da man ellers også måtte give andre den samme tilladelse.

Ja, så kan det jo ikke lade sig gøre, sagde sognepræsten. Nu blev manden vred og rejste sig straks for at gå. I døren vendte han sig om, og henvendt til sognepræsten sagde han: Ja, det mot æ gjar ha. Æ ku ha go te æ hu-e og et te æ håål! (Ja, det måtte jeg gerne have. Jeg kunne være gået til hovedet og ikke til halen!). Degnen var altså hovedet og præsten halen. Til dennes ros skal siges, at han tog det meget gemytligt.

I Munk-Poulsens mange gøremål havde han ingen hjælp af sin kone Maren. Til gengæld var hun uvurderlig til at

tage sig af børnene, hvoraf der var 6 i hjemmet, det lille private landbrug og de folk, der kom for at tale med Munk-Poulsen. I de sidste år under M.-P.s sygdom fulgte hun altid med ham, når han rejste til møder i folketinget, også til det møde i 1920, hvor den radikale regering blev fældet. Da var Munk-Poulsen meget svag, og det blev hans sidste møde i folketinget.

På det åndelige område stod Maren på sin mands side, og selv om hun kan betegnes som noget af det mest beskedne, så var Maren degnekone og alene af den grund med, når der var kvindekredsmøder, og hun fulgte sin mand til kirke i Nørre Vorupør. Disse gudstjenester er der endnu nogle, der mindes. Sognepræsten, pastor Nielsen, var en meget lærd mand og en god prædikant. I præstegården i Hundborg forestod han i flere år en missions-skole for Sudanmissionen, og det var ikke få, der i årenes løb herfra kom til Sudan som missionærer.

Forfatterpræsten N. P. Madsen boede i mange år i Nørre Vorupør, hvor de troende fiskere havde opført et hus til ham, da han på grund af sygdom i en ung alder måtte søge afsked fra sit embede i Kollerup. Selv om han var syg, var han levende i troen, og han har skrevet flere bøger, hvoraf den mest kendte er »Strandfogdens datter«. Han skrev også en andagtsbog, der udkom i store oplag og bl. a. sangen »Du kommer, Jesus, til mig ind«. Der går endnu frasagn om kraften både i det sagte og det sjungne ord.

Bag enhver god mand står der gerne en god hustru.

I det beskedne rids, der er givet af J. Munk-Poulsen, er hans hustru, børn og hjem kun berørt. Men Maren Munk-Poulsen var det faste midtpunkt i hjemmet, ligesom hun i mange år var byens landpost og hendes mand brevsam-

ler, idet byens post af den kørende post fra Sjørring station blev samlet og sorteret på Munk-Poulsens kontor og udbragt af Maren M.-P. For lokale med lys og varme fik M.-P. 10 kr. pr. måned, og for at bringe posten ud fik Maren 13,33 kr. pr. måned. I mange år var hun plaget af gigt, og hendes dreng, Poul, var postbud. I 60-års alderen blev gigten særlig slem, og et sygehusophold med bade og elektrisk behandling hjalp ikke. Så rejste Maren til Lolland, hvor hendes gamle huslæge, dr. Fenger, var distriktslæge. I stedet for sygehusophold tilrådede han hende at gå ture og helst bade i Vesterhavet. Så overtog Maren sin posttur igen, og skønt hun aldrig før havde badet i Vesterhavet, gik hun nu i bad uden hensyn til vejret. Resultatet blev, at hun befandt sig vel og kunne passe sit arbejde både inde og ude, ligesom hun passede sin postrute, til jeg overtog den efter hende.

I 1911 fik Munk-Poulsen sin afsked som lærer på grund af en ondartet halslidelse, og samme år byggedes det nye hjem til erstatning for skolen, hvor svigersønnen, lærer Ishøy, som var gift med M.-P.s ældste datter, der ligesom sin mor hed Maren, blev lærer. Under byggeriet døde det næstældste af børnene, sønnen Peter i Amerika, og det tog hårdt på både Jens og Maren. Af de 6 børn lever nu kun een, den yngste søn, Poul Munk-Poulsen, Herning, der var borgmester i fire byrådsperioder og sluttede sin lærergering som skoledirektør.

Skulle man give Maren Munk-Poulsen en karakteristik, der var kort og koncis, så måtte det være denne: Hun var beskeden indtil selvudslettelse, meget nøjsom, uhyre arbejdssom både i huset og i stalden, utrolig hårdfør over for legemlig smerte, men nærtagende, hvis noget gik hende imod. Hun kunne sætte sin egen finger i led uden at fortrække en mine, men kunne græde, hvis nogen slog en kop eller andet i stykker. Hendes omsorg for andre var ene-

stående. Bl. a. tog hun en lam nabokone og hendes gamle mand i huset og plejede dem, til de døde – konen sidst i halvfjerdserne og manden i firserne.

Man skal være forsigtig i vurderingen – først og fremmest af sig selv; men lad mig slutte omtalen af Maren med en selvoplevelse. Jeg kom i ni år daglig i deres hjem, idet netop Sdr. Vorupør var mit første trin i postvæsenets tjeneste, den jeg arvede efter Maren Munk-Poulsen. Der var i Stenbjerg en lotterikollektør. Maren havde mærkværdigt nok lyst til at spille på en seddel. En dag spurgte hun mig da, om jeg ville skaffe hende en sådan – og det sagde jeg ja til. Så gik der nogen tid, til seddelen atter skulle fornys, og jeg rettede så det nære spørgsmål til spilleren, om hun ville spille videre. Hendes svar kom omgående: Nej, æ vel it – for håd de væt Guds vilie, æ sku ha wojn', så var'ed sket.

Selv om jeg vurderer varsomt, må jeg sige, at jeg kender selv ingen, der på en så uhyre flittig og uegennyttig måde over så langt et åremål har tjent sine standsfællers sag – og været i spidsen for at føre dem frem mod lyset, både hvad angår det åndelige og erhvervsmæssige – som netop Jens Munk-Poulsen.

Ægteparret Maren og Jens Munk-Poulsen ligger begravet på den lille vindomsuste kirkegård, der ligger et par km øst for Sdr. Vorupør. Den kirke, som i sin tid lå her, fik Munk-Poulsen flyttet til Nørre Vorupør, for at fiskerne ikke skulle have for langt til deres kirke, og selv om der er anlagt en ny kirkegård også i Nørre Vorupør, forekommer der stadig begravelser på den gamle.

På Munk-Poulsens gravsten står der: Jeg udvalgte retfærdighedens vej. Jeg holdt dine domme for mig. Jeg tror, det passer for dem begge.

Fra Klim og omegn i forrige århundrede

Af JENS ROLIGHED

I et af de ældste af Klim bys limstenschuse, der for et par år siden brændte tillige med dets sidste beboer, sadelmager Jensen, var der i forrige århundrede et ægtepar, som til dels ernærede sig ved, at manden snoede sime, der brugtes som tækkegarn, og de hjalp hinanden med at fremstille kartoffelmel på en primitiv kartoffelmølle, hvor man ved et vandkar kørte rundt med en tromle indrettet således, at kartoflerne blev revet til en fin grød, der så ved talrige skylninger og tørringer blev til mel. Dette kunne sælges, og i hjemmet kunne det anvendes både til det ene og det andet i husholdningen, især til den liflige »fløjlsgrød«.

Nøjsomhed.

Ved at leve sparsommeligt lykkedes det for mange at komme vel gennem tilværelsen. Der var dog også dem, der kom ind på at spare så meget, at de i alderdommen ikke nænnede at bruge noget, der kostede penge. En kone i den sydlige del af byen sparede brændsel på den måde, at hun for at holde på kropsvarmen bandt en tyk snor om det nedereste af sine skørter.

I et hus nær ved Klim rutebilstation har der i sin tid boet en ældre kone, der fik aftægt fra en nærliggende

gård. Hun kunne ikke så nær bruge, hvad hun kunne tilkomme, men gemte det dog så længe, at det var ved at blive så levende, at det selv kunne gå fra hendes bopæl. En dreng af hendes familie, hvis hjem var i kliteggen, havde ordre på at bo hos hende om natten, hvis vejret blev så slemt, at han vanskeligt kunne finde hjem fra skole. I huset var det sparsomt med varme, og belysningen var en tynd tælleprås. Da det lakkede ad sengetid, kom en dyne til at støde mod lyset, så det aldeles sluktes. Det var jo skammeligt, og konen søgte at få ild i lysvægen ved at puste i bilæggeren mod en ildglød på størrelse med en fingerende, men det lykkedes ikke, et forsøg mod en lignende glød i kakkellovnen gav samme magre resultat, heller ikke nogle klem på en »puster« af træ og læder kunne give den ønskede virkning. Drengen foreslog så at gå om i nabogården for at låne en æske tændstikker. »Nej, nej,« sagde konen, »det kan aldrig gå an, for når en tændstik er revet, så er den lagt øde og duer ekj til mere!«

Tidens befordring var selvfølgelig hestekøretøj. En og anden kunne lade en spøgefuld bemærkning falde om, at der engang skulle komme vogne, der kunne køre på vejene uden heste, men sligt anså man for vild fantasi, noget helt uden for mulighedens grænser. En ældre kvinde fulgtes med sin datter på den lange køretur til Thisted. Undervejs sagde moderen til datteren: »Du sætter da vel ekj dine fødder mod vognbunden? A letner da altid mine fødder op, ellers slider det da alt for meget på skosålerne!«

Når et par folk kom på aftægt, fik de gerne en husende til beboelse, og aftægten bestod i reglen af naturalier, deraf en potte mælk om dagen. I en aftægtslejlighed døde manden i 1885. Hans hustru ville så kun have en halv potte mælk om dagen og have penge udbetalt for den an-

den halvdel, og da prisen for en potte mælk androg 10 øre, kunne konen daglig få fem øre.

Fattige.

Der var mange fattige i sognet. Helt op mod århundredskiftet gik der koner rundt med en pose og tiggede, især ved juletid. Så lød det: »Kunn' a ekj godt få en lok tow!« (uld). Eller: »Hår muer ekj en penning flæsk å kunn' undvære?« Så fik de gerne hver del pakket ind for sig, inden det dumpedes ned i deres sæk. Man kom også til andre tider, fx. når man vidste, der var slagtet, så kunne anmodningen lyde: »A kunn' wal ekj få en bitte stump kjød, for a skal ha' en kogning!«

Nogle år var der »fattiglemmer«, der gik rundt på gårdene og fik deres mad og til tider også logi; efter gårdens hartkorn bestemtes det, hvor mange dage fattiglemmet kunne opholde sig hvert sted.

Ved lov af 1856 blev der mulighed for oprettelse af »Fri Fattigkasse«, der skulle være en hjælp til dem, der ved sygdom eller af anden årsag var kommet i trang. Det var en sådan hjælp, forfatteren Jakob Knudsen slog stærkt til lyd for, og Fri Fattigkasse udviklede sig omkring århundredskiftet til at blive »Hjælpekasse«, der fik til opgave at yde hjælp til værdige trængende. Og i 1891 kom lov om alderdomsunderstøttelse, som var et stort fremskridt, selv om hjælpen i begyndelsen var beskedent.

Allerede i begyndelsen af århundredet fremkom ved særlige ligninger en ydelse, der kaldtes fattigskat, efter 1867 sloges denne sammen med kommunens andre skatter. I 1827 var der i Klim sogn ialt ansat 67 til at svare fattigskat, deraf 10 i Klim Odde, 34 i Klim by, 6 i Klim Terp, 8 fra Klitgård og udflyttede steder, 5 fra Klim Strand og 4 udensogns ejere. I Thorup sogn var der ialt

56 ansat, deraf 25 fra Thorup, 7 fra Ullerup, 12 fra Holme og 12 fra forskellige egne i Thorup. Protokollen er underskrevet af provst Munch i Thorup.

Skoleforhold omkring 1850.

På skolens område blev alt taget nøje med. I de første skoleår var der flere, der selv underviste deres børn, eller man sendte dem til Svend Krejbjerg, som boede i et lille hus i Klim Odde. Han gik en tid rundt og opkrævede kommunepenge. Han var et ordensmenneske, og når nogle lavede en større handel, kunne han besørge det skriftlige. Da han senere fik et dårligt ben, tog han sig af at undervise børn fra Odde, Ullerup og Terp. Hans elever fortalte som ældre: »Han var køn mod os. Men kunne vi ikke bogstaverne, knipsede han os med fingrene i panden, eller han truede med at prikke os med en syl!«

Niels Sylt fra Vust, en tidligere sømand, som havde en »vissen hånd«, var god til at måle jord op. Han gik rundt i hjemmene og lærte børn at læse og regne. Han havde en brændenælde, som bladene var taget af, den satte han op i en stroppe ved bjælken som en trussel, for at børnene kunne makke ret.

Marie Bech eller Jomfru Bech, som hun blev kaldt, var datter af lærer Michael Bech i Klim. Hun var født 1835 og død 1897. Hun boede i det hus, som ligger nord for den nuværende skole. Hun underviste små børn i sin hyggelige stue, hvor til tider 15 elever kunne få plads ved et lille bord. Som fryd for øjet havde de stueuret med dets lodder og med funklende blomster på skiven, og gulvbrædderne lå ikke tættere, en der i enkelte åbninger var plads til, at roser kunne bane sig vej op og blomstre i stuens lys og varme. I bryggerset lå ofte en gås og rugede på æg, og i frikvarteret kunne børnene glædes over, at hønsene kom

og ville smage den mellemmad, de havde i hånden; blandt gæssene skulle de dog tage sig i agt for den hvæsende gase. Men Jomfru Bech tog sig venligt af, hvem der var »få-trøt« (fortrykt), og når børnene skulle hjem, sagde hun: »Kan I nu huske at komme i morgen igen!« Og svaret var et glædestrålende: »Ja-a-ah!«

Klim strandskole.

I en tid, da kommuneskolen var for lille, blev der holdt skole for en del af børnene i Klim Fattiggårds østerhus. Her blev først undervist af lærer Andersen og senere af lærer Pedersen.

I Klim strandskole havde man havsten som gulv i skolestuen. En tid var der en omgangslærer, som kaldtes Søren Væver; de tre dage om ugen holdt han skole i Klim Strand og de andre tre dage i Holme. Blandt kendte lærere, der har virket i Klim strandskole, kan nævnes Johan Skjoldborg. Det mindes som noget helt nyt og skønt, at han tog blomster med til skole og fortalte børnene om. Der var også Jens Povlsen, der bl. a. har skrevet en række sange i afholdssangbogen. En af hans sønner er forfatteren Hans Povlsen.

Klim skole.

Før i tiden lå Klim skole på en banke, der senere blev kaldt skolebanken; denne blev udjævnet for at give plads for det hus, der blev station ved Thisted-Fjerritslev jernbane fra dens åbning i 1904 til dens nedlæggelse i 1969.

Skolen havde jorder, der fra syd gik helt ned mod kirkegården og til gården østfor, hvor der var præstegård, til der i 1821 blev bygget en ny i Thorup. Da man for få år siden var ved at ordne Klim kloakvæsen, stødte man ved skolebanken på en gammel »kjæld« (brønd), der sikkert i sin tid hørte til skolen.

Afdøde amtsrådsmedlem Jens Mølbæk, Ullerup, har som 80-årig i 1959 fremdraget minder om sin mors skoletid i Klim: Mor var født i Klim i ejendommen syd for brugsforeningen. Hun gik i skole, da den lå syd for kirken. Det var hos lærer Michael Bech, der var født på Øland 1799, død i Klim 1879. Børnene skrev med pen af gåsefjer, som de skulle levere i skolen, men de måtte ikke være ribbede, det skulle lærer Bech nok selv besørge. I mors skoletid i midten af århundredet blev skolen flyttet nordpå til dens nuværende plads, så hun har gået i skole begge steder.

En lærer måtte være om sig for at få det til at forslå, fortalte J. Mølbæk videre. Lønnen udover, hvad jordlodden kunne give, bestod for en stor del i, hvad der blev ydet af naturalier. Skulle der nyt tag på huset, eller der skulle leveres brændsel, sendte sognerådet bud, så man efter tur leverede det ved skolen. En mand i Klim kom med nogle meget dårlige brændtørv til »illing«, de bestod overvejende af sand, så læreren opfordrede manden til at læsse dem af ude i en jordlavning. Ikke alle lærere var dygtige landmænd. En af lærerne her i kommunen kunne godt tænke sig, da der var gjort plovbed, og der var sået rug om efteråret, at der så kunne strøes staldgødning bagefter. Der var også en lærer, der ved sin afsked påstod, at han havde megen mælk til gode ved befolkningen, for i mange år havde han ladet være at afhente mælk.

Stine Kusk.

Det var tit, man under sygdom havde mere tillid til en klog mand eller kone end til en læge, sagde Jens Mølbæk. Min mor tjente i sin ungdom i Ullerup og Thorup. Under strengt arbejde fik hun så dårlig en arm, at hun ved mal-

kearbejde måtte løfte armen på plads med sin hånd, inden der kunne tages fat. Hun søgte hjælp i Thisted hos læge Hejberg, der siden blev stiftsfysikus i Viborg. For at gøre turen billig tog hun ikke med diligencen, men gik vejen frem og overnattede i et hus hos et par gamle folk. På turen fik hun lyst til at se sin indbundne arm og fik sygeplejerskerne til at hjælpe sig. Da hun så armen, sprang hun af sted til Nors for at søge hjælp hos den kloge kone, Stine Kusk. Hun gav hende noget smørelse, og sygeplejerskerne i Thisted forbandt armen påny. Senere undredes lægen over, at det så hurtigt var blevet bedre med armen, men mor omtalte ikke til ham sin udflugt til Nors. En gang hun var hos Stine Kusk, holdt der en meget fin vogn udenfor. Så gik mor ind i køkkenet til pigerne. Da køretøjet forsvandt, kom Stine Kusk ind i køkkenet og slog hænderne sammen af forfærdelse: »Men Herregud, Maren, sidder du her! Jeg har lige haft inspektion!« – »Å«, sagde mor, »det kunne da nok gå, jeg har da lov til at besøge pigerne.« Stine Kusk fik senere lov at praktisere ved behandling af benbrud.

Jeg har da også selv været hos Stine Kusk, fortalte Jens Mølbæk videre. Mor blev gift, og mine forældre kom til at bo i en gård i Højstrup i Tømmerby, hvor jeg fik mit barndomshjem. Noget af det første, jeg erindrer derfra, er fra fire års alderen. Da faldt jeg og fik kravebenet i stykker. Det bitte øg blev spændt for, og vi kørte til Nors til Stine Kusk. Turen gik ikke uden forstyrrelse, for det bitte øg faldt ved Bromølle, men vi kom da på ret køl igen.

I friskole.

Mine søskende og jeg kom til at gå i en god skole, fortalte Jens Mølbæk, idet vi kom i Tømmerby friskole. Mor tog til Klim Fjordholme og forhandlede med en lærer-

inde, der blev antaget. Dengang var der ingen skolebygning i Fjordholme, der holdtes skole i et hjems stue. I dag er forholdene jo helt anderledes med skolerne, sluttede Mølbæk, man må håbe, at tankerne snart igen vender sig i retning af forbindelse mellem hjem og skole.

Klim skole flyttes.

Angående omtalte Klim skoles flytning fra byens sydlige del til dens nuværende nordlige plads kan oplyses, at der fra Han Herreders kontor den 2. november 1842 udsendes følgende annonce om licitation over skolebygningens opførelse:

Tirsdag den 29. d. M., om Formiddagen Kl. 10, bliver efter Begjæring af vedkommende Sogneforstanderskab paa Tingstedet i Kjettrup Sogn afholdt offentlig Licitation over Opførelsen af en Skolebygning i Kliim. Tegning, Overslag og Conditoner ligger forinden til Eftersyn her på Contoiret og i Thorup Præstegaard.

I forhandlingsprotokollen for Klim-Thorup Sogneforstanderskab 1842–1865 skrives bl. a. fra et møde i 1843, at Klim sogn ejer en fælles kærlod, som er udlejet for 20 rd. årlig i 10 år til Niels Kiib. Det vedtoges at tage et restbeløb deraf til anskaffelse af grundsten til den nye skole i Klim. I øvrigt skrives følgende:

I Klim-Thorup Sogneforstanderskabs Møde den 17. Juli 1843 oplystes, at der i Sommerens Løb var opført en ny Skolebygning i Klim. Udgifterne har dette Sogn bestemt ene at udrede uden Bidrag af Thorup Sogn paa den Betingelse, at Thorup igjen i Fremtiden ingen Fordring gjør på Kliim Sogn, dersom der nogensinde i Tiden skal bygges, maa dette Sogn igjen bekoste sin Skoles istandsættelse og opbygge den.

Denne saa retfærdige og billige Bestemmelse tiltraadtes

gjensidigen og vedtoges herved som bindende for begge Sogne i Fremtiden.

Provst Djørup. A. Rotbøll. Mads Godiksen.

Christopher Nielsen. Christen Godiksen.

Christen Tvergaard. Christen Olesen.

Sundhedsforhold i skolerne.

Sundhedsforholdene ved skolerne synes ikke at have været i den bedste orden. Helt op i 1890-erne blev der i Klim skole undervist af en lærer, der var angrebet af tuberkulose. Han havde en kop, hvori hans ophostede spyt fik plads, men det nævnes af hans elever, at en del også kom på gulvet, hvor det i frikvartererne sammen med støvet hvirvledes rundt af pigernes skørter.

I følge sogneforstander-protokollen afløstes provst Djørup i 1851 af pastor Koefoed, der den 2. juli valgtes som formand for sogneforstanderskabet.

Ved et møde, som dette afholdt den 20. juli 1852, henvendte Koefoed sig til skolepatronerne, som de af sogneforstanderskabet blev kaldt, der havde tilsyn med skolerne. Han ville vide, hvad der blev foretaget med »de indretninger til sundhedstilstandens befordring«.

Skolepatronerne fra Klim, Thorup og Holme lovede da, at der snarest muligt skulle træffes foranstaltninger, så de med fnat befængte børn besørgedes helbredede i ferien. Beboerne ville få tilhold derom ved kirkestævne.

Men hvad det angik med anskaffelse af et lokum ved skolerne var sogneforstanderne imod denne sag og forlangte det indstillet til ministeriet, at man ville vide, om det var nødvendigt med en sådan indretning, og i så fald »til hvad tid den bør være gjort«.

Ved et senere møde den 18. august ville man ansøge om

fritagelse for at indrette et lokum, da man anså det for unødvendigt. Sognepræsten kunne ikke tiltræde ansøgningen, da han anså det for aldeles nødvendigt, såvel for sundhedens som for velanstændighedens skyld, at der indrettedes lokum ved hver skole og ville indstille til ministeriet derom. De andre forstandere ville så i ansøgningen havde tilført, at de begærede sig forskånet for et lokums indretning, så længe der ikke eksisterede noget lovbud derom.

Ved et møde den 23. november 1852 fremlagdes en skrivelse fra skoledirektionen, der meddeler ministeriets resolution af 28. september, som påbyder indretning af et lokum m. m. ved skolerne, de skulle efter direktionens bestemmelse være færdige til 1. december d. å. Sognepræsten anmeldte, at han den 3. november havde bekendtgjort skrivelserne for skoleforstanderne, og at han lige havde indberettet til direktionen, hvad der var foretaget eller ikke foretaget.

Skolepatron eller skoleforstander Mads Godiksen, Klim, havde ved skolen ladet indrette en indhegnet plads med jorddige omkring til brug for børnene i stedet for lokum.

Pastor Koefoed forestillede ham, at en sådan indretning ville være anstødelig for sanserne i højeste grad, hvilket han havde indberettet til direktionen, han anmodede ham desårsag om at lade opføre et ordentlige lokum af brændte sten og med træsåde.

Forstanderne i Thorup og Holme ville nok foranstalte lokummer ved skolerne, når det kunne vente til forår. Sogneforstandder M. Godiksen, Klim, fastholdt sit standpunkt og ville ikke indvillige i at opføre mere end det alt påbegyndt »vandsted«, der ville blive fuldført.

Næste bevægede sogneforstandermøde om sagen afholdtes den 13. december 1852. Da var kommet til stede herredsfoged, hr. kammerjunker Lillienkjold, der havde

ordre fra amtet om, at drive på med opførelse af et lokum ved hver af kommunens tre skoler. Man misbilligede, at der ikke var opført de af såvel amtet som ministeriet approberede lokummer. Han spurgte forstanderskabet, om de i løbet af 14 dage fra dags dato var villige til at udføre befalingen om deres opførelse.

Forstanderskabets medlemmer sagde da, at de ikke ville vægre sig ved at udføre befalingen angående lokummernes indretning i Klim og Thorup sogne. Men det var jo en vanskelig tid at få materiale, ligesom arbejdet let kunne hindres af vejret. De bad derfor om, at arbejdet måtte vente til foråret, således at de forpligtede sig til at have lokummerne færdige til 1. maj.

Herredsfoged Lillienkjold mente, at amtet i en skrivelse havde nægtet at imødekomme en sådan begæring. Men den konstituerede provst havde jo anbefalet en sådan begæring for Thorup sogns vedkommende, og da nu også sognepræsten understøttede begæringen, ville herredsfogden indhente amtets resolution, inden han efter dets pålæg selv foranstaltede lokummerne opførte.

Ved et senere møde forelå der skrivelse fra provsten og herredsfogden, at der var forundt henstand med lokummernes opførelse, så bygningerne kunne være færdige til udgangen af april 1853.

Klim strandskole.

Vedrørende skoleforholdene ved Thorup og Klim Strand holdtes der i sogneforstanderskabet møde den 22. december 1852. Skolepatronen fra Thorup havde spurgt strandboere om grunden til deres børns store forsømmelser i november. De havde svaret, at flere havde udslet, og så var vejene ufremkommelige formedelst vand. – Ja, så turde mulkterne for denne gang bortfalde.

Men der fremlagdes en skrivelse fra ministeriet, hvor det pålægges sogneforstanderskabet fra nytår 1853 at antage en hjælpelærer til at holde skole for børnene ved Thorup og Klim Strand. Dette nægtede skoleforstanderne for Thorup og Klim sogne at gå med til. Sognepræsten fremlagde da en skrivelse fra skoledirektionen, der be- myndigede ham til, hvis forstanderskabet vægrede sig ved at iværksætte ministeriets resolution, da selv at gøre det. Og sognepræsten anmeldte så, at hjælpelærer P. J. Jensen af Holme kunne fås for en løn af 40 rbd., og at et værelse kunne lejes hos Espen Henriksen for 10 rbd. Ved mødets slutning underskrevs først af Peter Koefoed, de andre til- stede værende forstandere, P. Christian Graversen, Mads Godiksen, Christen Tvergaard og Jørgen Svendsen, skrev under med den bemærkning, at de fandt ingen grund til, at der skulle være skole ved stranden, da »Thorup og Kliim Skoler ligger midt i Districtet«.

Dette møde synes at være indledning til, at Klim strand- skole opførtes. Den blev i midten af 1900-tallet flot ud- bygget og moderniseret. Men nye skolelove blev til bag- grund for, at der sattes ind med skolesammenlægninger, og umiddelbart efter nedlagdes strandskolen trods stor protest. I 1972 benytttes en del af bygningen til filmskole ledet af David Russell, Kettrup.

Strid i sogneforstanderskabet.

Ved sogneforstanderskabets møde den 22. februar 1853 fremlagde skolepatronen for Klim sogn et overslag til sko- levæsenets udgifter, der beløb sig til 130 rbd. Sognepræ- sten gjorde ham opmærksom på, at der intet var opført til lokummets og den ny klavremaskines opførelse. – Klavremaskine var et almindeligt brugt navn til gymna- stikapparatet på skolens legeplads. – Heller ikke denne

indretning ville man have fornyet, hvis det da ikke var påbudt ved lov. Og skolepatronen mente, at der nok kunne blive et beløb til lokummet, og man behøvede ikke at have penge i beredskab til klavremaskinen.

Men sognepræsten betydede så skolepatronen, at det måtte blive hans sag at skaffe penge til betaling, når klavremaskinen var sat op.

Der var således en evig strid mellem sognepræst Peter Koefoed og sogneforstanderskabet. Striden blev ikke mindre, da skolelærer og kirkesanger i Thorup, Johannes Bech, den 3. januar 1856 valgtes til formand. Johannes Bech var broder til den tidligere omtalte lærer i Klim, Michael Bech, som i følge protokollen blev anklaget for at være – mindre ædruelig.

Hvad der var de stridende parter i sogneforstanderskabet imellem udartede sig til, at pastor Koefoed ved et møde den 4. marts 1856 sagde til formanden Johs. Bech: »Fy skamme Dem!« Og ved mødet fjorten dage senere udtalte præsten bl. a., »at alt det onde var kommet fra formanden«. (Johannes Bech). Men denne formand døde 1862.

Sogneråd

Det var en lov af 1841, der havde bestemt, at der i hver landkommune skulle vælges et sogneforstanderskab, der efter indbyggerantallet skulle have et passende antal medlemmer, som skulle varetage sognets interesser. De valgte måtte eje et bestemt antal tdr. hartkorn, ligeså deres vælgere. En revision af loven 1855 skulle virke mere demokratisk, sognepræsten skulle fx. ikke være privilegeret medlem, men der sikredes stadig et flertal af de højstbeskattede gårdmænd i forstanderskabet. 1867 fik sogneforstanderskabet navneforandring til sogneråd, men det var fortsat gårdmænd, der var de styrende.

Den første bondemand, der blev sognerådsformand, var gdr. Johan Peder Jacobsen. Peter Koefoed var den sidste præst, som var sogneforstander; han synes at have varetaget gerningen med stor interesse, og man kan skønne, at han nok helst ville have fortsat, for han beholdt papirerne, så der i lang tid ikke blev skrevet noget i protokollen.

Holme skole.

Af Thorup-Klim kommunes tre skoler, som er nævnt i sogneforstanderskabets protokol, havde Holme skole i 40 år lærer Legind som leder. Han skildres af sine elever som en mand, der trofast tog sig af sin gerning. Uden for skolen syslede lærer Legind med regnskab; for en gårdmand tog han sig af kommunens regnskab, og han var revisor for adskillige foreninger.

Skolens sidste lærer var Søren Davidsen fra Ravnstrup. Han ledede trofast skolens undervisning fra 1929, til skolen nedlagdes 1967. Skolen var et samlingssted. Uden for børneskolen tog lærer Davidsen sig især af de unges undervisning i husflid. Til sin død var Davidsen formand for Thisted Amts Husflidsforening.

Thorup skole.

Fra Thorup skole mindes de ældre med glæde lærer Andersen, der i en lang årrække var skolens dygtige leder. Også uden for skolen var han en interesseret mand. Da Han Herreds ældste mejeri oprettedes, var han dets første revisor, ligesom han tog del i livet i flere foreninger. Han var ivrig venstremand, og manglede der en taler, kunne han godt være ordfører.

En af Andersens elever har fortalt et pudsigt træk om sin lærer: Han ville gerne efter endt dagværk slappe af

ved et spil kort i det hjem, hvor jeg tjente som dreng. Da de manglede en makker, bad han mig om at spille med. Næste dag var Andersen ikke tilfreds med min lektie i skolen, men han holdt op med at skænde, da jeg sagde til ham: »Jammen – do howe nok ijaes!«

En lærer, der i senere år havde en lang virketid, var N. C. Nielsen, der uden for skolen bl. a. var kendt som Retsforbundets folketingskandidat i Thistedkredsen. Skolens nuværende leder er førstelærer Willy Nielsen, der har en stab af flinke medarbejdere.

Klim skole.

I 1870-erne var der i Klim skole langs væggene tre skråborde med lange bænke til drengene. Lige foran katederet var et almindeligt bord, som pigerne sad ved, og bag ved dem var der i midten nogle skråborde til drengene.

Det var M. Monrad, der på den tid var lærer. Et par kvinder, Inger Marie og Anne Kirstine, har fortalt om deres første skoletid: Første skoledag havde Niels (broder til den ene pige), sagt til os: »I skal ikke sige goddaw, men skynde jer at gå fra døren hen og sætte jer på nederste bænk!« Vi sagde dog stille goddaw. Vi græd begge to og satte en bog op for ansigtet. – Få dage efter var skolebørnene til dans på Imergård, hvor vi fik kaffe. Et par drenge satte sig for bordenden og sagde: »Nu skal I to piger kysse vos og sige tak for kaffe!« Men vi kravlede under bordet og forsvandt.

Lærer M. Monrad var i 1877 med til at oprette en sparekasse i Klim. Og 5. februar 1888 oprettede nogle medlemmer af denne en ny »Spare- og Laanekasse for Klim-Thorup Pastorat«. M. Monrad var dens formand, til han i 1893 flyttede fra egnen.

Af skoleelever er lærer Monrad mindet som en, der i hidsighed kunne uddele hårde straffe. Men noget kunne tyde på, at han så var kommet til at straffe sine elever hårdere, end han egentlig ville, for en meget vågen elev, Niels Andreas Ottesen, kendt som skribent i Thisted Amts Tidende, huskede med glæde Monrads fortælle timer, og at han en dag fra katederet meget bevæget citerede Bjørnsons ord:

»Her er sommervind nok, her er sædejord nok, bare vi, bare vi have kærlighed nok«.

I 90-erne virkede i nogle år molboen, lærer Lykke, der mindes af sine elever som en virksom og dygtig lærer, både i børneskole og aftenskole. Man erindrer også, at han havde mærkelige befordringsmidler, fx. kørte han gennem byen med en cykel, der havde træhjul og lavede et forfærdeligt rabalder. Til tider spændte han sig selv for trillebøren og kørte en tur med sin lille kone. Og ude ved fjorden havde han en båd, men den døjede med at holde sig oven vande.

Chr. N. Kirch, der fra 1. november 1899 til 1. april 1944 virkede som en meget samvittighedsfuld og pligtpligttopfyldende lærer ved Klim skole, blev kendt videre ud som sygekassemand. Først arbejdede han som formand og kasserer for Thorup-Klim sygekasse, og han var senere i styrelsen for Centralforeningen for Sygekasser i Thisted Amt, samt kasserer for Fortsættelseskassen for Thisted Amt. Kirch var født i Sønderhaa den 17. 4. 1874 og døde i Klim den 5. 5. 1960.

Jens Damsgaard, der var født i Ferring den 6. 7. 1874, kom som 22-årig til Klim, hvor han var andenlærer 1896–1899. Efter kort ophold i Viborg-egnen blev han førstelærer og kirkesanger i Klim. Uden for skolen blev Jens Damsgaard kendt som forkæmper for liberalismen og for agitation for »flydende skolepenge«. Han har skrevet

flere artikler i Historisk Årbog for Thisted Amt, ligesom han har skrevet flere bøger, deriblandt »Vore børn«, »Rasmus Lund og frimenigheden på Mors«, samt »Jens Clausen og hans samtid«. Jens Damsgaard døde den 23. 4. 1936.

Klim skole er i de senere år udvidet og moderniseret. Frederik Nørregaard Larsen har i en årrække været førstelærer og har mange gode hjælpere af lærere og lærerinder.

Adelsslægten Stiernholm på Ørndrup og Gammellund

Af O. COLDING

NAR slægten Stiernholm her skal omtales, kan det begrundes med, at den har fostret general Frederik Chr. Stiernholm, som spillede en stor rolle i krigen 1864, hvor han, skønt taber i slaget om Dybbøl, var en af dem, der kunne gå med rank ryg derfra. Ja, havde han rådet, var der muligt aldrig blevet et Dybbølnederlag, idet hans idé om at trække tropperne tilbage den 16.–17. april ville have haft uvurderlig betydning.

På Stiernholmernes våbenskjold ses i lige række syv stjerner og øverst et par hænder, som griber efter en stjerne, at der så findes en springende hest og en ridderhjelms er vel af mindre betydning. Denne adelsslægt hører til de yngre, idet stamfaderen Herlow Stiernholm først blev adlet den 3. november 1747. Han hed oprindelig Jensen og skal være fra Horsens og desværre tier historien om, hvorfor han blev adlet. Hans levetid vides dog: født 1679, død på Kjeldgaard 1759, begravet i Selde kirkes tårnrum. Her er Salling-Stiernholmernes område: Kjeldgaard, Nordøstsalling, en gård der på det tidspunkt rangerede endda noget over Ørndrup, som dog havde ialt 314 td. hartkorn og hvis jorder omfattede Karby, Nees og dele af Rakkeby.

Man kan vel tænke, at Herlow Stiernholm har udmærket sig i Den store nordiske Krig, men det kan også skyldes

stor økonomisk fremgang. Han giftede sig 1710 med enken Marie Overgaard fra Kvistrup. Hun har sandsynligvis været rig, idet hun var enke efter amtsforvalter Vinterberg til både Skivehus og Hald. Allerede da ejede Herlow Stiernholm Kjeldgaard.

Slægten på Kjeldgaard og slægten på Ørndrup og Gammellund er den samme, men det er kun en periode på 40 år, Ørndrup besiddes af slægten. Ikke mindre end tre brødre døde her ugifte og barnløse. Den ældste, til hvem Ørndrup blev købt 1734, var Frederik Overgaard Stiernholm, f. 1710. Han var kun 24 år gl., men det må vel have været med ham som med de to næstfølgende ejere: de var svagelige, nærmest sygelige. Frederik døde da kun 32 år gl. og blev begravet i Karby kirke under gangen til »Den ny kirke«. Hans brødre Peter (1717–1766) og Nicolaj (1721–1766) overtager nu gården og levede hele deres liv der. Ingen af dem blev 50 år; Peter nåede dog at fylde 49, men Nicolaj blev kun 45.

Hvordan var nu Ørndrup på den tid, har nok nogen lyst at spørge. Og lidt ved man dog. Nu, f. eks. havde Ørndrup hovedgård i året 1699 41 td. hartkorn, d. v. s. at det allermeste var bøndergods (over 200 td.) I 1734 havde den som nævnt ialt 314 td. hartkorn, og der er således købt til gården i mellemtiden. Sandsynligvis er gården også bygget om, idet det var temmelig nødvendigt. Husene havde været faldefærdige i Valdemar Skrams tid. I tingbogen af 5. 4. 1680 læses: På foranledning af borgmester Brund, rådmand Hans Jørgen Majorier og rådstueskriver Bertel Sørensen, alle Viborg, tages syn over Ørndrups brøstfældighed: »Et vester-hus strålagt, det nordre hus strålagt, før tækket med tagsten. Et hus i øster strålagt, havehuset med 12 bindinger strålagt. Ladegården: Øksenhuset, laden, et staldhus med port gennem gavlen, en mølle ved gården – alle bygninger stærkt forfaldne«.

At Ørndrup trods sin størrelse kan sælges for 8000 rdl., tyder på, at den rige Herlow Stiernholm har anset det for et godt køb til sine sønner, ialt 5. Hans egen gård blev vurderet til 12.000 rdl. og havde ikke så mange td. hartkorn. Selv om det er svært at sammenligne de gamle tal med nutidens, giver det dog et indtryk, når der skrives: Ørndrup bruger til udsæd: 14 td. rug, 26 td. byg og 50 td. havre. Helt tydeligt er det, at de mange heste krævede deres part.

Engene langs strandene og de udstrakte hede- og lyngmarker (Rakkeby hede) var faktisk ikke sat til pris. Høavlen på hovedgården sattes til 50 læs.

Bønderne til Ørndrup har sikkert ikke haft det bedre end lige til. Herom beretter nidviserne om Ørndrup-ejere: »På Ørndrup sidder Hr. Thomas Kaas / plejer at genne hans bønder i bås / han slider dem udi arbejde' og træl / så kedes de ved deres fattige sjæl. 2. Han slider dem udi torne kæp / så der på dem ej er hele læp, / thi får de skam både ud' og ind' / der holder med ham et år til end'.« En lignende vise kendes om datteren: Kirsten Kaas. Imidlertid vides intet om de fire brødre Stiernholm i den henseende. De første åringer havde de fremgang. De kunne således i 1752 købe kirketienden på Karby-Hvidbjerg-Redsted sogne for 2300 rdl. Vi lægger mærke til, at denne tiende vurderes til en stor fjerdedel af hele Ørndrups værdi.

Imidlertid må det igen være gået tilbage for brødrene, thi vi læser, at de syv år efter må pantsætte Ørndrup for 9900 rdl. (1759). Samme år døde deres fader på Kjeldgaard, som dog allerede er overdraget en søn, Rasmus, som var gift og forplantede slægten.

Kun syv år efter faderen døde de to ejere på Ørndrup, men en broder, major Jens Stiernholm (1714–1774), overtog gården. Han var gift, men havde ingen sønner (en

døde som lille), derimod tre døtre. (Nicolette Hansine, (f. 1756, d. 1824), blev gift med overkrigskommissær Niels Krag Lange til Bødkersholm og det blev ham, der 1775 overtog Ørndrup, dog kun en kort tid, idet han solgte til Hagen Jørgensen (1776). Hermed er Stiernholm-tiden på Ørndrup forbi.

Stiernholmene på Gammellund

I året 1818 købte kaptajn Stiernholm Gammelgaard på Mors. På det tidspunkt var Lund delt i flere gårde: Peterslund, Katrinelund og Nylund, men Gammellund havde beholdt 12 td. hartkorn af sit forhen mægtige område. Det var denne parcel Søren Stiernholm købte. Den kostede 4000 rdl.

Søren Stiernholm var oldebarn af stamfaderen Herlow Stiernholm. Han var født 1793, og døde 1840, kun 47 år gammel, og han opnåede således ikke at se sin søn som general. Hustruen, Inger Marie Jacobsen, fødte ham adskillige børn, men den mest kendte er Frederik Christian Stiernholm, f. 24. januar 1822 på Gammellund, Øster Assels sogn.

Som 16-årig tog han adgangseksamen til Den kgl. militære Højskole. Herfra afgang med eksamen som sekondløjtnant i artilleriet, og blev allerede 1843 ansat som premierløjtnant. I årene 1846–47 på rejse i Frankrig for at studere skydebomuldsfabrikation. (Udgav pjece: »Om pyroxyl«). Blev adjunkt for prinsen af Hessen-Kassel, og i Treårskrigen vognmester ved venstre flanke. Kaptajn 1848. Stabschef ved artillerikommandoet 1849.

I året 1850 var han med i det famøse omringningstræk, hvor general Schepelern var chef. Her skulle Stiernholm have rådet generalen til videre fremrykning, men uden resultat.

Efter Treårskrigen steg han til endnu fornemmere poster, bl. a. blev han guvernør for prins Frederik (senere kong Frederik 8.).

I 1864-krigen blev han efter de Mezas fald stabschef for overgeneral Gerlach, som ved Dybbøl havde ansvaret. Her var det, han den 13. april foreslog et skjult tilbagetog som ved Danevirke. Krigsministeriet krævede stillingen holdt. Resultatet er kun alt for kendt: Flere tusinde dræbte og sårede og stillingen tabt.

General Stiernholm blev ikke gammel, kun 57 år, noget, som lader til at gælde for slægten, han var dog gift (med Augusta Frederika v. Schoultz) og efterlod sig fem børn, så slægten lever videre.

I omtale benævnes han som en praktisk, dygtig militær, meget modig og med mange kundskaber. Politisk var han konservativ. Han var ved sin død generalstabens chef, og var benådet med kommandørkorset af Dannebrog af 1. grad.

Disse træk af Stiernholmernes historie er fra i tiden 1730–1880. Det var en overgangstid, militært set. De adeliges forpligtelser som landets forsvarere bliver i 1848 afløst af almindelig værnepligt, en mere folkelig affære. Man lægger mærke til, at Stiernholmerne har en militær-uddannelse, hvorved de bibeholder adelens tidligere overstilling og dog tjener landet, som om de var folkelige.

Måske var det svært for general F. C. Stiernholm at forene de to kategorier. Folkelig var han jo ikke, men ros fortjener han som den dygtige mand, han var.

Om folkelivet i Ty

Af J. G. DREYER, udtog ved TORSTEN BALLE

Jørgen Gantzel Blicher Dreyer var født 1800 i Assens. Han blev sognepræst på Gjøl 1830, i Torslev-Svenstrup 1834, og kom 1841 til Nors og Tved. I sommeren 1846 skrev han en beretning »Om folkelivet i Ty, især bondestandens, og hvad det berører«, som blev trykt i *Almindelig Dansk Landbotidende*¹⁾, der udkom i Aalborg. 1847 blev han forflyttet til Ørsted på Fyn, hvor hans efterfølger blev den kendte digter Christian Richardt.

Han havde altså kun været i Nors og Tved i knap 5 år, da han skrev sin beretning, og det bærer den præg af. Hvad han skrev om dialekten, er ikke meget værd, og meget af det øvrige viser, at hans kendskab til tyboerne er ret overfladisk. Han betegner sig selv som hørende til den dannede klasse, og slutter altså, at når tyboerne bærer sig anderledes ad, end han ville gøre, må de være udannede, som når de ugenert taler om død og begravelse. Og når de unge danser kind mod kind, er det meget umoralsk.

Men noget har han da som præst fået et godt kendskab til, nemlig barnedåb, bryllupper og begravelser og de dermed følgende gilder. I betragtning af, at hans beskrivelse af disse højtidelige begivenheder er så gammel og synes at være pålidelig, har den interesse, og derfor gengives den her. Det må bemærkes, at beskrivelsen må gælde for hans egne sogne. Stavemåden er her moderniseret.

Der er så mange skikke forbundet med de alt nævnte glædessamfund ved kirkelige lejligheder, at jeg ikke anser det uden interesse noget vidtløftigere at omtale dem. De er ved de tre vigtigste af hine: bryllup, barnedåb og ligfærd omtrent de samme. Jeg vil derfor indskrænke mig til at beskrive

et bondebryllup i Ty.

Når alting er på det rene mellem bejler og brud, eller rettere begges slægtninge, forældre, værger, om medgiftens størrelse, livsstilling, bopæl i fremtiden o. s. v. bestilles *lysningen*; og ligesom præliminærunderhandlingen gik for sig med den strengeste diplomatiske tavshed, således må ingen se bejleren og hans to forlovere, når de for at bestille tillysningen på næste søndag, om løverdag eller fredag aften, så snart det er mørkt, ligesom smutter hen til kirkens tjener. På den sidste lysningsdag har brud og brudgom den gode gamle kristenskik ved det hellige måltid at berede sig på deres forestående vigtige livsforandring. Derimod hænder det sig undertiden, at en af parterne, forinden denne finder sted, har »områdt sig«, d. e. betænkt sig; der bliver da intet af bryllupet, og det sker da også, men såre sjældent, at en uægte fødsel påfølger til et bevis på, at kærligheden efter lysningen ikke forbliver at være den platoniske.

Otte dage før bryllupet, når det er et af de større, udsendes en 3–4 af de mest agtede mænd af familien som *bedemænd* til at boje ɔ: bede til »bojle« ɔ: bryllup. De deler stederne, hvor de skal bede, imellem sig. De må naturligvis være begavede med et godt snakketøj; thi skæmten skal også blande sig med en bedemands højtidelige færd og hans alvorlige ord. Den som byder præsten og hans familie, hilser fra brud og brudgom og den, der gør bryllupet: Han har den flittige hilsen til hr. pastor og . . . (her nævnes de enkelte i dennes familie), at de ville behage at møde til frokost (kl. 12–1) i bojlehuset; derfra følge de unge folk til kirke og høre deres kristelige brudevielse, køre tilbage med til brudehuset og der fornøje sig med dem og deres gæster ved spise og drikke, dans og musik, skæmt og tobak, vel også et lille slag »Qvot« (kort) o.s.v.

Når man så har lovet at komme og takket for indbydelsen, siger bedemanden ved afskeden: »Så vil hr. pastor vel nok stå mig bud til?« d. v. s. erindre bestillingen af bryllupet og vielsestiden og vedkende sig, at indbydelsen er sket i rette tid og på rette måde. (Ved indbydelse til ligbegængelse er der den forandring, at der »hilses fra den salig afdøde«: »om man vil følge med til kirke« og »høre på hans eller hendes kristelige prædiken og testamente«).

Allerede nogle dage førend bryllupsdagen, sædvanligvis om onsdagen når den er bestemt til fredag eller løverdag, indfinder *skafferne* sig i brudehuset, eller de, der skal have det ærefulde, men også byrdefulde arbejde foruden at bede til bryllup at gøre opvartning. De er i almindelighed 4 agtede mænd og 4 af de fornemste kvinder af familien. Thi da begynder allerede *sendingen* af fødevarer at gå for sig. De kvindelige skaffere modtager, hvad man bringer af forskellige levnedsmidler, steg, fint brød, også lys o.m.a. og hensætter det på bekvemme steder til bryllupsdagen, imedens de mandlige sørger for at opvarte tjenestefolkene, som er kommet til *sendingsgilde*.

Det er en forfærdelig hoben levnedsmidler, som fortæres ved et nogenlunde stort bryllup. Man nøjes undertiden ikke med at bære, men kører med vognen en fjerdedel fuld af sending til bojle, og mangan gang fra 40 til 50 steder, hvoraf intet undlader at sende rigeligt. Og når man tillige betænker, at der på første dags bryllup ofte er 150 gæster og ved »andendagsbojlet« endnu flere forsamlet, at der gøres et par dages »efterbojle« for efternølere, for skafferne og husfolkene, og nogle dages *sendingsgilde*, da må der jo også være rigeligt forråd til stede, når ikke mangel skal indtræde. En sådan forlegenhed ville være værre end vinmanglerne ved Kanas bryllup.

Uagtet denne *sendingsgilde* i forbindelse med den lige så nødvendige »brudeskænk« (eller de pengeforæringer,

som ud på natten ved kaffedrikken lægges i et fad, der beklædt med en fin serviet, stilles foran brudeparret), kan være ret følelig for den fattige beslægtede indsidder og husmand, overvinder dog den glade udsigt til deltagelse i bojestadsen hans vemodige betænksomhed. Og den har dog det såre gavnlige ved sig, at udgifterne formindskes for bryllupsfolkene og deres slægtninge, som med hensyn til offer, udstyr, indkøb af købmandsvarer (indtil for en 50 til 60 rbd.) ikke er ubetydelige. Det er dog kun ved denne gensidige hjælpsomhed at mænd af bondestanden forøger hverandres højtidsglæde og mildner den enkeltes bekymring, når han gerne ser sine hedenfarne venner med ære henbæres til deres sidste jordiske hvile.

Når højtideligheden i kirken er til ende, som desværre her i egnen er det samme som kl. 7–8 om aftenen, og gæsterne er kommet tilbage til brudehuset, modtages de i forstuen af en kvindelig skaffer med kage og en mandlig med snapseflasken, og ingen tillades at indtræde, førend han har fået »velkomstdrammen«. Derefter hengår en times tid med at »pråte« og at ryge tobak. Atter anvendes en lignende tid til »*bænkesætningen*«, hvorved der foregår en større ydmyghedsstrid og flere etikettehensyn, især med de gode koner og piger, end ved noget fyrsteligt taffel.

Langt om længe, når brudeparret har sat sig for bordenden, præstekonen, degnekonen og næste kone ved brudens højre, og præsten, næste mand og kirkesangeren ved brudgommens venstre side, og derefter alle de øvrige gæster, som rangen tilkommer dem efter slægtsskab, rigdom og anden anseelse, omkring det med 12 store lys besatte og et blomsterflor foran brudeparret prydede højtidsbord, frembæres suppeterrinerne på hvert af bordene, og efter at kirkesangeren har fremsagt *bordbønnen*, begynder fruentimmerne at servere suppen. De sædvanlige retter er: kødsuppe med kød- og melboller, fersk okse- eller hønsekød,

fersk eller salt fisk (torsk eller helt), forskellige slags stege, rødgrød med fløde, lavet af tørre kirsebær, og hvidgrød af rismel med mjød og søsterkage. Mellemmrummene, som er temmelige lange, udfyldes af tobaksrygning, udskænkning af snaps og til præsten og brudeparret og de nærmeste ved dette af vin, vel også ud på natten al tilslutningen²) af et enkelt kvindeligt øje, som har våget det meste af foregående nat og keder sig over sig selv eller sine naboer.

Præst og skolelærer øves i forskærekunsten; for denne ære kan kun den undslå sig, hvis udygtighed til dette arbejde er anerkendt. Når stegen frembæres, følger *taffelmusikken* af to landbymusikanter. Henimod slutningen af måltidet ombæres 3 *kollekker*³): en tallerken med en sprunget streng, en ditto med en sønderbrudt træske, hvilke symboler 2 skaffere udtyder på en skæmtefuld måde og derved fremkalder hos nogle gæster smil, hos lignende spøgefugle enkelte gode indfald, og endelig kommer de fattiges tallerken, som ombæres af kirkesangeren. Denne sidste tavle synes overflødig, når dens indhold er bestemt til at tilflyde den almindelige fattigkasse; men hvis dens oprindelige bestemmelse opfyldes: at uddeles til husarme, er det jo såre smukt, at man i glædens øjeblik minder den glade om den ulykkelige, som sørger.

Når man derefter familievist har indsvøbt sit stykke kage, hver i »vor muers« (moders) lommetørklæde, rejser skolelæreren sig og siger: »Nu er det vel bedst, vi læser, bitte børn!« For en sikkerheds skyld gentager han de samme ord i de tilstødende værelser, hvor de mindre annekstafler er anrettet, og øjeblikkelig nedstemmes den muntre selskabstone til højtidelig tavshed.

Stående midt på gulvet fremsiger han med lydelig stemme og foldede hænder en lige så hjertelig som lang *bordbøn* i disse ord: »Velsign os Gud Fader, velsign os

Gud Søn, velsign os Gud den Hellig Ånd, Amen«, reciterer derpå adskillige salmevers som det såre skønne:

Hav tak o Gud, vor skabermænd,
 for næring ud af land og vand!
 Hav tak, o Jesus, for din død
 og for det sande livsens brød!
 Tak Hellig Ånd! oplys vort sind
 og Gud til vore hjerter bind!
 Gud tænke på os arme små,
 som for dit forsyns øjne stå;
 du ved, hvordan vor lykk' og brød
 skal skæres for os til vor død;
 giv lykke, helbred, liv og gavn;
 giv salighed i Jesu navn!

Endelig istemmer han tilligemed alle gæsterne den almindelige bordsalme: »Vort måltid er til ende«, ved hvis sidste vers: »For dette par vi bede«, han vender sig med en galant bøjning mod brudeparret. Når bøn og lovsang er til ende, *indbyder* han, ofte på en humoristisk, altid på en hjertelig måde, i værtens og værtindens navn samtlige gæster til at tilbringe natten til den lyse dag, »så længe man behager« og med de forskellige morskaber, han opregner: »Øl og mjød, dans og musik, snak og tobak o.s.v.; han *takker* på brudeparrets vegne for al bevist tjeneste på deres glædesdag og lover, at disse skulle være villige til al gentjeneste, helst i lignende glædelig anledning, samt på egne og præstens vegne for de tilstedeværendes skønne gaver i kirken. Det hænder sig også undertiden ved denne lejlighed, at en eller anden uvant rytter bestiger Pegasus, men også – som tyboen siger – har det held at blive græsrytter.

Når man har rejst sig fra bordet, siger man ikke velbe-

komme! men *tak for mad* til hinanden og ledsager dette med *søsterkysset* (hvilket også finder sted ved ankomsten til og afrejsen fra bojlet); derimod ikke med broderkysset; thi mænd hilser hverandre med det gammelærlige håndslag. Alene præsten og hans familie undtages fra Søsterkysset; dog kan det hælde sig; »unverhoft kommt oft«, sigen tysken; jeg fik engang uformodentlig i entusiasmen et sådant af en trohjertig gammel kone. Hen på morgenstunden *skilles* bryllupsgæsterne og drager hver til sit.

Hvor mange gæster, der kommer til de større brylluper, kan jeg ikke med bestemthed angive. Deres tal er, måske af frygt for udgifter, større på andendagsbojlet end på den egentlige bryllupsdag. Jeg har talt 22 vogne til kirken på denne, men 33 på hint. Det går med *langvarigheden* ved denne lejlighed som Tobias' bryllup; det holdtes i 7 dage med glæde.

Ved *barnedåbsgilderne* findes omtrent de samme skikke efter mindre målestok. De er de talrigste ved den første-fødtes dåb. Da skulle i nogenlunde formuende huse, de vigtigste gæster, som var til stede ved bryllupet, også møde. —

Også ved *ligbegængelse* er skikkene med få forandringer de samme som ved bryllupsfærd. Det muntre og skæmtefulde må naturligvis vige for det mere alvorlige, og dette er fremherskende, ligesom i hele sammenkomsten således i valget af salmerne, bordtalen, samtalerne o.s.v. »Testamentet« eller den afdødes levnedsløb, som oplæses fra prædikestolen lige efter indgangsbønnen, forfattes af kirkesangeren, i almindelighed efter en tilskåret form med særligt hensyn til den enkeltes livforhold; dets overskrift er: »Testamente over den i livet ærlige, retfærdige, gudfrygtige, mådeholdne, tålmodige o.s.v. o.s.v. agtbare medkristen N. N. hans hæderlige liv og levned og salige udgang af verden.« Det er naturligvis ikke fri for at inde-

holde en mægtig lovtale, og dersom vor salig afdøde kunne være til stede ved opregnelsen af hans livs fortrin, ville han sikkert blive noget undselig på hans lovtaleres vegne. Dog hvem finder ikke selv i denne spor af ædel menneskefølelse?

Til kirken følges bruden nærmest af sine brudepiger og brudgommen af de unge karle. Står bryllupet en søndag før prædiken, skifter »næste mand«: brudgomsføreren, og »næste kone«: brudekone, deres plads efter vielsen, idet de går ind i stolene til brud og brudgom til et tegn på, at de nu ved den begyndende gudstjeneste, følger brudeparret som »unge folk til kirke« og ligesom optager de nygifte i mandens og hustruens alvorligere samfund i borgerlivet. De går naturligvis også derfor næst efter brudeparret ud af kirken, når brudepigerne indtager den modsatte orden i processionen.

Noter:

- 1) Fuld titel: Almindelig Dansk Landbotidende. Organ for landoekonomiske og almene Landbo-Interesser. Udgiven af Bernhard Rée som ansvarlig Redacteur. Det gengivne findes trykt i nr. 30, 31 og 32 for året 1846 som føljeton. Kopi venligst udlånt af Institut for dansk dialektforskning, København.
- 2) tillukningen.
- 3) indsamlinger.

Hr. Jens i Rær og fæstebonden

AF POUL CHRISTENSEN

VI mennesker har hver især fået tildelt bestemte roller i tilværelsen, som vi må forsøge at leve op til. Roller der er bestemt af vor baggrund, uddannelse og sociale stade i samfundet. I vore dage er mobiliteten rent socialt større end i ældre tider, hvor ens fremtid fra fødslen lå meget fast, selv om man dog – specielt efter enevældens indførelse – af og til ser eksempler på at folk fra bondestanden kunne svinge sig op til at blive godsejere, og omvendt at gamle adelsslægter sank tilbunds i fæstebøndernes rækker.

Udfra den rolle man nu var tildelt, levede man sit liv, med bl. a. det forhold man havde til de andre stænder, og de spilleregler, som dette førte med sig. Enhver kendte sin plads, og fulgte man ikke reglerne, risikerede man at komme i et modsætningsforhold til systemet, som så nok skulle vise sig at kunne kalde den formastelige til orden, så der påny blev bragt balance i tingene. Tingbøgerne kan referere meget om dette.

Imidlertid skete det også, at et menneske, som måske var forudbestemt til noget mere i livet blev hængende på et socialt lavere trin, og det kunne resultere i, at han af medborgere blev betragtet som noget for sig selv, som en der klart skilte sig ud fra andre. Det kunne også medføre, at vedkommende gjorde og sagde ting, som andre ikke gjorde og sagde, og det gav til tider problemer.

Da præsten i Rær i 1704 kom i proces med den gamle fæstebonde på Hesseldahl, der nu sad som indsidder i går-

den sammen med sin værkkbrudne kone, var det ikke en repræsentant for den sorte almue han stod overfor, men en mand der var lige så klog som han selv. »Den gale i Hesseldahl« var også akademiker.

Præsten var Jens Pedersen Poulstrup, der havde hentet sit familienavn fra det sogn i Himmerland, han kom fra. Siden 1683 havde han været en noget tvivlsom sjælehyrde for de 3 sogne på Jyllands skulder mod nordvest, og rygtet om ham nåede vidt omkring. Allerede i 1696 kunne hr. Jens'es foresatte, biskop Birkerod i Aalborg notere i sin dagbog: Fra Rær sogn i Thy refereres mig adskilligt om sognepræsten hr. Jens Pedersen Poulstrups uskikkelige forhold, både i hans hus og i hans embede.« Det var altså ikke for det gode pastoren var kendt, og da hans datter rejste bort for at føde barn i dølgsmål, listede præsten sig bagefter til at lade hende stå offentlig skrifte i al hemmelighed i Hansted kirke.

En sådan præst måtte naturligvis være sårbar, ikke mindst overfor angreb fra en mand som Hans Nielsen Vendesløf, der var en studeret mand, hvem det aldrig var lykkedes at få kjole og krave. Det er næppe muligt at finde frem til Hans Nielsens oprindelse, vi ved blot at han var student, og at han afløste Niels Lauritsen som fæstebonde på den gamle enestegård Hesseldahl omkring ved 1670. Han kan naturligvis godt være søn af forgængereren, men tilnavnet Vendesløf tyder ikke på nogen tilknytning til egnen. Måske stammede han fra Vendsyssel.

Hvorledes det hele startede er ikke til at vide, måske med smårivninger mellem de to, som opsparet gennem mange års bekendtskab tilsidst blev til had og fjendskab. For en skuffet student, der måtte leve sit liv som bonde, kunne det vel også være bittert at se en så ringe repræsentant for præstestanden sidde som sjælehyrde for 3 sogne. Hans Nielsen måtte have luft, og i foråret 1704 ser

det ud til, at han gentagne gange har generet hr. Jens under gudstjenesten med småkommentarer til det skete og hørte, så da fæstebonden søndag før pinse ville skrifte sine synder, skete der det uhørte, at præsten nægtede at skrifte ham.

At bortvise et menneske fra skriftemålet var en alvorlig sag, og der er sikkert blevet talt meget om forholdet mellem de to implicerede i ugerne derefter. Man kom et godt stykke forbi St. Hans, og da præsten mærkede, at der var noget under opsejling, foretog han det første udspil, idet han stævnedes det meste af Vigsø sogn til Hillerslev-Hundborg herredsting, for at aflægge vidnesbyrd om den »oprør og alarm«, som Hans Nielsen havde lavet i Vigsø kirke. Hvad der ved den lejlighed blev vidnet om, blev skrevet ned og gemt til senere lejlighed.

Den kom snart. Dagen efter stævnedes Hans Nielsen nemlig præsten i Rær for den gejstlige ret.

Retten blev sat den 14. august i Vester Vandet kirke af provsten, den gæve nordmand hr. Peder Roaldsen, og i overværelse af præsterne Christen Pedersen i Hunstrup og Johannes Thorsong fra Nors.

Hans Nielsens klage over Jens Pedersen har vi desværre ikke bevaret, men det ser ud til, at udover afvisningen fra skriftemålet, så har han også beklaget sig over, at præsten ved altergangen året forud på 1. søndag i advent, skulle have skænket altervin for de altersøgende af en noget tvivlsom kvalitet. Tilsyneladende har præsten fundet det bedst at gøre mest muligt ud af dette punkt, for det meste af sognet optræder i tingsvidnet som smagsdommere.

Niels Krægpøt vidnede at vinen var noget hård og suragtig, men hverken han eller hans kone havde ellers noget at klage over. Degnen Edvert Olesen, som klogeligt havde undladt at deltage i altergangen, kunne oplyse, at vinen var noget skimlet og stank sur og råddent. Om Hans Niel-

sens opførsel 2. pinsedag kunne han kun fortælle, at manden nok havde sagt noget under prædikenen og salmesangen, men hvad det var vidste han ikke. Han vidste iøvrigt ikke af, at præsten havde givet årsag til Hans Nielsens snakken. Degnen prøvede altså at balancere, men nummeret lykkedes ikke og i tiden derefter fik han ikke lov til at age med præsten i dennes vogn, når de skulle fra kirke til kirke om søndagen. Den arme degn måtte løbe bagefter præsten.

Samtlige vidner var enige om, at vinen havde været dårlig, men dog ikke udrikkelig. Deres vidneudsagn om Hans Nielsen var værre. Niels Lund kunne fortælle, at Hans Nielsen jævnlige havde brugt mund under præstens prædiken, ikke mindst 2. pinsedag, hvor han havde oplyst de omkringsiddende om, at præsten havde taget sin datter til alters i Hansted kirke. Det nøjagtige forløb var dog nok det, som Peder Bertelsen kunne fortælle om, nemlig at præsten i sin prædiken havde omtalt kvinden, som var blevet grebet i hor, hvortil Hans Nielsen fra sin plads i kirken sagde: »Var det Eders datter?«

Der må have opstået tumult i kirken efter den bemærkning, præsten måtte afbryde sin prædiken, idet han sagde til menigheden, at han ikke kunne forrette sin prædiken »for galskabs skyld.« Det var jo grove løjer, men Hans Nielsen var rasende på præsten, som ugen før havde afvist hans skriftemål. Hans temperament må også have været noget ud over det almindelige, når vi hører at Mads Rosholm et par uger i forvejen havde hørt ham sige til præsten efter prædikenen: »Din svin, din skurk, din enøjet tyv, din løgner«.

Mads Rosholm må have haft lange ører, han kan berette mere end de andre vidner. Da han bliver spurgt, om han vidste af at præstens opførelse kunne retfærdiggøre Hans Nielsens opførsel, så svarede han, at det vidste han

ikke af, »såsom de undertiden talte latin til hverandre«. Det har næppe været teologi de to mænd talte om, når de benyttede sig af et sprog, som de var ene om at beherske på Hanstholmen.

Til slut blev alle vidner adspurgt, om de havde noget som helst at udsætte på deres sognepræst, hvilket de benægtede, noget der unægtelig står i skærende kontrast til biskoppens dagbogsnotat 8 år tidligere. Kirketiende fra Vigsø kunne imidlertid være svær at få tilside, og det er næppe usandsynligt, at præsten mere eller mindre havde en klemme på sognets indbyggere.

Efter at tingsvidnet var blevet oplæst i Vester Vandet kirke, mente hr. Jens i Rær sognekald, at Hans Nielsen efter Danske lov burde anses for en Guds ords foragter, som man kunne udelukke fra skriftemålet, og at han desuden burde straffes efter flere andre paragraffer i samme lov. Hans Nielsen på sin side mente, at præsten burde dømmes for »sin utilbørlige og uforvarlige forhold« imod ham i Vigsø kirke, som var »til største beskiæmmelse og forhånelse og menigheden til forargelse«. Desuden skulle præsten rense ham i menighedens påhør, for alt det han i tiden løb havde tillagt ham, bl. a. kaldt ham for »et galt menneske«. Det sidste havde han også gjort i provstens nærværelse, med det til følge, at ikke alene de voksne i sognet, men også de små og umyndige nu kaldte ham for »Den galne i Hesseldahl«. Endelig ville Hans Nielsen også nedlægge påstand om, at præsten betalte ham de omkostninger, som denne proces havde kostet ham, penge som han og hans fattige hustru skulle have levet af.

Oven på alt dette var det naturligt at retten måtte hvile og tænke, så provsten udsatte sagen til endelig pådømmelse 14 dage senere, den 28. august, hvor man påny mødtes i Vester Vandet kirke, for at påhøre provstens endelige afgørelse.

For præsten blev det nærmest et nederlag, idet sagen blev bilagt på den måde, at de to involverede den næste søndag efter gudstjenesten i Vigsø kirke skulle mødes, for i provstens påsyn at bede hinanden om forladelse »for hvis den anden med ord eller gerninger kan have forurettet«. Ganske vist skulle Hans Nielsen også i menighedens påhør »bede om forladelse for hvis forargelse han måtte have bedrevet imod dette Guds hus« – men ikke for det han havde gjort imod præsten.

Denne afgørelse måtte de to studerede mænd give hinanden hånden på i Vester Vandet kirke.

Ps. Birkerods dagbog: 13. 9. 1706: »Var hr. Jens Pedersen Poulstrup af Rær hos mig og søgte en del ved deprecation, en del ved adskillige excuse at diluere de laster og forseelser for hvis skyld jeg nogle uger forinden pub. rep. ham. Han klagede selv meget, at den uskikkelighed i hans hus med børnenes slette opdragelse og andet usømmeligt væsen, var hans hustru vanart og onde økonomi fornemmelig at tilskrive. Dette jeg også udi tror. Thi dersom der er nogle skarns Quindfolk i landet, da er hun sandelig en af dem, idet hendes udyd og malice har været den stakkels mands største ruin«.

Pps.: Mandag den 17. september 1708 døde vellærde mand hr. Jens Pedersen Poulstrup i Rær præstegaard, og i kirkebogen for Vigsø sogn ser vi, at hans efterfølger den 12. august 1712 måtte begrave Hans Nielsen Vendesløf, Studios, 81 år.

Kilder:

Birkerods dagbog.

Landsarkivet: Hillerslev Herreds gejstlige justitsportokol, fol 32a–37a Kirkebogen.

Rigsarkivet: Ducholm-Ørum-Vestervig amters kopskattemandtal 1699–1700, fol 54b.

Sø i Sejerslev

Af KJELD TORSÉN NØR

Denne artikel er blevet til delvis på grundlag af et manuskript om Søes historie, skrevet af C. C. Mansa, ejer af Sø. En afskrift af manuskriptet, der findes på Morslands historiske Museum, er venligst stillet til rådighed af Valdemar Henriksen, Vils, som har foretaget det store arbejde med afskrivningen, og som herved takkes for hans store interesse og beredvillighed. I artiklen er meget stof, der findes i manuskriptet, ikke taget med, fordi det ikke handler om Sø, men kun om dens ejere, f. eks. køb og salg af andre ejendomme. Til gengæld er der givet mange oplysninger fra andre kilder.

Sø har sit navn efter en lille sø, som senere blev til et kær. Oprindeligt lå gården ved søen, og først 1861 blev den flyttet til det sted, hvor den nu ligger. De gamle bygninger ved kæret brændte året efter.

De første mænd, der nævnes i forbindelse med Sø, var vist adelige, men om gården var en rigtig herregård eller en stor bondegård, hvorpå der af og til boede adelige, kan man diskutere, og det blev der da også engang imellem rejst strid om¹). Ofte er det vanskeligt at skelne mellem de to slags gårde. Både på Mors og i Thy var der bøndergårde, der var lige så store som de små herregårde, og beboerne var der heller ikke megen forskel på. De synes oprindeligt at have tilhørt samme samfundsgruppe, storbønderne, hvoraf nogle kom til at føre adeligt skjoldmærke, andre ikke, så vidt man da ved.

En mand fra denne gruppe er den første, der er nævnt i Søs historie, nemlig en *Poul Mattisen*, som Erik af Pommern gav våbenbrev 1433 på forbøn af Iver Clausen Dyre til Tirsbæk og med hans våben, to hvide vesselhorn i blå felt på skjoldet og to på hjelmen²). Om han boede på Sø, ved man imidlertid ikke med sikkerhed. I almindelighed siger man forsigtigt, at han skal have ejet Sø. Man har grundet over, hvorfor Iver Dyre gav ham lov til at bruge Dyrernes våben, men det skete for så længe siden, at det er umuligt at opklare sammenhængen, og gætterier er ikke meget værd.

Den første mand, der med sikkerhed vides at have boet på Sø, er *Jep Andersen* af Sø, væbner, der 1480 med sin hustru *Anne Poulsdatters* og sin fader *Anders Jepsens* råd og samtykke gav Ydbygaard i Thy til Dueholm Kloster for sin og sin hustrus sjæle³). Jep Andersen førte en vildbasse i sit våben. Hans hustru menes at være datter af Poul Mattisen, men hans fader Anders Jepsen, skriver sig også »til Sø« 1470⁵).

I det hele taget er ejerforholdene dunkle. 1539 giver således fru *Cecilie Pedersdatter*, enke efter Lars Rekhals og boende i Bassihave i Solbjerg sogn, afkald på sin arvepart i Sø⁵), og 1548 lod fru Johanne Mogensdatter Viffert, enke efter Anne Poulsdatters søn af andet ægteskab, Claus Iversen Dyre, tage et tingsvidne på Morsø Nørre Herredsting, at ingen havde lod eller del i Sø uden *Dorte Andersdatter* og hendes datter, fru *Anne*, og Claus Iversen og hans søskende⁵). Da Poul Mattisens hustru skal have heddet Margrete Spend, giver oplysningerne fra dette tingsvidne anledning til en usikkerhed, som ikke bliver mindre, når man ser et brev fra 1488, hvori *Anders Mogensen* i Moutrup giver sit samtykke til, at hans datter, fru *Anne i Søe* har solgt en gård til biskop Glob⁶).

Det kan se ud, som om ejendomsretten til Sø var delt

i mange arveparter, således som det var tilfældet for mange herregårdes og selvejgårdes vedkommende.

Men hvordan det nu hænger sammen, så var det adelige, der ejede Sø fra den tid af og indtil slutningen af 1600-erne. Der var imidlertid kun få af dem, der selv boede på Sø i disse år, og hverken de eller deres efterkommere havde nogen tilknytning til den øvrige befolkning på Mors. Derfor skal de kun nævnes kort.

Slægten Dyre

Jep Andersens enke, Anne Poulsdatter, blev gift anden gang med *Iver Clausen Dyre*²⁾, og de synes at have boet på Sø. Deres søn, *Claus Iversen Dyre*, arvede Sø, men han ægtede 1524 Johanne Mogensdatter Viffert og fik med hende hovedgårdene Boller og Linderumgård i Vendssyssel i arv, og de boede på Boller, hvor han døde 1547. En søn, *Jens Clausen Dyre*, fik Boller, mens en yngre søn, *Mogens Clausen Dyre* arvede Sø og boede der. Han må være død tidlig, for 1559 mageskiftede hans enke, Inger Høg, to gårde med gården Hanstholm⁵⁾, der ligger nær Sø, og som var skænket til Nykøbing latinskole af Christian den III⁵⁾.

Præsteindberetningen 1555 kalder Sø og Skarregård herregårde, men indberetningen 1568 taler kun om én herregård i Sejerslev sogn, og den tilhørte Otte Krumpen, der var lensmand over Hald len. Denne gård må være Skarregård, mens den ene gård i Sejerslev, der nævnes som ejet af *Jens Clausen*, må være Sø. Den er henregnet til bøndergårdene, så den må have været fæstet bort til bønder. Den *Jens Clausen*, der her nævnes, er nemlig *Jens Clausen Dyre*, der efter broderen *Mogens Clausens* død fik Sø, men boede på Boller. Ved *Jens Dyres* død overgik Sø til hans søn, *Iver Jensen Dyre*, men også i hans tid var

Sø fæstet bort. Således fæstede han 1603 gården til to bønder, Jens Roffersen og Niels Christensen, som endnu 1632 nævnes som fæstere af den⁵).

Slægten Kaas

Iver Dyre led store tab under Trediveårskrigen og måtte 1632 skille sig af med Sø, som han solgte til Mourits Brun fra Vindumgård⁵). Det var nok en spekulation fra Mourits Bruns side, for samme år solgte han gården til *Claus Kaas*, brodersøn af jomfru Helvig Kaas på Nandrup⁵), som en anden af hendes brodersønner, Otte Kaas, senere fik⁴).

Claus Kaas forsøgte straks at få fæsterne sat ud, vist fordi han selv ville bo på gården. Det kom til proces, men herredsting og landsting gik ham imod, og han måtte foreløbig tage ophold hos fasteren på Nandrup⁵). Hans tid blev imidlertid kort. Han døde allerede 1636 og blev begravet i Sejerslev kirke ligesom sin hustru, Margrete Prip, der først døde 1657 hos sin datter, Agnete Kaas på Sø⁵).

Sønnen *Enevold Kaas* overtog Sø, da han blev voksen⁵), men 1653 købte han Lyngholm i Thy af sin farbroder Mogens Kaas⁴), og flyttede så derhen. Sø solgte han 1654 til sin søster *Agnete Kaas*, der samme år blev gift med *Peder Henriksen Mylting*⁴). Han havde været udenlands i over 20 år, og hans familie hørte ikke fra ham i den tid, og vidste ikke, om han var i live, eller han var død. Hans søstre fik derfor tilladelse til at skifte efter ham, men de skulle dog stille sikkerhed for, at skiftet ikke skulle komme ham til skade, hvis han mod forventning skulle komme hjem igen, hvad han altså gjorde⁵). 1661 og 1662 indsendte han egenhændige jordebøger for Sø, som han selv beboede, mens han havde bortforpagtet Jølbygård, som han også ejede. 1663 døde han, og Agnete Kaas drev der-

efter gården til 1674, da hendes eneste barn, en datter, døde. Så forpagtede hun gården bort for seks år til Erik Pedersen, men blev foreløbig boende i stuehuset, også efter at hun 1675 havde solgt gården til sin søstersøn *Claus Unger* til Villerup⁵⁾.

Claus Unger opsigde straks forpagtningskontrakten med Erik Pedersen, skønt den skulle gælde til 1680, og han fik medhold i sagen, der blev ført mellem ham og forpagteren i den anledning, fordi han hævdede, at ejer går forud for lejer⁵⁾. Han må altså have besluttet sig til at flytte til Sø, og Erik Pedersen måtte flytte ud. Det gik ikke af uden episoder. Forpagteren havde 1676 et sammenstød med Agnete Kaas, da han ville hente noget af flyttegodset, der var blevet stående. Fru Agnete arresterede med egen hånd hans ene hest, så han ikke kunne komme af sted. Hun mente, at hun havde penge til gode, og så længe han ikke havde betalt hende dem, havde han værsgo at lade sine sager stå! Og så kom det naturligvis til proces⁵⁾.

Fru Agnete flyttede kort efter til Feggeklit, som hun fik i fæste af Poul v. Klingenberg til Højris⁵⁾. Bønderne i Hesselbjerg og Ejerslev havde imidlertid i lange tider brugt Feggeklit som græsgang for deres kvæg, og der var ingen bygninger. Agnete Kaas måtte så selv sørge for at få de nødvendige huse opført. På Feggeklitgård døde hun 1688 og blev begravet i Sejerslev kirke hos datteren og manden⁵⁾.

Claus Unger må hurtigt have opgivet at bo på Sø, for 1681 lod han optage et syn over gården i anledning af, at den skulle forpagtes bort. I synsforretningen⁵⁾ nævnes rålingshuset, som var 24 fag og stråtækt, gæstekammerhuset, den nye stald vesten i gården med krybber, spiltov og hække (altså vel en hestestald), den søndre stald, laden, øksenhuset (til øksne, d. v. s. stude) og kostalden. Samme

år flyttede han til Villerup, og 1684 solgte han Sø, som Mikkell Jensen havde i forpagtning, og Sø mølle til *Peder Rodsten* til Elkjær⁵). Forpagteren må vist snart have fået part i gården, for 1688 indberettede sognepræsten, Jens Ibsen Vedsted, at Sø ejedes af Peder Rodsten og *Mikkell Jensen*, som da var fuldmægtig på Glomstrup⁵).

Her nævnes da for første gang en borgerlig ejer eller dog medejer af Sø. Hvornår gården blev solgt igen og til hvem, ved vi ikke, men kort tid efter, 1691, solgte *Jørgen Jørgensen* i København Sø til *Evert Weinman*⁴), der også boede i København. Han satte gården til auktion 1693, vist uden at der meldte sig nogen køber, for først 1695 lykkedes det ham at slippe af med hans fjerntliggende ejendom ved at sælge den. Køberen var sognepræsten for Ullits og Foulum, den rige magister *Christen Stistrup*⁴), men han solgte efter et halvt års forløb gården til *Gunde Jensen*, forpagter på Nandrup⁴).

Gunde Jensen.

Med Gunde Jensen begyndte en ny tid for den gamle gård. Adelstiden var for altid forbi, og fra nu af var det folk, der selv drev gården og boede på den, der kom til. Gunde Jensen var søn af sognepræst til He og No, Jens Christensen Gjødstrup og Anne Nielsdatter⁵). Han var gift første gang med Anne Mikkelsdatter Hassing, søster til sognepræsten i Flade Mads Mikkelsen Hassing og vist til Marie Mikkelsdatter, gift med kirkeprior i Thisted, Simon Nielsen, hvis søn, Mikkell, hæderlig student Mads Mikkelsen Hassing stod fadder til 1682. Anne Hassing døde 1703, og året efter hendes broder, præsten, hvis enke, Anne Poulsdatter Holst, Gunde Jensen så ægtede 1705. Hun var datter af Poul Nielsen Holst, forpagter på Koustrup, og kusine til Karen Christensdatter Holst, gift

med amtsforvalter i Thisted Jens Hansen⁷⁾, der ejede Ulle-
rup. Der kom ingen børn i Gunde Jensens første ægte-
skab, og der må heller ikke have været udsigt til afkom
i det sidste, dengang de blev gift, for de oprettede straks
et gensidigt testamente.

1726 udstedte de et andet testamente, hvorefter Anne
Poulsdatter Holsts broderdatter, Else Christensdatter
Holst, skulle arve dem. Hun var datter af Christen Poul-
sen Holst, forvalter på Ulstrup, døde der 1702⁸⁾, og Else
Andersdatter Heeboe, der var datter af Anders Nielsen
Heeboe, sognepræst i Thisted. Else Holst var gift med
vintapper Sigvard Harch i Viborg, som mistede det meste
af, hvad han ejede, ved den store brand i Viborg 1726⁹⁾.
Det var nok én af grundene til, at Sø blev solgt ved auk-
tion efter Gunde Jensens død 1731. Søren Nielsen, for-
pagter på Nandrup, bød højest ved første auktion, men
ved den næste var det forpagter Jesper Andersen på Tod-
bøl (død 1735 på Todbøl), der blev højtsbydende. Han
transporterede imidlertid købet til Søren Nielsen⁴⁾, der
nok var stærkere interesseret i denne gode gård på hans
hjemegn.

Søren Nielsen Nandrup

var vist født i Flade, men kirkebogen dér begynder først
1688, og tidspunktet for hans fødsel kan ikke findes, så
han må være født før. Vi ved imidlertid, at han var bro-
der til *Christen Nielsen Nandrup*, der senere ejede Sind-
bjerggård og var født i Flade 1691, søn af Niels Sørensen
og Anne Christensdatter, der fra ca. 1690 beboede gården
Lille Nandrup¹⁰⁾ Den tilhørte Kronen 1688, da den blev
udlagt som ryttergods, men da ryttergodset på Mors og i
Thy blev solgt omkring 1716, blev gården købt af Nan-
drups ejer og lagt ind under hovedgården.

De to brødre tilhørte åbenbart en gruppe af storbønder,

der var ret udbredt både på Mors og i Thy på den tid, men også før og siden. Ud af disse bondeslægter valgte man ofte før retsreformerne i 1680-erne herredsfogder og herredsskrivere, sandemænd, sogne- og delefogder, og flere af storbøndernes sønner studerede eller blev købmænd eller ridefogder, ofte efter en tid som skrivere på et eller andet godskontor eller en amtsstue.

Derfra var springet ikke langt til en stilling som forpagter eller forvalter på herregårde, stillinger, som de ofte bestred med stor dygtighed, måske netop på grund af deres praktiske kendskab til storbøndernes landbrug, der også indbefattede studeavl, studehandel og anden handelsvirksomhed. Og da deres traditionsbestemte levestandard var mindre kostbar end adelens, drev en del af dem det så vidt, at de efter nogen tid som forpagtere selv kunne købe sig en heregård og blive godsejere. Således gik det de to brødre.

Søren Nielsen Nandrup blev 1730 gift i Galtrup med Zidse Pedersdatter, datter af bonden Peder Knudsen. De blev viet uden trolovelse og lysning efter kongelig tilladelse¹⁰), noget som også vidner om deres sociale stilling. Han var forpagter på Nandrup, men købte 1731 Sø, hvor børnene blev født. Her blev han ramt af store sorger. Hans hustru døde 1734, og hans anden hustru, Dorte Cathrine Klerqv, der var enke efter kapellan i Nykøbing, Henrich Esbach, og som han blev gift med i Hvidbjerg kirke 1735, levede heller ikke længe. Hun døde 1743 på Sø, og han sad tilbage med mange mindreårige børn¹⁰).

Det var måske grunden til, at han året efter, 1744, købte hovedgården Nandrup og flyttede dertil. Nogen rig mand var han ikke dengang. Amtsforvalter Claus Caspergaard siger i sin beretning 1735 om herregårde, at han kun er en ordinær bonde og ikke af nogen tilstand at reflektere på!

Men godsejer blev han da, og denne tid, der var så glad for titler, fik han også én, idet han blev udnævnt til kommerceassessor. Han har jo nok handlet med stude, og han købte også gårde. I Nykøbing ejede han én, og der døde han 1755, efter at han året før havde solgt Nandrup. Sø og Sø mølle havde han solgt 1749⁴) til

Thomas Poulsen Momtoft,

som var født i Tilsted 1709. Moderen hed Kirsten Pedersdatter, faderen er ukendt. Hun blev senere gift med Jens Andersen, der døde 1743. I skiftet efter ham⁸) optræder Thomas Poulsen på Momtoft, enkens ældste søn, som hendes lavværge. Hvor han har været som ganske ung, ved vi ikke, men 1732 blev han gift i Vang med *Mette Madsdatter Vang*, født 1711 som datter af den berømte badskær Mads Lauritsen Vang og Martha Jørgensdatter Honis, der var født i Norge, og de boede i Vang til Mette Madsdatter døde 1740. De havde tre børn, hvoraf to døtre siden blev gift på Mors, hvor en stor efterslægt stammer fra dem.

Thomas Poulsen blev gift igen 1741 i Tvorup med *Maren Pedersdatter Wadskier*, datter af Peder Christensen Wadskier på Store Diernæs og Maren Andersdatter. Det var også et ret fornemt parti, og derved kom han ind i storbøndernes kreds. Ejer af Store Diernæs var Poul Jensen Tøfting i Store Tøfting, Øster Vandet sogn, en gammel storbondegård. Han var beslægtet med Maren Andersdatter, og det var måske på den baggrund, at hendes mand kom til Store Diernæs. Det forhold, at en mand købte gårde og satte familiemedlemmer ind i dem, var almindeligt.

Maren Andersdatter blev efter Peder Wadskiers død 1727 gift med Niels Nielsen Munk, og de boede på Store

Diernæs til deres død. Han døde 1755, hun 1768, 80 år, og hun blev begravet i Tvorup kirke lige inden for døren hos sine to mænd¹¹⁾, et vidne om deres sociale stilling.

En datter af hendes første ægteskab, Maren Pedersdatter Wadskier, der var født på Store Diernæs 1719, var det så, der blev Thomas Poulsens anden kone. Et års tid efter deres giftermål må de være flyttet til Mømtoft, som Poul Jensen Tøfting købte 1742⁴⁾, og som han så overlod som fæste eller i forpagtning til sin kvindelige slægtnings mand i overensstemmelse med gammel skik og det stærke sammenhold inden for slægten.

Her må de så have boet, indtil Thomas Poulsen købte Sø 1749. Han var der i hvert fald 1743, da der blev skiftet efter stedfaderen i Tilsted, og 1747, da han fik en søn Christen døbt i Sennels kirke. Poul Jensen Tøfting hjalp ham til at købe Sø og Sø mølle ved at låne ham hele købesummen, 500 rdl., men penge havde han nok af. Han havde vel også fra Mømtoft haft gode erfaringer med hensyn til sin »besvogrede«, og måske har Maren Pedersdatter Wadskiers egenskaber spillet en rolle. Hun var af en særdeles handlekraftig slægt, hvori kvinderne ofte synes at være de ledende.

På Sø må de fleste af børnene være født, men den første kirkebog for Sejerslev sogn begynder først 1760, så børnenes dåb kan ikke findes indført, med undtagelse af den yngste datters. Hun var født 1760 på Sø, og hed Anne Marie. Ingen af børnene af hans sidste ægteskab kom dog til at bo på Mors, for inden de blev voksne, solgte Thomas Poulsen Søe, som han nu blev kaldt, gården og flyttede til Ty. Sø blev solgt 1763 til Laurits Ammitzbøl for 800 rdl. og Sø mølle til Christen Christensen Stad fra Sæbygårds mølle i Åsted sogn på Salling for 500 rdl., så det må siges, at han gjorde en god forretning.

Han købte så Søndergård i Hundborg, nabosogn til

Tvorup sogn, og kom således til at bo nær ved sin gamle svigermoder på Store Diernæs. På Søndergård boede han til sin død, og hans efterslægt bor der endnu. Hans søn Anders Thomsen Søndergård, født på Sø ca. 1756, fik gården og blev 1809 gift i Sjørring med Anne Christensdatter Nordentoft, hvis moder var steddatter af Mads Pedersen Wadskier, broder til Thomas Poulsens kone. Anne Nordentoft var født på Nordentoft 1779 og døde i Søndergård 1869, 89 år. Anders Thomsen Søndergård døde efter kun to års ægteskab 1811, og enken giftede sig så med en dattersøn af Thomas Poulsen, Peder Andersen, født 1783 i Fårtoft, Thisted landsogn, søn af Anders Pedersen, der var fætter til Thomas Poulsens kone og gift med hans datter Else Marie Thomasdatter, født på Sø ca. 1754. Gennem disse ægteskaber får man også et indtryk af, hvor stærke slægtsbåndene var.

Laurits Ammitzbøll

var født 17. oktober 1740 som søn af provst Søren Ammitzbøll i Flade og hans anden hustru Cathrine Nielsdatter, Erritsø¹²). Provsten havde 1754 købt Nandrup af Søren Nielsen Nandrup, men solgte 1763 gården til sin søn, Niels Sørensen Ammitzbøll. Samme år den 4. maj købte Laurits Ammitzbøll Sø, og de to handler står nok i forbindelse med hinanden og med faderens død året efter. Han var da kun 22 år, og han må have haft store drømme om at blive rigtig godsejer som sin broder.

Det var fristende. Sidste halvdel af 1700-erne var en tid, da der blev handlet meget med ejendomme på Mors og i Ty, og mange samlede sig små godser eller købte herregårde. Det var både købmænd, præster og storbønder, der på denne måde sikrede sig faste værdier for rede penge, som de fleste af dem må have haft en del af. Skønt

indberetninger fra de stedlige myndigheder, by- og herredsfogeder og andre, kappes om at fortælle kancellierne i København, at byerne var så elendig fattige, at borgerne ikke kunne betale så høje skatter som dem, staten med stor opfindsomhed lagde på alt muligt (det er altså ikke noget nyt), og skønt man forsikrede, at købmændene kun var for småkræmmere at regne, folk der ikke havde nogen videre handel, men lige sad og fik føden, så var der på den tid mange købmænd, som satte deres penge i gårdkøb.

Nogle købte endog herregårde, som Diderich Galtrup fra Thisted, der købte Højris, mens hans broder Niels Galtrup købte bøndergårde i Thy, og Niels Aars, også købmand i Thisted, der købte Øland, som en anden købmand fra Thisted, Christian Lassen Winther senere fik. Præster tog også del i denne handel, Søren Ammitzbøll købte Nandrup, og Nicolaj Eeg, provst og sognepræst i Vester og Øster Vandet, købte Raastrup. Storbønder kunne også være med i legen. Christen Dige og Poul Bertelsen Nordoft købte Herregården Søgaard, og senere blev den førstes søn Jens Dige ejer af Nebel og Nørtorp. Ved slutningen af århundredet var flere større gårde og mange bøndergårde i hænderne på præster, købmænd og storbønder.

Som regel gik det godt. Den stadige inflation gjorde, at faste ejendomme steg i pris, og det gjorde naturligvis også udbyttet. Selv de, der havde lånt penge til købet, klarede sig derfor godt, for gælden blev lettere og lettere at betale. Kun hvis der var lånt så meget, at de første år ikke kunne klares, gik det galt.

Det gjorde det for Laurits Ammitzbøll. For at gøre Sø til en rigtig herregård, måtte han købe bøndergods. 1765 købte han så af Poul Tøttrup til Dueholm gårde og huse i Sejerslev, Ejerslev, Jørsby og Sønder Draaby på ialt 85 td. hartkorn for 2950 rdl., efter at han 1764 havde købt

Ejerslev sogns kongetiende af Niels Aars. Købesummerne måtte han låne. Iver Dalsgaard til Raastrup gav ham først et lån på 700 rdl. til købet af Sø; der kostede 800 rdl., derefter et på 1300 rdl. til købet af Ejerslev kongetiende, og endelig lånte han ham 3400 rdl. til køb af bøndergodset⁵).

Det var mere, end den unge ejer kunne klare, og 1767 måtte han sælge det meste af bøndergodset, 53 td. hartkorn, til broderen på Ullerup⁵). Da var drømmen om at blive godsejer bristet, og året efter lykkedes det ham at slippe af med Sø, noget bøndergods og Ejerslev kongetiende til Jens Peter Woydemann i Nykøbing⁵). Købesummen var 3100 rdl., en ret god pris, så han slap helkindet fra eventyret.

En gård i Jørsby, Nygaard, der var sammenlagt af de to gårde Østergaard og Strandgaard, havde han beholdt, og her slog han sig til ro, efter at han var blevet gift i Nykøbing 1769 med Antoinette Halse. Han døde på Nygaard 1787⁵).

Jens Peter Woydemann

var ikke morsingbo. Han var født i Varde 1744, men kom til Nykøbing, hvor hans broder, Johan Peter Woydemann, 1766 var blevet byfoged¹⁵). Her blev han 1767 gift med Barbara Marie Thestrup, der var datter af den rige provst Frederik Thestrup, sognepræst til Harring-Stagstrup, og hustru Gertrud Jensdatter Laasby, Barbara, der var født 1718 var først gift 1751 med faderens kapellan, Peder Jørgen Winther, der 1758 blev svigerfaderens efterfølger og også blev provst, men døde allerede 1766, kun 48 år¹³). Hun var meget ældre end Jens Peter Woydemann. Da de blev gift 1767, var han 23 år, hun var 49, men hun var et godt parti, og hendes nye mand begyndte straks at

sætte hendes penge i omløb. Han ville købe en passende stor gård, og det blev altså Sø. For at skaffe hele købesummen måtte han desuden låne 1000 rdl. af sine fire stedbørns arv, og give pant i sin »ubehæftede sædegård« Sø. Hans broder, byfogeden, kautionerede. På samme tid lånte han 500 rdl. af jomfru Maren Andrup i Sæby mod pant i Ejerslev kongetiende og i hans bøndergods, men han kom da til at sidde nogenlunde godt i det⁵).

Landbruget var imidlertid ikke hans rette virkefelt, og efter tre års forløb solgte han 1772 Sø med gods til Jens Stadel for 2750 rdl., og flyttede til Nykøbing, hvor han blev købmand, hospitalsforstander og forligskommissær og desuden gav sig af med sagførervirksomhed¹⁵). Hans handelslyst fik ham til at spekulere i køb og salg af gårde. Således købte han 1786 Ullerup med gods og Overgaard og solgte samme år begge gårde hver for sig og noget af bøndergodset⁴). Han døde 1809 i Nykøbing.

Jens Stadel

kom fra Thisted, hvor han havde været fuldmægtig hos amtmand Frederik Hauch fra 1769 til 1772. Han var født i Ringkøbing 1745, søn af handelsmand Anders Pedersen Stadel og Karen Jensdatter Deigaard. Moderen døde, da han var seks år, og faderen, da han var tretten, og han måtte tidlig ud for at tjene sit brød. Familien har fortalt, at han vandrede ud i verden med sine sager i en lille jernbeslået trækiste med ring i låget. Den skal siden være opbevaret på Ullerup¹⁴). Hvorfor han vandrede til Mors, vides ikke, men til Ringkøbingegnen kom der mange studehandlere med deres folk nordfra, fra Mors og Thy, og de kunne fortælle om de rige, tætbefolkede egne deroppe. Det har måske virket dragende. Den kendte degn i Flade, Poul Henrichsen, der var samtidig med Jens Stadel, for-

tæller, at »Jens Stadel kom til Højris en dag, da netop amtmand Hauch personlig var til stede der. Han blev indtaget i den opvakte dreng og gav ham arbejde på skriverstuen, tog ham på amtshusets kontor og satte ham senere i stand til at købe Sø og Ullerup«. Da Poul Henrichsen var personlig knyttet til den Galtrup-Geddeske slægt, der 1778 overtog Højris efter amtmanden, er hans fremstilling nok rigtig.

I hvert fald kom han som ganske ung på skriverstuen i Højris, som amtmanden, Frederik Hauch, ejede fra 1755 til 1769, og han må have gjort sig fortjent til amtmandens tillid, siden han blev hans betroede fuldmægtig i en alder af 20 år.

Nogle år efter blev han forlovet og måtte tænke på at få en bedre stilling og et hjem. 20. august 1771 blev der da skrevet købekontrakt om Sø mellem ham og Jens Peter Woydemann¹⁴), og 29. oktober samme år blev han så viet i Rær kirke til Sigbrith Ilum, der var født 1752, datter af Peder Madsen Ilum, ejer af Vang i Vendsyssel, og Christine Mygind⁵). 24. april 1772 fik han endeligt skøde på Sø, og det unge par flyttede dertil. Også han havde store planer, og hvad der ikke lykkedes for Laurits Ammitzbøll, skulle nu lykkes for den mere erfarne Jens Stadel. 7. marts 1772 havde han fået skøde af sin svoger, Hans Ilum til Nandrup, på Sønder Draaby kirketiende og en del bøndergods, ialt 96 td. hartkorn, for 3000 rdl., og han fik ved kongelig bevilling af 25. marts 1772 sædegårdsrettigheder mod at betale den ringe sum af to rigsdaler pr. tønde hartkorn, 42 rdl. en gang for alle¹⁴). Det betød skatteletelse, tiende- og militærfrihed, ret til at skifte efter folk på godset m. m. Mon ikke amtmanden har haft en finger med i spillet?

Det havde han i hvert fald, da der skulle holdes auktion over Sejerslev kongetiende og kirketiende, Øster

Jølby kongetiende og en del fæstegods, ialt 228 td. hartkorn, som tilhørte majorinde v. Klingenberg. Ved første auktion 7. august 1771 bød amtmand Hauch 8500 rdl., men budet blev forkastet, og amtmanden bød nu 10.000 rdl., og så faldt hammerslaget. I købekontrakten tilføjede amtmanden imidlertid, at det var til hans fuldmægtig, Jens Stadel, han havde indbudt godset, og det var da også til Jens Stadel, skødet blev udstedt 26. april 1772¹⁴).

De 10.000 rdl. lånte han af oberst de Poulsen i Viborg mod pant i sø og godset, og to velhavende mænd fra Thy skrev under som kautionister, nemlig godsejerne Lars Toft til Ullerupgaard og Niels Aars til Øland⁵). Han må have haft et godt navn i Thy.

Samme år købte han Sø mølle tilbage til gården af Christen Christensen Stad¹⁴), og han kunne nu se sig som ejer af en rigtig herregård med meget gods. Gården selv var der nu ikke megen stads ved. En brandtaksation 1796 viser, at borggården var af egebindingsværk og tækket med strå, 50 alen lang, 11 alen bred og 4¹/₂ alen høj med to fløjhuse, 18 × 10 alen; intet af værelserne var gibset, paneleret eller betrukket¹⁴). Men sådan så mange små herregårde på egnen ud.

1780 blev han udnævnt til landvæsenskommissær, også et vidnesbyrd om den tillid han nød. Han var da kun 35 år og tænkte stadig på at udvirke sit virkefelt. 1784 lånte han 2000 rdl. af madam Nørbech på Damsgaard mod pant i Sø og godset, ialt 233 td. hartkorn, og 17. juni 1786 vovede han så at købe Ullerup med noget gods af Jens Peter Woydemann.

En af grundene til købet af Ullerup var måske, at han måtte begynde at tænke på børnenes fremtid, men foreløbig flyttede han til Ullerup og forpagtede Sø bort til en fremmed, indtil den ældste søn, Andreas Stadel, kunne overtage forpagtningen. Ved købet af Sønder Draaby

kirketiende var han blevet ejer af kaldsretten til præsteembedet, men denne ret overdrog han 1785 til kongen mod at han eller hans hustru fik ret til at kalde den næste sognepræst til Sejerslev, Ejerslev og Jørsby. Det var nok meningen, at den næstældste søn, Jørgen Stadel, skulle have det præstekald, for han blev sendt til Viborg latin-skole. Han døde imidlertid i Viborg 1788, kun 10 år gammel, og så var den drøm bristet, men der var endnu en søn, den yngste, Frederik Hauch Stadel, opkaldt efter faderens velynder, amtmanden. Han var født 1783 og var altså 6 år, da broderen døde, og nu blev det nok ham, forældrene tænkte sig som deres kommende præst. Han blev sat i latinskole i Aalborg, og efter at han havde taget studentereksamen, begyndte han at studere teologi. Som student var han med i kampen mod englænderne 1807 og skal da have vist sig meget modig, men snart efter opgav han studierne og rejste hjem for at blive landmand. 1808 købte han gården Hestehave på Salling, en afbyggergård fra Spøttrup, der ejedes af hans svoger Nis Nissen.

Hans broder, Andreas Stadel, havde da overtaget forpagtningen af Sø. Han var 1805 blevet gift med Karen Toft, født 1785 på Ullerupgård, datter af proprietær Nicolaj Toft, så de økonomiske udsigter var lyse, men det unge par fik ikke mange år sammen. 1812 døde Andreas Stadel efter syv års barnløst ægteskab, og hans enke giftede sig året efter med Peder Mikkelsen Schinnerup, der var født i Skinnerup 1778 og først havde været kapellan i Norge, men 1812 var kommet til Hillerslev som hjælpepræst. 1817 blev han sognepræst i Rær og 1833 i Blegind ved Århus.

Frederik Hauch Stadel solgte så Hestehave og overtog sin fødegård Sø i forpagtning. Han var 1809 blevet gift med Mette Marie Toft, en søster til Andreas Stadels hustru, født på Ullerupgård 1788, og med hende fik han

hendes mødrearv, 2500 rdl. Ved den tid var det imidlertid, at landets penge hurtigt blev mindre og mindre værd. Da han solgte Hestehave, havde han 23.000 rdl. i behold, men de forslog knap nok, da han skulle overtage besætning og inventar på Sø, og kort efter tabte han 12.000 af de nye rigsbankdalere ved en kornhandel, noget der let kunne ske på grund af de uberegnelige priser. Det lykkedes ham dog at få betalt disse penge i løbet af 6-7 år, efter at pengevæsenet var kommet nogenlunde i lave, så han kunne sidde roligt på Sø¹⁴).

Faderen, Jens Stadel, døde 1820, og så flyttede sønnen til Ullerup og bestyrede nu begge gårde til moderen, Sigbrith Illum, døde 1831. Så arvede han både Ullerup og Sø og drev dem selv nogle år, indtil sønnen Jens Stadel 1836 var gammel nok til at forvalte Sø.

Jens Stadel (den yngre)

var født 1814 på Sø. Han var kun 22 år, da han igen flyttede til sit barndomshjem. 1841 blev der skrevet købekontrakt om gården mellem ham og faderen, men noget endeligt skøde fik han vist aldrig. 1843 blev han gift med Ane Kirstine Knudsen, født 1814, datter af Johan Christian Knudsen til Moutrup og Severine Sepstrup¹⁴). De boede nu på Sø, til han 1857 overtog forpagtningen af Ullerup, hvor han straks byggede en forpagterbolig. Faderen solgte så Sø til sin datter Sigbrith, og tre år efter, 1860, døde han.

Sigbrith Sonnesen, født Stadel.

Frederik Hauch Stadel's ældste datter, Sigbrith, var født 1810. 1836 blev hun gift med Knud Bille Sonnesen, sognepræst til Alsted og Bjergby, men han døde af tyfus tre år efter. Da nådensåret var omme, det år, da en præsteenke havde ret til at bo i præstegården, flyttede han med sin

lille datter Karen, født 1838, hjem til faderen på Ullerup. Hendes mor var død 1823, og Sigbrith kom nu til at styre husholdningen for faderen, hvilket hun gjorde med stor dygtighed. Faderen gav hende 1857 skøde på Sø, og efter faderens død flyttede hun så derhen. Med Sø fulgte nogle gårde og tiender, og Alsted kirketiende havde hun arvet efter sin mand. Som faderen og bedstefaderen var hun meget virksom. 1861, året efter faderens død, byggede hun den ny hovedbygning og nye avlsbygninger et godt stykke fra den gamle gård, der lå nede ved kæret og efterhånden var blevet faldefærdig. Den brændte forøvrigt året efter. En gammel brønd viste endnu mange år efter, hvor den havde ligget¹⁴).

Men et nyt slægtled var på vej. 1862 blev hendes datter, Karen Sonnesen, gift med landinspektør, løjtnant Charles Christian Mansa, som overtog Sø, Sigbrith Sonnesen døde 1881.

Charles Christian Mansa

var født i København 1835, søn af kartografen, oberst Jacob Henrik Mansa og Rebecca Louise Thalbitzer. Som officerssøn var det naturligt, at han gik militærvejen, men efter nogle års forløb begyndte faderens arbejde med opmåling og korttegning at interessere ham så meget, at han besluttede at blive landinspektør. Til første udgave af Traps Danmark udførte han kort over forskellige byer på Fyn, og kommunalbestyrelserne i Stubbekøbing og i *Nykøbing på Mors* overdrog ham opmålingen af deres byer. 1860 tog han ophold i Nykøbing, hvor han et par år praktiserede som landinspektør, og samme år blev han forlovet med Karen Sonnesen¹⁴).

Efter bryllupet 1862 flyttede han til Sø, og hans uddannelse kom nu gården til gode. Han drænedede og merglede de store vandlidende arealer og regulerede den snørk-

lede og tilgroede Hanstholm å, så vandet kunne få friere afløb, og anlagde den store smukke have⁵). Den virksomme mand tog levende del i det offentlige liv og fik mange tillidshverv, og desuden fik han tid til at pleje sine historiske interesser. Han var en meget flittig gæst på arkiverne, og hans studier bar frugt. Først og fremmest interesserede han sig for Sø og dens historie, men da Nykøbing stod overfor at kunne holde 600 års jubilæum som købstad, bad byrådet ham om at skrive et jubilæumsskrift, og han tog ivrigt fat på opgaven. Han var da flyttet til København, så han havde let adgang til rigsarkivet. En tiltagende øjensygdom gjorde imidlertid, at han måtte opgive at gøre værket færdigt, og hans samlinger blev så overdraget til Chr. Villads Christensen, som skrev bogen *Nykjøbing paa Mors 1299–1899*.

1899 vendte familien tilbage til Sø. En heldig øjenoperation gjorde, at han igen kunne færdes ret frit ude og inde og kunne beskæftige sig med skriftlige arbejder, og i 1902 blev han da færdig med manuskriptet om Søes historie⁵). Sønnen Frederik Mansa, født 1870, havde forpagtet Sø, men det var dårlige tider for landbruget, og det gik tilbage økonomisk. Få år efter Charles Christian Mansas død 1911, blev gården da solgt til et konsortium, som udstykkede gården i tre ejendomme, to større og en mindre. Det blev to sønner fra Sø mølle, der købte de største.

Sø mølle¹⁶).

Som omtalt havde Sø mølle med mellemrum været en selvstændig ejendom og imellem hørt til Sø. Det gjorde den omkring 1840, da *Niels Christensen Riis* forpagtede den og Ullerup mølle. Han havde sit tilnavn efter Hellers mølle på Thyholm, hvor han var født 1809, søn af Christen Madsen Møller. Sø mølle lå dengang syd for, hvor Sø

nu ligger, men da den var for lille, byggede ejeren en ny og større mølle på vangen fra en gård i Sejerslev. Dens vingefang var 33 alen, og den var dermed en af de største møller i Thisted amt. 1844 var den færdig, og så købte Niels Riis den. Han døde 1890 hos sønnen *Hans Christian Nielsen Riis*, født 1846, død 1933, der havde overtaget møllen 1882, efter at han 1879 var blevet gift med Dorthe Marie Kloster, født 1852 i Sennels sogn. Det blev to af deres sønner, der fik det meste af Sø.

Hovedparcellen fik *Niels Riis*, født 1881, død 1956, idet han 1919 byttede med Østermøllegård i Lødderup. Hans søn, *Johannes Nørhave Riis*, født 1925, har nu Sø.

Den anden større parcel fik *Peder Riis*, født 1889, og han opførte bygningerne 1919. Gården fik navnet Sø Hedegård, og den blev 1954 overtaget af sønnen *Martin Poulsen Riis*.

Noter og henvisninger

- 1) Se f.eks. præsteindberetning 1690 i Wulff: Aalborg Stifts Historie.
- 2) Danmarks Adels Aarbog: Dyre.
- 3) Ducholms diplomatarium.
- 4) Trap: Danmark, 5. udgave.
- 5) Efter C. C. Mansas manuskript.
- 6) Viborg Bispestols Breve. Ældste danske arkivregistraturer.
- 7) Om ham, se H. Støvring-Nielsen: Amtsforvalter Jens Hansen, i årbog 1958 og 1959.
- 8) Skifte i Dueholm-Ørum Vestervig amters skifteprotokol.
- 9) Viborg bys historie.
- 10) H. Støvring-Nielsen: Slægten Nandrup. Pers. Tidsskr. 1969.
- 11) Tvorup kirkebog.
- 12) Chr. Søndergaard: Flade Sogns Historie, 1930.
- 13) Haring kirkebog.
- 14) Ellen Marie Møller: Slægten Stadel paa Morsø, København 1934.
- 15) Chr. Villads Christensen: Nykjøbing paa Mors, København 1902.
- 16) Peder Riis: Slægtsforskning fra ca. 1650 til 1964, Nykøbing 1964. Iøvrigt henvises til ovenstående udførlige arbejder.

Barndomsminder fra Vestervig *og om min far etatsråd C. B. V. Hansen*

AF ESTHER SLOMANN

Vestervig.

VI boede dejligt i Vestervig fra 1901–08, en halv times gang fra Limfjorden og 7 km fra Agger ved Vesterhavet. Om sommeren gik vi ned til fjorden og badede. Når vi gik hjem over engene og samlede champignon, kom vi forbi et lille ensomt hus. I døren stod altid en kone, hvis hud var brungarvet og blank som læder. Der blev sagt at hun kun vaskede sig én gang om året, juleaften. Mor hilste altid på hende, men hun hverken nikkede eller sagde noget. Vi var altid lidt beklemte, når vi skulle forbi huset, men vi indså værdien af at blive vasket hver dag, når man blev så sær og frygtindgydende af aldrig at blive det.

Far var herredsfoged i Hassing-Refs Herred, embedsboligen var stor og haven dejlig. Oppe på gårdet mod øst var »verdens ende«. Den vestlige og nordlige side af haven var beplantet med store træer, og vi kaldte den del af den »skoven«, til trods for at den kun var et læbælte. Udenfor mod vejen set fra nord og vest var der ikke et grønt blad at se på grund af den barske vestenvind. Sådan så alle haver ud i Thy, og netop derfor følte de så vidunderlig grønne, frodige og fredfyldte, når man kom indenfor i læ. I »skoven« var der rigtig skovbund med blå anemoner,

stjernehyacinther og skovstjerner. På grænsen af den og haven langs en bred gang havde vi tre mindste hver sit lysthus, hvor vi havde bænk og bord. Træernes kroner lukkede sig ovenover, så vi kunne sidde i ly for regnen. På den anden side af gangen havde vi hver sin lille have. Mellem to kæmpestore asketræer foran huset stod et langt bord, hvor vi drak chokolade og kaffe på varme sommerdage. På hovedtrappen ud mod gården sad vi med far og mor om aftenen og så solen gå ned. Far fremsagde »Der står et slot i Vesterled, tækket med gyldne skjolde. . . .«. Jeg har altid siden følt at solnedgangen var noget man ikke burde gå glip af.

Pigerne.

Vi følte os nært knyttet til pigerne i køkkenet. Som oftest var det fiskerdøtre fra Agger. I de mørke vinter-eftermiddage sad vi ofte inde på det lille pigeværelse, trangt og tætmøbleret som det var med deres medførte kommoder og skabe, og de tre senge med kæmpestore dyner sommer så vel som vinter. Vi lyttede til deres vemodige sange om sømænd og fiskere, der var forlist på havet, om små syge børn, der døde, og om matrosen, der længtes efter sit skønne Spanien med cypresser og citroner og mange andre sange, alle bundsørgelige, alt imens de syede sig de yndigste kludetæpper af mors kasserede silke- og fløjlskjoler.

Der var altid rift om at komme i huset hos mor. Lønnen var fra 1901–1908 10–12 kroner månedlig. Det lyder ikke af meget idag, men man kunne få en pæn ulden kjole dengang for 12 kroner. I Vestervig blev der skumlet lidt over, at mor betalte lidt mere end de andre fruer, fordi hun medbragte sin kokkepige fra Nykøbing Mors, og lønningerne havde ligget lidt højere der.

Sine stuepige hed egentlig Dusine, fordi hun var det tolvte barn af en søskendeflok på tolv. Hun var den kærligste og sødeste af alle de piger vi har haft. Engang var vi tre små inviteret på besøg hos hendes mor i et lille strå-tækt hus i klitterne ved Agger. Der var hvidskuret gulv, kommode med engelske procelæns-hunde, skib i flaske, æsker med påklitrede sneglehuse og indrammede skriftsteder på væggen. Langs indervæggen stod en himmelseng med stor ternet dyne, hvorfra en lun hjemmebagt kage blev trukket ud. Den smagte dejligt.

Marie Barnepige kom til os med tykt rødt hår, der viste sig at være fyldt med lus. Mor gjorde kort proces og for vore undrende øjne klippede hun hele Maries hårpragt af ude i haven og skrubbete hendes hoved med varmt vand og grøn sæbe. De eneste smæk jeg nogensinde husker at have fået, fik jeg af hende.

Når der blev bagt til jul, fik vi lov at hjælpe til med at bage pebernødder. Der var to slags, de brune og de hvide. Men når min lille bror Halfdan havde hjulpet, kunne man ikke se forskel. Han blev altid kulsort på hænderne straks efter, at han var vasket.

Juleaften fik vi fløjlsgrød, gås og æblekage. På grøden blev der lagt store flager af brændt sukker, lavet i specielle flade, firkantede jern på lange stænger over den åbne komfurild. Da vi flyttede fra Vestervig i 1908, blev der holdt auktion over alt det, vi ikke kunne tage med til København. Vi så en mand trække af med vores lege-vogn med de store sukkerjern i. Han fik det hele for to kroner, og vi fik aldrig mere sådan julegrød.

Køkkenets gæster.

I den ene ende af køkkenet, lige når man kom ind, stod et langt, hvidskuret bord med faste bænke på de tre sider.

Der spiste pigerne, havemanden Jens Persen, Niels Kusk, som kørte for far, når han havde brug for det, vaskekonen, postbudet og hvem der eller havde ærinde til herredsfogedboligen. Der kom også forskellige tiggere, Lange Søren med lang rød næse, som vi var bange for, når vi mødte ham på vejen, og Tykke Mette med rindende øjne og grådkvalt stemme. Hun og mange af de andre, der kom i køkkenet, drak kaffe af underkoppen, som blev balanceret mellem langemand og tommelfinger med guldebrand nedenunder og lillefingeren stærkt krummet udenfor. Vaskekonens teknik var en anden, men jeg husker den ikke mere. Alle pigerne, vaskekonen og sydamen havde stærkt krummede lillefinger, der ikke kunne rettes ud.

Jens Persen skulle en dag til Thisted, for første gang i sit lange liv væk fra Vestervig. Han tog dagvognen om morgenen og kom hjem til aftenmaden, tavs af betagelse over dagens oplevelser. Han satte sig ved langbordet i køkkenet, mens pigerne og vi andre så forventningsfulde på ham. Efter lang tids tavshed løftede han sit snapseglass og sagde »Walkommen hjem allesammen«.

På langbordet stod altid en dunk med brændevin og store krus med øl til fri afbenyttelse for alle. I spisestuen serveredes sådanne drikkevarer ikke. Vi drak vand til middag klokken 12 og om aftenen mælk, gæster som regel øl. Til søndag middag drak de voksne rødvin, til selskaber mange slags vin.

Far holdt ikke af, at der blev drukket brændevin i køkkenet, men det var vanskeligt at undgå, fordi det var en gammel tradition før fars tid, at køkkenets gæster fik sig en dram. Den fandtes altid i huset, fordi den blev brugt til vinduespudsning og hovedrengøring. Jeg husker endnu den duft i stuerne af akvavit, når hovedrengøringen kulminerede i polering af vinduer, spejle og skilderier. Mor sagde altid, når snapsen var på tale, at Niels Kusk, have-

manden, postbudet og håndværkere, der arbejdede uden-dørs i kulden, fortjente deres dram, når de kom ind til middag, men tiggerne var bedre tjent med ikke at få nogen, dog kunne man jo ikke forbigå dem, da de altid indfandt sig ved middagstid, og snapsen stod der. Den kostede kun 12 øre flasken dengang. Tykke Mette havde det med at sige, at hun havde fødselsdag idag, om der ikke vankede en ekstra snaps i den anledning. Men Marie Kokkepige havde ordre til at fjerne dunken efter den anden dram. Kvinderne i køkkenet drak ellers aldrig snaps, så vidt jeg ved. En gang min yngste bror Halfdan kom hjem fra Amerika på besøg som voksen og havde inviteret nogle kammerater hjem hos os til frokost, spurgte han mor om hun ikke havde en snaps. »Snaps«, sagde mor, »nej, det er virkelig blevet altfor dyrt at pudse vinduer i«.

Da far blev syg samtidig med at vi tre små havde kighoste, sagde Jens Persen til mor: »Giv ham en halv flaske brændevin, så kommer han sig«. Mor sagde: »Så dør han da«. »Hvis han it ka tåle en halv pot brændevin, er han it værd a redde. Det er så møj behawli me æ brændevin i si kværk«.

Afholdsfolkene og missionsfolkene henvendte sig af og til for at få far til at melde sig ind i afholdsforeningen. Men det ville han ikke. Han kunne lide et godt glas vin og syntes, at folk skulle have deres frie vilje og burde selv kunne holde måde. Far forstod slet ikke, at man kunne komme til at drikke for meget. Den gang der var forbud i Amerika mod øl, vin og spiritus, havde Halfdan i New York i løbet af en aften været på fem natklubber, hvor de uden skrupler blandede træspritus i de drinks, der blev serveret. Han blev syg og mistede synet i tre dage. Da han var kommet sig, skrev jeg hjem til far og mor om det, og far skrev til Halfdan: »Hvorfor drikker du træspritus, min dreng, rødvin smager dog så meget bedre«.

Indre Mission.

Indre Mission prægede på mange måder vor barndom i Vestervig. Pigerne var alle indremissionske undtagen Marie Mors, som ikke var »troende«. Da hun rejste hjem til Nykøbing, fik vi en ny kokkepige, som også hed Marie. Hun stod en dag i køkkenet, høj, mørk og alvorlig i lang sort kjole. Marie Barnepige skubbede mig hen til hende og sagde: »Du skal ikke være bange, for hun er et Guds barn som du selv«. Det var lidt chokerende, at den høje mørke skikkelse var »et Guds barn«.

Når der blev arrangeret større møder i menighedshuset med kaffedrikning, fik pigerne lov at tage os børn med, og mor lod dem bage store dejlige formkager. Forventningerne var spændt højt, når vi drog afsted med dem. Men jeg husker kun uendelig lange timer med præk og salmesang og flovhed over Halfdan, der var så lille, at han umuligt kunne sidde roligt. Jeg holdt humøret oppe ved tanken om traktementet bagefter, men når vi endelig nåede så vidt, fik vi aldrig noget af vore egne medbragte kager, men kun noget trist og tørt, der smagte som almindeligt franskbrød uden smør og sad fast i halsen, fordi vi ikke brød os om kaffen. Da jeg som voksen så Dreyers film »Ordet«, hvor alle kom til møde i deres sorte tøj og sagde »Goddag i Jesu navn«, så jeg min barndoms menighedsmøder tydeligt for mig. Far og mor gik af og til i kirke, men aldrig i menighedshuset. Da far efterhånden blev så tunghør, at han ikke kunne høre præstens prædiken, læste han hver morgen længe i sin store tykke bibel.

Langt dybere indtryk end menighedshuset gjorde Vestervig store smukke kirke på mig, når vi fulgtes med det sortklædte kirkefolk op ad bakken. Inden vi gik ind i kirken, standsede vi altid ved prins Buris og Liden Kirstens grav. Den var dækket af en meget lang gravsten med en lodret sten for hver ende. Skriften var umulig at læse for

os, men mor fortalte, at der stod »Her hviler en bror og en søster«, hvilket skulle forstås således, at de var beslægtede. Liden Kirsten var kong Valdemar den Stores søster og prins Buris en vendisk prins. Han forelskede sig i Liden Kirsten, men da han var en af de mange, der gjorde krav på den danske trone, var kongen imod giftermålet. Ifølge sagnet fortalte den onde dronning Sofie kongen, at Liden Kirsten ventede et barn, og han lod hende hente til gilde på kongsgården. Hun havde i hemmelighed født dagen før, og da kongen så hende slank som før, troede han at dronningen havde løjet og tvang Liden Kirsten til at danse, tilsidst også med kongen, der dansede hende til døde. Hun blev begravet på Vestervig kirkegård. Buris blev ført til Vestervig og sad fængslet på Vestervig kloster med en lænke så lang, at han hver dag kunne gå ned til graven. Da han døde, blev han begravet i samme grav. Vi var dybt betaget af sagnet om de to unge elskende. Det var skik i Vestervig, når et brudepar blev viet, at bruden lagde sin buket eller en del af den på Liden Kirstens gravsten.

Kirkerummet var meget stort, og kirkegængerne fra det lille sogn fyldte så lidt, at præsten måtte tale meget langsomt på grund af den rungende genlyd. Det gjorde gudstjenesten meget højtidsfuld.

En vinter, da jeg var 6 år, kom en danselærerinde fra Thisted til Vestervig en eftermiddag om ugen for at give undervisning i folkedanse i kroens sal. Jeg blev indmeldt, og mor havde tænkt sig, at Marie Barnepige kunne følge mig, efter at mor selv havde gjort det første gang. Da jeg stod parat i mit fine tøj, gav Marie sig til at hulke og ville ikke følge mig til »det syndens hus«. Så mor tog hat og kåbe på for at gå med mig i stedet, mens alle tre piger smed sig på knæ på gulvet med ansigtet i hænderne på en stol og bad for min sjæl. Til afdansningsballet syede mor

røde kantebånd på en sort nederdel, dertil havde jeg hvid bluse, hvide strømper og sko med sorte korsbånd, samt et snøreliv og en broderet kyse, vi lånte. Den næste vinter gik vi til dans alle tre hos arrestforvareren, som var forhenværende løjtnant. I tilgift fik vi lov at se fængselscellerne, der som oftest var tomme. Fangernes senge var kister, smukt redt op med pænt sengetøj, men kistelågene var spidse på midten, for de blev låst ned om dagen, så fangerne ikke kunne ligge der og dase.

En gang fars kusine, sangerinden Thora Keller, som så ofte før kom på besøg i herredsfogedboligen, fandt hun Halfdan – den gang tre år gammel – på knæ i havegangen med hovedet i gruset, mens han mumlede uafbrudt. »Hvad er det dog du siger lille Halfdan?« »Ti stille, tante Thora, jeg er til bønnemøde«. I haven eller gården havde vi ikke huler som andre børn, men hver sin »kirke« i hvert sit hule træ på havegården. Der stod vi og messede.

Foruden Indre Mission spillede kager en stor rolle i vor barndom. Jeg husker et kageorgie, efter at den nye Marie Kokkepige havde forladt os for at holde bryllup med en skolelærer. Hun sendte os et fotografi af sig selv i sort brudekjole med kort hvidt slør og inviterede os tre små hen i lærerboligen sammen med barnepigen og stuepigen. Vi sad stift på plydesstolene og fik serveret mange slags småkager. Et stativ med en skål vand anbragt højt i midten og en række sølvskeer hængende udenom og små asietter med forskellig slags syltetøj nedenunder blev budt rundt. Det viste sig, at man skulle dyppe sin ske i vandet efter hver slags syltetøj man smagte. Ikke så snart havde vi fået syltetøj nok, førend et nyt fad med samme slags kager blev båret ind, og vi fik skænket chokolade til. Da den var drukket, kom der flere kager ind, og der blev skænket kaffe. Bortset fra at vi var generte og stemningen var trykket, var vi meget begejstrede for traktementet.

I skole.

Den vinter jeg blev fire år, syntes mor, at jeg burde lære noget, så jeg blev sat i skole hos frøken Gjellerup. Vi var 12 elever i alderen 4 til 14, der alle sad rundt om et stort bord, jeg på frøken Gjellerups skød. De andre arbejdede hver med sit, to eller tre regnede, nogle skrev, nogle havde dansk og skiftedes til at læse op eller blev hørt i historie eller geografi. Frøken Gjellerup strikkede alt imens og pegede i min ABC eller skrivebog med sin strikkepind. De største blev efter sommerferien sendt til realskolen i Hurup med dagvognen hver dag. Jeg gik ikke i skole om sommeren, for da gik tiden godt for mig hjemme. Da jeg mødte igen næste vinter, blev jeg anbragt ved et lille bord for mig selv uden kontakt med de andre ved det store bord. Jeg kedede mig den vinter.

Da jeg blev 6 år skete der det, at far i embeds medfør blev kaldt til Hvidbjerg for at mægle mellem et ægtepar, der ville skilles, og begge parter ville have den yngste datter. Far fældede den salomoniske dom, at hjemmet var et uegnet opholdssted for den 16-årige datter, og tog hende på stedet med hjem til herredsfogedboligen. Hun blev hos os et par år, lige til vi flyttede til København. Hun var høj, smuk og bleg, med grønne øjne og mørkt hår. Når jeg senere læste Eleanor Glynns bøger om spændende eventyrersker, så jeg altid frøken Astrid Clausen for mig. Det blev bestemt, at hun skulle undervise min yngre søster Gudrun og mig om formiddagen og om eftermiddagen sidde på forhøjningen ved det ene vindue i dagligstuen og brodere, mor sad ved det andet, og resultatet blev mange hedebolyseduge og mellemlægsservietter. Før et af de store middagsselskaber bad mor frøken Clausen hjælpe med ved opvartningen. Jeg husker hende komme ud fra sit værelse iført lang, grøn fløjskjole med slæb og hvide svanedunskanter. Vi børn stod betagede og stirrede på al den pragt,

men mor havde ventet at se hende i sort kjole med hvidt forklæde. Damerne i selskabet skumlede lidt, men jeg havde på fornemmelsen, at herrerne var begejstrede.

Jeg ved ikke, om frøken Clausen manglede pædagogiske evner, eller om mine kundskaber fra to vintres undervisning hos frøken Gjellerup var meget mangelfulde, men jeg fik altid skænd af frøken Clausen og tilbragte megen tid i skammekrogen, mens Gudrun fik idelig ros ved det lange skolebord i legestuen. Det var nogle triste skoletimer for mig, og noget nært forhold til frøken Clausen som til Sine Stuepige og fars fuldmægtige fik vi aldrig.

Når »de store drenge«, Børge og Tage, kom hjem fra Sorø Akademi i sommerferierne, spillede de tennis med frøken Clausen, men en dag da hun ville springe over nettet på banen, faldt hun og brækkede benet. Så lå hun smuk og interessant på sygehuset.

Dukkeerne.

Vi havde en dukke, som Gudrun og jeg var fælles om. Den havde porcelænshoved med malet gult hår og hed Vera. Af en eller anden grund betragtede Halfdan den som sin. Han elskede den højt og kyssede den så tit og vådt, at al farve veg fra dens mund, øjne, kinder og hår. Så lå den kridvid og kold i sin dukkevogn. Selv fik jeg så en kæmpe stor kludedukke en juleaften. Den hed Petrea og var dejlig med røde kinder, malet hår og kirsebærrød mund, der aldrig blegnede. Kun blev den mere og mere snavset, og det var med stor sorg, at vi forærede hende til sygehuset sammen med andet legetøj, da vi rejste fra Vestervig.

»Cabral's stranding.

En vinter strandede et græsk skib, »Cabral«, ved Agger. De reddede søfolk blev indlagt på sygehuset i Vestervig.

Vi besøgte dem der og så undrende på deres sorte hår og skæg. De fik varm sødsuppe med mørkt rugbrød til, men de var noget desorienterede over den kost, og vi så dem forsøge at smøre sødsuppen på brødet. Det talte vi meget om den vinter. Skibets ladning bestod af Tibet-skind, som blev solgt på auktion. Damerne i Vestervig købte skind og de følgende vintre gik vi alle, pigebørn og voksne damer, med lange, hvide, krøllede boær af Tibet-skind. Den eneste, der så henrivende ud med det, var frøken Clausen.

Den første automobil i Vestervig.

Den første automobil kom til egnen i 1906 eller 1907. Ejeren hed Møller, og kom ud til herredsfogedboligen i bilen, for at far skulle udstede kørekort. Den høje åbne bil holdt ved hoveddøren og vi stod der allesammen: Mor, pigerne, frøken Clausen, Jens Persen, karlen Valdemar og den hvide kat, mens far og Møller i store kørepelse og automobilbriller besteg det høje forsæde. Da alt var parat til at køre, råbte mor pludselig i panik: »Far skal ikke dø alene, jeg vil med!« og styrtede ind i forstuen efter kåbe og hat. Jens Persen hjalp hende op bag i bilen, og afsted tøffede de, mens vi stod beklemte tilbage.

Da de endelig vendte hjem, og far havde berettet, at når han sagde »kør til højre«, kørte Møller til højre, og når far sagde »stands«, kunne Møller standse, og når far ville have at han skulle vende, kunne han også det. Så fik Møller sit førerbevis og vi børn fik en tur i tilgift. Men vi syntes nu, det var meget morsommere at køre til Vesterhavet i charabanc, hvor vi allesammen sad overfor hinanden og nød alt, hvad vi så på vejen, og skiftedes til at sidde hos Niels Kusk på bukken. For slet ikke at tale om at få en ridetur på den islandske hest Isafold, som far havde haft med hjem fra Island.

Vi fik landbrug.

En nat brændte alle udbygningerne til Vestervig Klosters Nedergaard, som tilhørte onkel Laurids Sørensen, egentlig en fætter til vores store søskende: Ida, Børge og Tage, børn af fars første ægteskab med Emilie Sørensen fra godset Irup i Thy. Vi blev vækket og så branden fra loftsvinduerne. Om morgenen kom en masse kvier ned til os fra »Klosteret« sammen med alt det korn, der var blevet bjerget. Til herredsfogedboligen hørte nemlig en tre-længet gård med stor lade. Disse udbygninger havde hidtil stået tomme, og vi gik sjældent derud, for selv om der var solbeskinnet og spændende, var der tilgroet og meget stille som i et torneroseslot. En ung staldkarl, sød, køn og munter fulgte med dyrene og boede hos os. Han forærede os straks en lille hvid killing, som vi kaldte Valdemar efter ham. Da far spurgte hvad missen hed, sagde vi Valdemar Mis, men far som var tunghør, sagde: »Nå, hedder den Valdemar Smith«. Så hed den det derefter. Kornet blev tærsket i lade hos os, og Valdemar Smith mistede halen i tærskemaskine, da den sprang ind efter en mus. Derefter elskede vi den endnu højere, den og Valdemar Karl.

Far.

Far kom som ung amtsfuldmægtig til Thisted i april 1876 og blev meget gode venner med J. P. Jacobsen, som han kendte fra sin studietid på Regensen. Efter J. P. Jacobsens død blev hans atheisme diskuteret i pressen. Præsten, der havde talt ved hans begravelse, Jacobsens mor og en ven, skolebestyrer Bertelsen, hældede til den anskuelse, at J. P. Jacobsen havde været ulykkelig over sin mangel på kristen tro, og det faktum, at han havde sat mærker ved nogle salmer i sin salmebog, mente man kunne pege i retning af, at han havde søgt at finde tilbage til

troen. Derpå skrev Edvard Brandes en artikel med overskriften »Ligrøvere«, dybt forarget over, at man efter Jacobsens død ville gøre ham til kristen. Som et indlæg i denne diskussion skrev far langt senere en artikel: »Digteren J. P. Jacobsen, hans Hjem og hans Slægt« til Historisk Aarbog for Thisted Amt 1914. Det var fars opfattelse, at J. P. Jacobsen absolut var ateist, men kan kunne ikke lide titlen på Edvard Brandes' artikel og gendriver i sin egen flere urigtige oplysninger fra Brandes' artikel såvel som fra forskellige biografier om J. P. J. bl. a. Anna Lincks.

I Thisted blev far i 1876 gift med sin første hustru, Emilie Sørensen fra Irup, og »de tre store« blev født i Thisted, Ida i 1887, Børge i 1888 og Tage i 1890. Senere flyttede familien til Nykøbing Mors, hvor far blev by- og herredsfoged samt borgmester. Kort efter blev Emilie meget syg, og en af fars venner, fru Tolderlund i Thisted, skrev til mor om hun ikke kunne komme og tage sig af børnene, som trivedes dårligt til trods for, at der var både kokkepige, stuepige og barnepige i borgmesterboligen. Mor må været kommet dertil i 1892 og styrede huset, indtil Emilie døde på Irup 7. januar 1893. Året efter, 18. januar 1894, blev far og mor viet i Børglum kirke.

Jeg blev født i Nykøbing Mors 1899, Gudrun i 1901 og Halfdan 1902, begge i Vestervig. Mor fortalte os ofte om de spændende begivenheder under oversvømmelserne i Nykøbing, da Limfjorden gik over sine bredder, haven og gaden stod under vand og politibetjenten kom roende i en vaskebalje med morgenbrød til borgmesterboligen. Skolebestyreren fortalte bagefter far, at der på oversvømmelsens første dag kun mødte »halvanden elev« i skolen. Børge siger, at han var den halve. Det er et typisk eksempel på, at selv om jord og himmel stod i ét, holdt far på, at vi for enhver pris skulle i skole, så vi »ikke fik huller«.

At blive hjemme fordi vi var forkølede, kendte vi ikke til, med mindre vi også havde feber. Så holdt mor på, at vi skulle blive i sengen. Halfdan som hadede skolearbejde og snød for det, når han kunne, fandt hurtigt efter få fysiktimer på at gnide termometeret, så det viste feber, og han kunne få lov at blive i sengen. Men da det en gang viste 43 grader fik mor mistanke. Selv om vi var syge, skulle vi alligevel læse alle lektierne for at undgå »hullerne«.

Far havde været tunghør lige fra han havde været et par og tredive år gammel og talte af den grund et vidunderlig gammeldags sprog. I de første år vi boede i Hellerup, kunne han sige: »Jeg går og hjem søger fru Klitgaard, hun er en såre elskværdig dame«. Hun kom med røde roser til far på hans fødselsdag. Da far var ung dommerfuldmægtig i Frederikshavn, havde hun været meget gæstfri overfor ham. »Jeg har stået i et såre intimt forhold til fru Klitgaard i over fyrretyve år«, sagde far.

Far var en personlighed og det var en dyb tilfredsstillelse at være i stue med ham, gå tur med ham, være hvor han var. Som dommer var han skarpsindig, retfærdig og meget streng, hvis hans pårørende overtrådte loven. To af mine fætre lå en gang som drenge og skød med salonriffel i en grøft indenfor fars jurisdiktion. De blev meldt til politiet, men tog det roligt fordi far var deres onkel. Men far idømte dem hver en bøde på fem kroner, mange penge for en børneforseelse dengang og umuligt for dem selv at udrede. Som voksne fortalte de om det med en blanding af bitterhed og munterhed. Fundne sager, selv små ting som en flaske blæk eller en tiøre, skulle vi som børn dybt skuffede aflevere til politiet. Men han var large i alle andre forhold. Han elskede at rejse til udlandet med mor eller Børge og Tage og anså det for en stor dyd at ville se mere af verden.

Hans tunghørighed generede ham meget, fordi han var udelukket fra at deltage i en samtale med mange. Selv om vi altid fortalte alle betydende ting og enhver morsom historie eller oplevelse direkte til far, savnede han at høre alt i et muntert lag. Han sagde ofte: »Næst efter forholdet til mennesker, har arbejdet betydet mest for mig«. Det stødte mig lidt på vores vegne, men jeg blev senere klar over, at mor og vi børn også hørte med til »mennesker«.

Vi havde i Hellerup en original til trappevask, som blev kaldt Jomfru Marie. Hun sagde om far: »Etatsråden er en sjentelman«. Han omtalte aldrig pigerne som andet end »Damerne i køkkenet«, og tog hatten dybt af for dem, når han mødte dem på vejen. Ordet »tjenestepige« blev ikke brugt hos os.

Far var livets midtpunkt for os alle, unge, gamle og børnebørn, og til trods for hans stadig tiltagende tunghørighed den i familien, vi alle elskede at tale med. Da far var omkring firs sagde han ofte: »Ak, jeg er både åndeligt og legemligt meget reduceret« eller »Ak, jeg dur til intet«. Vi børn syntes det ikke, men det var meget hårdt for far, der altid havde været så flittig, energisk og levende optaget af arbejde og menesker, politik og litteratur, at være uvirksom, udelukkende henvist til at læse og gå ture. Han havde selv søgt sin afsked og gik på pension som 61-årig, fordi han følte, at det var forkert at afsige domme, når man ikke kunne høre, hvad de anklagede sagde i retten, selv om man i justitsministeriet mente, at det var tilstrækkeligt at en af hans fuldmægtige kunne høre, hvad der blev sagt. Efter at han havde taget sin afsked, hjalp han dog dommere blandt venner og familie med at koncipere domme og sad i forskellige bestyrelser og repræsentantskaber. Han skrev i 1911 »Træplantningens Historie i Thisted Amt siden Aar 1800« og var både

på Mors og i Thy meget aktiv for hedens opdyrkning, anlæg af plantager og naturfredning.

Selv om herredsfogedembedet i Vestervig hørte til de højestlønnede i landet, var gagen kun ca. 8.000 om året. Da far trak sig tilbage så længe før han blev 70, var pensionen meget lille, og renten af hans formue beløb sig kun til ca. 4.000 kroner om året. Hans fuldmægtige i Vestervig kunne derimod drive privat sagførerforretning ved siden af arbejdet på herredskontoret og havde indtægter fra auktioner m. m., de kunne komme op på årsindtægter på henved 50.000 kroner og samlede sig store formuer.

På Mors og i Vestervig levede vi behageligt, far og mor holdt store selskaber, rejste og havde mange gæster boende om sommeren. Da vi flyttede til Hellerup, hvor vi boede fra 1908–17, skulle der spares for at få det til at løbe rundt og takket være mors sparsommelighed og fordringsløshed lykkedes det hende at skabe en rolig og harmonisk tilværelse for far og os børn. Far var rystet over skolepengene og de dyre skolebøger, som vi dog som regel kunne købe brugte, selv om vi ikke syntes, det var morsomt.

Efter at vi var flyttet til Hellerup, var vi næsten hvert år i sommerferierne sammen med mor og far hos onkel Laurids og tante Marie på Vestervig Kloster og hos onkel Hasselbalch og tante Søster på Linderumbaard ved Sindal i Vendsyssel. Laurids og Søster var Emilie Sørensens brors børn, fætter og kusine til Ida, Børge og Tage, men på grund af aldersforskellen kaldte vi små dem onkel og tante. De var fantastisk søde imod os, og det var de dejligste ferier, man kunne tænke sig. Vi nød den virkelig overdådige mad i modsætning til vores hjemlige spartanske kost. Begge vore onkler var dygtige landmænd og rationeringerne nåede som sagt ikke nordenfjords. Hvert år fejrede fars svigerinde tante Sofie sin fødselsdag i juli på Irup. Vi var omkring 20 voksne og 30 børn til frokost,

kørte til havet i hestevogne, hvis vejret var godt. De voksne spiste middag i spisestuen i hovedfløjen, vi børn i haven, mærkværdigvis altid i tørvejr. Det var sommerens store begivenhed. De voksne havde ifølge gammel tradition altid deres egne ægtefæller til bords på denne dag og stemningen var altid høj. Far sagde »De« og »Fru Sofie« til sin svigerinde, ellers tiltalte alle tante Sofies efterkommere hinanden i tredje person, både på Vester-vig Kloster, Linderumgaard, Irup og på familiens andre gårde. »Far må ikke blive vred på Hés, for Hés kan ikke gøre for, at Hés fik en dårlig karakter, for Hés havde læst en hel time på sin lektie, men læreren er altid på nakken af Hés«, forklarede Hés sin far. »Siger hun du til sin far«, sagde onkel Hasselbalch til mig første gang jeg besøgte Linderumgaard. »Sin egen ven« eller »Sin gamle ven« sagde han til sin kone. Man fandt hurtigt melodien og brugte ikke mere det uhøflige du overfor de voksne.

Når Tage og Børge som drenge kom på Irup i deres ferier, holdt de meget af at gå ned i folkestuen og spise med folkene. Enhver havde der sin egen ske af horn eller træ, som efter måltidet blev slikket grundigt, tørret af under armen og sat op i en skerække på væggen. Der var også to-tre skeer som var »ingen deres«, som de andre rengjort ved slikning og benyttet af alle besøgende i folkestuen. Mor syntes bestemt ikke om at Børge og Tage absolut ville spise med de skeer. Man langede med dem til stor grødfade, dyppede i smørhullet i midten og spiste.

En skudes forlis ved Norge

Af H. STØVRING-NIELSEN
ved TORSTEN BALLE

EN skude, det var den almindelige betegnelse for et af de små skibe, der sejlede til Norge fra Vendsyssel, Hanherred og Ty med landbrugsvarer og fik tømmer, jern og andet med hjem. Det var tit en farefuld færd for de små fartøjer og deres mandskab. På den ene side af havet revler og en åben strand, på den anden side farlige skær, og tit var der stærke strømme og hård kuling med oprørt hav og brænding.

Men der var mange penge at tjene, og århundreders erfaringer gjorde, at skipperne og deres folk som regel nåede land i god behold med skib og ladning.

En gang imellem gik det dog galt. Man vidste af erfaring, hvilke tider på året, der var mest udsigt til roligt vejr, og man havde også ved erfaring fået en vis fornemmelse for, hvordan vejret ville udvikle sig i løbet af nogle dage, men gammel erfaring kunne også slå fejl, og nogle var vel også dristigere end andre og tog en chance enten tidlig forår eller sen efterår, de mest stormfulde tider, eller når himlen varslede uvejr.

Beretninger fortæller da også om skuder, der strandede¹), og om skuder, der sejlede ud og aldrig mere kom tilbage²), uden at det nogensinde blev opklaret, hvor og hvordan skibet var gået til. Om et forlis, der så meget faretruende ud, men dog endte nogenlunde godt, fortæller

kontributionsregnskabet 1763 for Dueholm, Ørum og Vestervig amter³).

Det år meldte herredsskriveren i Øster og Vester Hanherred til kontributionsforvaltningen i Thisted, at han den 18. april havde modtaget et rådstuetingssvidne fra skipper Erik Mikkelsen Kollerup. Skipperen begærede, at herredsskriveren ville udstede en genpart af tingsvidnet, der var udstedt af præsidenten, borgmesteren og rådet i Christianssand 15. marts 1762 og i alle enkeltheder fortæller om, hvordan hans skude forliste.

Skuden hed »Håbet« og havde hjemme på Tranum Strand i Øster Hanherred under Thisted tolddistrikt. Den var ekspederet fra Thisted med toldseddel på danske varer. Lasten betød af rug, byg, smør, flæsk, ost, røget og saltet kød, kornbrændevin, uldent og strikket tøj m. m. Mandag aften den 8. marts 1762, da klokken var omtrent 6, lettede de anker og satte sejl. Skuden var i god og forsvarlig stand at gå til søs med. Vinden var sydøst dels med stille og dels med laber kuling indtil morgenen efter, den 9. marts klokken 8. Så steg vindstyrken indtil kl. 10 om formiddagen, og i al den tid styrede de nord og nord-til-vest med sejlbart vejr. Imidlertid tog vinden stadig til og steg til stærk storm af sydøst med tyk luft og snebyger, og skipperen og hans folk besluttede så at lægge bi vestover for at undgå at komme for nær til den farlige norske kyst. De holdt samme kurs til om eftermiddagen kl. 2 og gisnede da, at de måtte være 8–9 mil nordvest for Rubjerg Knude.

Efterhånden kom der svære søstyrtninger, så fartøjet ikke længere kunne tåle at ligge bi, og de måtte så lænse hen for stormen uden at have sejl sat, men sø og storm tog stadig til, og mange styrtninger faldt nu agter over skuden. Da der ikke var noget tegn til, at stormen ville tage af eller ændre retning, så de kunne undgå land, besluttede

de ved solnedgang at lave deres bedste anker til og forhalede to bugter ankertov om spillet for det tilfældes skyld, at de skulle træffe nogen ankerbund. Om aftenen kl. halvti kunne de se Norge og måtte dreje hen for vejret, da der ikke kunne føres sejl, og der ingen ankerbund var at få.

Imidlertid fik de øje på en bugt, hvor de tænkte, de kunne finde læ og frelse sig, men under forsøget på at nå derind traf de på et skær et sted, hvor intet indløb var. Skuden stødte imod med god fart, kastede sig på siden og blev straks slået i stykker. De prøvede så at redde sig ved hjælp af båden og satte den ud, men den blev øjeblikkelig kastet omkuld af en sø. Da de »med bedrøvelse« så det, sprang en af folkene resolut i havet med et stykke tov for at forsøge at bjerge sig og de andre op på skæret. Han havde heldet med sig. En sø »brækkede« ham i land, og det lykkedes ham virkelig at redde de andre ved at hale dem op på skæret med rebet. Og vi får ikke engang at vide, hvem han var!

Hele natten krøb de arme skibbrudne så sammen på skæret, gennemvåde og forfrosne i stor elendighed og største livsfare, indtil der næste morgen kom hjælp. Da havde man inde fra land opdaget vraget og de nødstedte søfolk, og kl. 8 kom lodsens, Ole Bræckestøe, i en båd med sine folk og bjergede dem. I løbet af natten var skuden splintret og ladningen gået i havet. De varer, der kunne synke, blev på stedet, og resten, som kunne flyde, blev slået mod klipperne og slidt op. Der blev knap nok bjerget så meget ved stedet og omkring bugterne, at skipperen kunne betale en bjergeløn.

Alt dette skete på yderskærene ved Bræckestøe 2½ mil øst for Christiansand. Det var vigtigt for skipperen, at han så snart som muligt fik et tingsvidne om forliset af hensyn til myndighederne i Danmark, og det blev altså

udstedt allerede den 15. marts i Christiansand. Da må skipperen så være kommet til hægterne igen, men hans to medhjælpere var så svage på grund af de udståede strabadser, at de måtte ligge i sengen. De to, Niels Svenningesen og Christen Christensen, skulle egentlig have vidnet i retten, men nu måtte man nøjes med, at de skrev under på en skriftlig forklaring, som skipperen havde afgivet, og med en attest fra lodsens og hans folk.

Den forliste skude ejedes af Erik og Just Mikkelsen Kollerup. De havde lidt et stort tab, og dengang var der ikke nogen forsikring til at dække det. For dog i nogen grad at hjælpe folk, der havde mistet, hvad de ejede, ved ulykker som brand og skibsforlis, havde kongen 1708 udstedt en forordning, hvorefter amtmanden kunne give dem tilladelse til at gå omkring i amtet og bede medlidende mennesker om hjælp. I sådanne tilfælde var folk gerne villige til at hjælpe, for ingen vidste jo, om ulykken ikke en dag ramte dem. De to skudeejere fik da også sådan en tilladelse for et halvt år, og de har formodentlig også fået en del penge ind, for Erik Mikkelsen fik snart en anden skude.

Den kom imidlertid også ud for et forlis ved Norges kyst. I oktober 1765 forulykkede den ved Arendal, men i løbet af vinteren fik skipperen dog repareret skuden ved gode venners hjælp, og i foråret 1766 ankom den igen til Jylland i sejlbare stand⁴⁾.

De to forlis skete altså tidlig om foråret og sent på efteråret, og det kan derfor se ud, som om den gode Erik Mikkelsen var en af de skippere, der tog en chance trods årstiden.

Man kunne vente, at sådanne forlis og de tilfælde, hvor en skude forsvandt spørløst, ville virke så afskrækkende, at skudéfarten hørte op, men i forhold til det antal skuder, der tog del i handelen på Norge, var det dog kun få,

der kom ud for alvorlige ulykker, og skuderne blev ved at sejle, til helt andre forhold højt op i 1800-erne stand-
sede den ældgamle fart fra Danmarks nordvendte kyster
til Norge.

Kilder og henvisninger:

- 1) Se fx. G. Krogh-Jensen: Sandskuden »Jomfru Marie« af Klitmø-
ler, årbog 1956, s. 80 ff.
- 2) Samme artikel, s. 81.
- 3) Kontributionsregnskab 1763 for Ducholm, Ørum og Vestervig
amter, observationsposter, kopi nr. 1.
- 4) Kontributionsregnskab for samme amter 1766.

Bidrag til et morsingsk idiotikon I

Af BENT SØNDERGAARD

(Gennem flere år har jeg i samvær med morsingboere
noteret en række udtryk og vendinger fra Mors. En lille
del af denne ordsamling offentliggøres her, fortrinsvis
sådan, som ikke findes hos Caspar Schade, K. J. Lyngby,
Jens Lund, A. C. Skyum – de fire, som hver for sig har
indsamlet et betydeligt morsingsk dialektmateriale – eller
som kan tjene som supplement. I nogle tilfælde har jeg
ønsket at nybelægge tidligere registrerede forekomster). *

Br o (egennavn) *æ bruw'*, en af tilhøreren bekendt per-
son med efternavnet Bro (Sydmors).

- b u s t e (navneord) *busedā*, buste, skulptur (Sydmors).
- b ø l e f u l d (tillægsord) *bø:lfuʻ*, meget fuld, stærkt beruset (Sydmors).
- d o r s k e (udsagnsord) *sij: å dåsg*, sidde og dorske, falde hen, være uvirksom (Sydmors).
- d r e n g s (navneord) *æn bedā drængs*, en lille dreng (Midtmors).
- g e b u r t s d a g (navneord) *gebuwsdā:ʻ*, fødselsdag (Nordmors, gammeldags).
- g i v e s (udsagnsord) *gyuəs*, fedes (om husdyr) (Midtmors).
- g r o s i g (tillægsord) *fo gro:ʻsigh*, for galt (Midtmors).
- g æ s t e s t a l d (navneord) *gjæi:sdsdølʻ*, gæstestald til præsten i en gård ved annekskirken (Sydmors).
- h a g e k l æ d e (navneord) *hå:ghkle:*, halstørklæde (Midtmors).
- h o l m b o k o (navneord) *hwålmbokuwʻ*, sten med hul i, anvendt som legetøj («ko») (Midtmors).
- j u s t e m e n t (biord) *de wæl a æʻd jusdømænd sæi:*, det vil jeg ikke netop sige (Midtmors, gammeldags).
- k a r l d r e n g (navneord) *kå:ldrængʻ*, en halv voksen fyr (Midtmors).
- k r æ m m e r (navneord) *æ kræ:mə*, »noget på en sild«, *så go:ʻr æ kræ:mə øu:ʻə æ silʻ*, så går »kræmmeren« over silden, overført: det kan ikke betale sig.
- k ø r-i-k a k k e l (o v n) (navneord) *ky: i ka:kl*, »to bilæggerovne; dertil var lavet en kurv af båndjern, hvori tørv blev anbragt og fra køkkenet skubbet ind i kakkelovnen. Det kaldes en *ky: i ka:kl*«, (Sydmors, gammeldags).
- m o r t e l s (navneord) *mu:tls*, morter (Midtmors, gammeldags).
- m u l d e t (tillægsord) *den bløu målə*, den (en gravsten) blev muldet, forvitret (Nordmors).
- n ø r r e h e r r e d s (biord) *snaʻg så na:hærdhs*, snakke så

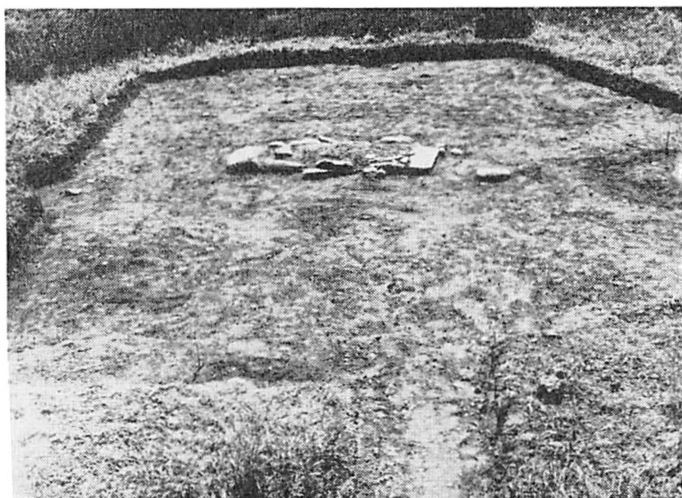
- »nørreherreds«, d. v. s. gammeldags, da dialekten på den nordlige del af øen står på et ældre trin (Sydmors).
 p r æ s t e s t u e (navneord) *præi:sdsdån:*, stue i en gård ved annekskirken, hvor præsten iførte sig præstedragten (Sydmors).
 r e v e n a f (udsagnsord) *æ hem'l ær røun å:*, himlen er revet af (om skyfri himmel) (Midtmors, gammeldags).
 s a n d e (udsagnsord) *san:*, bringe i orden, rydde op (Midtmors, gammeldags).
 s k i l l e r (navneord, flertal) *sgilr*, strandskaller (Midtmors).
 s k r u s (navneord) *dæn hæ: sgruws*, den her skrus (sne-storm) (Midtmors).
 s n e d t r ø j e (navneord) *snixtrøi:*, en art stortrøje (Midtmors).
 s o g e s (udsagnsord) *æ brø:' sga so:ghæs*, brødet skal have den sidste varme (Midtmors).
 s t a k k e t (tillægsord) *fo sda'gø sij:n*, for kort tid siden.
 s t e d e (udsagnsord) *a ær bløun sdæi:'*, jeg er blevet fæstet (om tjenestefolk) (Midtmors).
 t r a n e (navneord) *trå:n*, forfløjen, uduelig tøs (Midtmors).
 v a k (navneord) *æn wag*, en stor bolle af den sidste dej ved bagning (Midtmors).

*) Af trykstekniske grunde har det været nødvendigt i lydskriften at lade *dh* være tegnet for den *d*-lyd, som forekommer i rigssprogsudtalen af *gade*; og tilsvarende er *gh* tegnet for den *g*-lyd, der kendes fra rigssprogsudtalen af *bage*.

Det arkæologiske arbejde i Thy og Vester Hanherred

Sommeren og efteråret 1972 har som sædvanlig været en travl tid for Museet for Thy og Vester Hanherred. Anmeldelser af fund har været talrige.

Museets udgravningsvirksomhed startede 10. juli i Gærup. Kort før jul 1971 anmeldte gårdejer Aksel Christensen, Gærup, Stagstrup sogn, at han under efterårsarbejde var pløjet på sten. Ved besigtigelsen konstateredes det, at det drejede sig om en grav, og sagen blev henlagt til sommeren 1972. Det var en overpløjet – eller snarere bortpløjet – høj, hvor der på den gamle jordoverflade var bygget en kiste af kalkstensheller orienteret Ø – V. Der var ingen randsten bevaret, men enkelte steder kunne der ses spor efter dem i undergrunden.

*Gærup. Primærgrav i midten og til højre ses den lille urnegrav.
Set fra syd.*

Kisten var som det er almindeligt for Thy bygget af kalkstensheller, og orienteringen af graven var som næsten altid i oldtiden Ø – V med ansigtet i vestenden. Kisten indeholdt både brændte ben og ubrændte knogler. Af gravgaver havde bronzealdermanden fået sit sværd med anbragt ved højre side og på maven lå en smukt ornamenteret bronzesnabel. Graven kan ud fra type og gravgods dateres til slutningen af ældre bronzealder, ca. 1100 f. Kr.

Gærup. Primærgrav, set mod vest.

Den høj der engang har været opkastet over graven har været anvendt igen ikke lang tid senere. Da fladen uden om primærgraven afrensedes viste det sig, at man havde sat en urne med brændte ben ind i siden på den daværende høj lige inden for randstenskæden. Urnens øverste del havde ploven desværre taget, men resten var i god behold. Urnen indeholdt foruden brændte ben det i yngre bronzealder næsten obligatoriske sæt af toiletgenstande nemlig pincet, syl og rakekniv. Graven er fra ca. 900 f. Kr.

Næste sag drejede sig også om en overpløjet høj. Chr. Tonsgaard,

Sennels, tilkaldte museet i efteråret 1971, da der ved jordarbejde var stødt på ret store sten. Ved besigtigelsen var det tydeligt, at de sten, der var fremdraget, tilhørte en randstenskæde, og lige inden for randstenskæden i syd kunne der anes sten, der kunne tilhøre en grav. Årstiden og travlhed på museet bevirkede, at vi ønskede at udsætte gravningen til sommeren 1972, og jorden blev lejet. Anlægget i Sennels viste sig snart at være lidt udover det sædvanlige. Ved udgravningen fremkom en randstenskæde med en hestekoformet tilbygning mod øst. Inden for randstenskæden var der to grave og på overgangen mellem randstenskæden og den hestekoformede tilbygning var uden fund. Selvom der afdækkedes tre grave var ingen af dem tilsyneladende centralgrav. Det er almindeligt, at der midt i en randstenskæde er anbragt en grav – men alle gravene var forskudt i forhold til centrum. Centralgraven kan dog have været der, da der i midten forekom en mindre nedgravning fra moderne tid.

Højen i Sennels, set mod øst, med alle tre grave åbnet.

Grav nr. 1 var en lille barnegrav med et velbevaret skelet af et barn på ca. 4 år – som gravgave havde barnet fået en lille kop med. Barnegraven var som de øvrige grave sat af kalkstensheller – kalkstenen har en konserverende virkning på knogler – den var orienteret Ø – V, og hovedet lå i øst. Grav nr. 1 er formodentlig sat ind i siden på den eksisterende høj.

Barnegraven i højen i Sennels, set mod øst.

Grav nr. 2 var ligeledes sat af kalkstensheller. Den var orienteret NNØ – SSV og anlagt direkte på undergrund lidt øst for centrum. Kisten indeholdt desværre kun brændte ben. Grav nr. 3 var en mandslang kalkstenskiste orienteret nogenlunde N – S. Graven var tilsyneladende bygget sammen med randstenskæden. Kisten indeholdt velbevarede dele af en ca. 40-årig mand. Han lå med hovedet i syd. Gravgaverne bestod af et fint bronzesværd med fæsteknap – sværdet var placeret skråt over brystet. Det var tilsyneladende ikke noget nyt sværd han havde fået med sig, da en trediedel af sværdet nemlig odden manglede. Ved højre knæ lå der en fibula og ca. midt på kroppen en dobbelknap. Hele anlægget tilhører ældre bronzealder, ca. 1200 f. kr.

Der er desuden undersøgt en overpløjet høj i Sundby, Stagstrup

sogn, hos Aage Hyldahl. Højen var stærkt ødelagt, og udover sten og enkelte potteskår blev der ikke fundet noget.

Museet har igen i år gravet på bopladsen i Nørhaa. Hensigten med undersøgelsen var at finde et helt hus og et forfængeligt håb om, at der stod et stort lerkar i det. Der blev fundet et helt hus, men kun enkelte skår af et stort kar. Undersøgelsen har dog givet fine resultater. Der blev optaget en mængde prøver af forskellige slags, der i øjeblikket er ved at blive undersøgt på forskellige speciallaboratorier, og museet har fået sin lerkarsamling betydelig udvidet.

Hos gdr. Arne Christensen, Bjerget, Lild sogn, er der foretaget en prøvegravning. Resultatet af prøvegravningen var konstateringen af en boplads fra omkring Kr. fødsel. Bopladsen har ikke været udsat for ildebrand som bopladsen i Nørhaa.

Udgravningerne er bekostet af Rigsantikvarens Fortidsmindeforvaltning.

Det var de større undersøgelser museet har foretaget i årets løb – herudover har der været foretaget besigtigelser og bestemmelser af en række andre anmeldelser.

Museet har som tidligere år modtaget mange fine og værdifulde gaver.

Museet for Thy og Vester Hanherred takker for interesse og velvilje i det forløbne år.

Jette Kjær.

Hanstholm lokalhistoriske Arkiv

De sidste år har der gang på gang været talt om, at der burde gøres et arbejde for at bevare det gamle for efterslægten. I første omgang har der nok været tænkt på den gamle kommunes sogne: Rær-Hansted og Vigsø. Men ved kommuneforandringerne er interessen for sagen blevet udvidet, så Tømmerby-Lild og Klitmøller er kommet med. Alle var klar over, at det gjaldt om at få de ældre gjort interesseret. For at få startet godt, blev pensionistforeningen orienteret, og i marts måned blev foreningen inviteret til at holde sit møde på det nye bibliotek. Ca. 90 efterkom indbydelsen, og da de var klar over, hvad det drejede sig om, mødte mange med billeder og andet, så der blev en god start. Det var navnlig billeder fra havnebyggeriet, fyrvæsenet, redningsvæsenet m.m. Siden er der kommet materialer fra besættelsestiden som skoder – foredrag holdt af militære personer.

Den første sommer efter kapitulationen var Ole Kühnel herude for at tale med nogle ældre om besættelsen og fortsættelsen af havnebyggeriet, og det har vi på bånd, så derved er stemmer blevet bevaret, og det vil der blive fortsat med. Altså er et lokalhistorisk arbejde spredt over mange områder. Men tilbage er spørgsmålet om lokaleforhold. At det nye bibliotek kan bruges midlertidigt, er alle klar over, men det er også kun midlertidigt, for alle ved, at biblioteksudbygningen er stor i disse år, så der arbejdes på at finde en fremtidig plads. Der arbejdes også på at få en del af fyrbygningerne stillet til rådighed til opbevaring af større ting, så der kunne laves et museum herude, et egnsmuseum, som lærer Jørgen Christensen allerede har startet i Klitmøller. I mellemtiden beder vi om, at alle, som er i besiddelse af materialer vil sende eller meddele det til Hanstholm Folkebibliotek.

Knud Erik Nielsen. Hans Hansen.

Sydthy egnhistoriske Arkiv

Efter at Sydthy bibliotek gennem et stykke tid har syslet med indsamling af materialer med henblik på et egnhistorisk arkiv for sluttelig som gave fra Thisted byhistoriske Arkiv at modtage et større parti arkivalier og ligeledes fra Thisted bibliotek udklipsamling omhandlende Sydthy kommune, indkaldtes en kreds af interesserede borgere til et stiftende møde den 22. juni 1972. Man enedes på dette møde om at indsende en ansøgning til Sydthy kommune.

Det kommunale råd behandlede vor ansøgning særdeles velvilligt. Det egnhistoriske arkiv blev ret hurtigt en realitet og fik stillet såvel et lokale som en brandsikker boks til rådighed i de gamle kommunelokaler Sct. Thøgersgård i Vestervig. Vi søgte endvidere om 5.000 kr. for indeværende finansår samt 10.000 kr. for næste finansår. Begge ansøgninger blev bevilget.

Det er jo endnu ikke det helt store materiale, vi er kommet i besiddelse af, men for at skærpe interessen hos befolkningen håber vi i løbet af kort tid at have så meget materiale til rådighed, at vi sideløbende med små lokale udstillinger vil føre en oplysningskampagne.

Dog skal det bemærkes, at vi allerede nu har modtaget en del billedmateriale samt nogle gamle foreningsprotokoller og en del gamle skøder og matrikelkort.

Tage Thure.

Thisted byhistoriske Arkiv

1971 – 1972

Til *personalhistorisk afdeling* er indkøbet fortsat med kopier af Hunstrup, Østerild og Sennels kirkebøger til 1814 og af folketællingslister fra Øsløs, Vesløs, Arup, Tømmerby, Lild, Snedsted, Sønderhå og Hørsted, således at vi nu har en komplet samling af folketællingslister til og med 1845 fra området. Der er desuden købt kopi af folketællingslisten 1880 for Thisted købstad. Den fylder 10 halvbind.

Af dr. G. Krogh-Jensens meget store kartotek over personer i V. Vandet sogn, herunder Klitmøller, har vi fået kopi, som nu indbindes og derefter vil være tilgængelig.

Domkantor H. Støvring-Nielsens arkiv, der nærmere omtales nedenfor, er skænket til arkivet og indeholder også meget personalhistorisk materiale som afskrifter af registre til skifteprotokoller for alle godser i Thy, for Dueholm, Ørum og Vestervig amter, for herrederne og for Thisted og Nykøbing købstæder. Desuden af skattemandtal, lægdsruller, kirkebøger, folketællingslister m.m.

Vi har også modtaget lærer Chr. Søndergaards arkiv, der væsentlig består af personalhistorisk stof, og der er indgået mange dokumenter fra land og by, skifter, testamenter, private breve o.a.

Registreringen er fortsat. Af landsoggenes kirkebøger er nu Sjørring, Thorsted og Øster Vandet færdigregistreret på kort, mens andre registre endnu kun er håndskrevet. Skifter, testamenter o.l. er registreret.

I *historisk-topografisk samling* er indgået domkantor H. Støvring-Nielsens meget omfattende arkiv, hvori der findes nøjagtige og fuldstændige afskrifter af et meget stort arkivmateriale, deriblandt:

Jordebøger for Ørum len 1580–1681, for Vigs gods og Thisted bispegårds gods 1597 og 1610, for Jegindø 1597 og for Smerup gods 1610; desuden for hovedgårdene på egnen med bøndergods og for strøgodsset, et meget omfattende materiale for tiden 1660–1814.

Lensregnskaber for Ørum len 1595–1661.

Kontributionsregnskaber for Dueholm, Ørum og Vestervig amter 1664–1720.

Jordebogsregnskaber for samme amter (Thisted amt) 1661–1748.

Matrikler og hartkornsspecifikationer.

Det materiale i Støvring-Nielsens arkiv, der særlig vedrører Mors, er afleveret til Morsø lokalhistoriske Arkiv. Det øvrige er registreret.

Vi er meget taknemmelige for denne store gave, der er blevet til ved mange års utrætteligt arbejde og nu udgør en uvurderlig tilvækst i vort arkiv.

Der er indgået et stort antal skøder, pantebreve, fæstebreve o.l., både fra land og by, og dette materiale er ordnet i mapper og registreret.

Af Thisted kirkes regnskaber 1585–1910 er der foretaget udtag, og dette arbejde har givet mange værdifulde og ofte overraskende oplysninger, ikke alene om kirken og dens embedsmænd, men også om skolerne og byens befolkning. På grundlag heraf er der foreløbig udarbejdet afhandlinger om Thisted kirkes gamle orgler, hvortil vi har fået hjælp fra Kongsberg bibliotek, om organister i Thisted og om Thisted kirkes skole.

Erhvervs- og kulturhistorisk samling har modtaget Thisted Håndforenings arkiv, der indeholder foreningsprotokoller fra 1855, Thisted Afholdsforenings omfattende arkiv og foreningsprotokoller for 10. Bataillons Soldaterforening, Teaterforeningen, Foreningen for kulturel Oplysning og Thisted Amts Motorklub.

Til *kortsamlingen* er udarbejdet et kort over Thisted købstads udvikling gennem tiderne fra 1761 til 1965, og der er indkommet flere ældre og nyere kort.

Billedsamlingen omfatter nu ca. 4.000 billeder foruden ca. 500 farvediapositive, og samlingen vokser stærkt. Nogle billeder er skænket, andre lånt til kopiering, og der fortsættes med fotografiering.

Der har været afholdt to udstillinger, en mindre, hovedsagelig af kort fra egnen og byen samt af den i forrige årbog omtalte model af Thisted 1761, og en større fra 21. august til 9. september med titlen »Hverdag i Thy omkring 1900«, omfattende et udvalg af billeder med tilknytning til emnet, foretaget af bibliotekar Hanne M. Nielsen. Af de originale billeder fremstillede fotografisk afdeling forstørrelser, der er opklæbet på plader og forsynet med forklarende tekster. Udstillingen, der var anbragt i bibliotekets forhal, var genstand for stor interesse, og materialet kan nu lånes af skoler og foreninger. Flere har benyttet sig af tilbudet.

I det forløbne år er antallet af besøgende steget og har udgjort ca. 200, deriblandt to skoleklasser. Der er ydet hjælp og vejledning og givet oplysninger af forskellig art til universitetsstuderende, lærerstuderende og skoleelever til løsning af specialopgaver, til andre, der arbejder med personal- og kulturhistorie, til opklaring af topografiske spørgsmål m.m.

Desuden er der ført en omfattende korrespondance med folk fra ind- og udland, der har bedt om oplysninger, især personalhistoriske, men også om specielle emner som guldsmede, urmagere og musikere, ligesom vi har besvaret mange telefoniske henvendelser.

Arbejdet er nu blevet så stort, at vi i høj grad savner kontor-medhjælp, som kunne tage sig af det rutinemæssige registreringsarbejde, der er nødvendigt, for at de besøgende kan få udbytte af vore samlinger, og for at vi hurtigt kan besvare stillede spørgsmål.

Også i det forløbne år har vi haft et godt og frugtbart samarbejde med biblioteket og med Thisted museum.

C. Brunsgaard. Torsten Balle.

Historisk samfund for Thy og Mors

1971 – 1972

Efter sidste års kontingentforhøjelse var det glædeligt, at man på generalforsamlingen den 18. maj kunne konstatere, at foreningens økonomi er i god orden og at medlemstallet er stabilt med nu 1.068 medlemmer.

Den årlige historiske søndagstur gik den 24. september til Skjoldborgs hus i Øsløs og sluttede i Vejerslev kirke. Undervejs gav Jens Rolighed deltagerne en uforglemmelig oplevelse, da han i Fæggesund kro fortalte om Johan Skjoldborg og læste en af Skjoldborgs noveller.

Der er grund til at takke dem, der hvert år trækker læsset med disse arrangementer: Jette Kjær og Jørgen Miltersen.

I en tid hvor interessen for vore fortidsminder er stigende, og hvor det f.eks. tydeligt kan mærkes at stadig flere finder vej til vore middelalderkirker, er det sørgeligt at nogle få vandalers tyverier og hærværk hindrer, at disse kirker kan holdes åbne.

Må jeg benytte lejligheden til at appellere til alle der i deres daglige færd har mulighed derfor, om i al stilfærdighed at søge at holde passende opsyn.

Efter at der nu også i Sydthy oprettes et lokalhistorisk arkiv, synes vort område nogenlunde dækket. Jeg håber, at alle, der måtte være i besiddelse af gamle dokumenter, fotografier eller andet materiale vil betænke arkiverne til gavn og glæde for alle der beskæftiger sig med lokal- eller personalhistorie.

Til slut vil jeg gerne takke alle vore medlemmer og alle, det være sig offentlige myndigheder eller private, der i det forløbne år har støttet Historisk Samfunds arbejde. *H. A. Lund-Sørensen.*

Regnskab for Historisk Samfund for Thy og Mors

1. april 1971 til 31. marts 1972

INDTÆGT

Beholdning fra forrige år		11.538,59
Indg. kontingent 1068 medl. á 15,00 kr.	16.020,00	
Indg. kontingentrestance	260,00	
Bidrag fra kommuner	1.250,00	
Tilskud fra staten, (ansat som sidste år).....	2.000,00	
Tilskud fra Viborg Amt	500,00	
Gave fra privat	200,00	
Salg af årbøger	1.296,60	
Indvundne renter	715,03	22.241,63
		<hr/>
		33.780,22

UDGIFT

Trykning af årbøger	10.985,95	
Tryksager m.v.	474,24	
Særtryk	0	
Forfatterhonorarer	1.620,00	
Udgifter ved udsendelse	340,00	
Medhjælp ved regnskab	200,00	
Tilskud til museet	2.000,00	
Ekstra tilskud til museet	1.000,00	
Sammensl. af lokalhist. forening	510,25	
Annoncer om generalf. og udflugt m.v.	503,36	
Porto m.v.	967,00	18.600,80
Beholdning til næste år		15.179,42
		<hr/>
		33.780,22

STATUS

Beholdning af gl. årbøger 820 á 3,00 kr.	2.460,00	
Beholdning iflg. driftsregnskab	15.179,42	
		<hr/>
		17.639,42

Thisted, den 8. maj 1972.

Chr. Jensen.

Revideret og intet fundet at bemærke. Kassebeholdningen, bortset fra anslået status tilskud på 2.000 kr., konstateret tilstede.

Thisted, den 13. maj 1972.

Kjeld Høyrup.